लघुकौमुदी

हें पुस्तक.

नारो आपाजी गोडबोले

यांनीं

तयार केलें तें

त्यांचे

ज्ञानप्रसारक छापखान्यांत छापिलें.

पुणें पेठ सदाशिव

किंमत ०१२ आणे.

॥ श्रीः ॥

लघुकौमुदी

व्याकरण

प्रारंभः

हें पुस्तक

नारो आपाजी गोडबोले

यांचे

रत्नप्रसारक छापखान्यांत छापिलें

पुणें पेठसदाशिव

सन १८८५

किंमत ।।। रु.

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

अथ लघुकौमुदी व्याकरणम् प्रारभ्यते.

नत्वासरस्वतींदेवींशुद्धांगुण्यांकरोम्यहम् पाणिनीयप्रवेशाय लघुसिद्धांत कौमुदीम् संज्ञा अ इ उ ण् ऋलृक् ए ओङ् ऐ औच् हयवरट् लण् ञमङणनम् झभञ् घढधष् जबगडदश् खफछठथचटतव् कपय् शषसर् हल् इति माहेश्वराणि सूत्राणि अणादिसंज्ञार्थानि एषामंत्या इतः हकारादिष्वकार उच्चारणार्थः लण्मध्ये त्वित्संज्ञकः हलंत्यम् १।३।३ उपदेशेऽन्त्यंहलित्स्यात् उपदेश आद्योच्चारणम् सूत्रेष्व दृष्टं पदं सूत्रांतरादनुवर्तनीयं सर्वत्र अदर्शनं लोपः १।१।६० प्रसक्तस्यादर्शनं लोपसंज्ञंस्यात् तस्य लोपः १।३।९ तस्येतो लोपः स्यात् णादयोऽणाद्यर्थाः आदिरन्त्येन सहेता १।१।७१ अन्त्येनेता सहित आदिर्मध्यगानां स्वस्यच संज्ञास्यात् यथाऽणिति अ इ उ वर्णानां संज्ञा एवमच् हल् अलित्यादयः ऊकालोऽज्झ्रस्वदीर्घप्लुतः १।२।२७ उश्च ऊश्च ऊ३श्च वः वाङ्कालइव कालो यस्य सोऽच् क्रमात् ह्रस्वदीर्घप्लुत संज्ञः स्यात् स प्रत्येक मुदात्तादिभेदेन त्रिधा उच्चै रुदात्तः १।२।२९ नीचैरनुदात्तः १।२।३० समाहारः स्वरितः १।२।३१ स नवविधोऽपि प्रत्येक मनुनासिका ननुनासिकत्वाभ्यां द्विधा मुखनासिकावचनोऽनुनासिकः १।१।८ मुखसहित नासिकयोच्चार्यमाणो वर्णोऽनुनासिकसंज्ञः स्यात् तदित्थम् अ इ उ ऋ, एषाम् वर्णानाम् प्रत्येकमष्टादशभेदाः लृवर्णस्य द्वादश तस्य दीर्घाभावात् एचामपि द्वादश तेषां ह्रस्वाभावात् तुल्यास्य प्रयत्नं सवर्णम् १।१।९ ताल्वादिस्थानमाभ्यन्तर प्रय-

न्तश्चेत्येतत् द्वयं यस्य येन तुल्यन्तन्मिथः सवर्ण संज्ञं स्या-
त् ऋऌवर्णयोर्मिथस्सावर्ण्यं वाच्यम् अकुहविसर्जनीया-
नां कण्ठः इचुयशानांतालु ऋटुरषाणाम् मूर्द्धा ऌतुलसानान्
दन्ताः उपूपध्मानीयानामोष्ठौ ञमङणनानां नासिका च ए
दैतोः कण्ठतालु ओदौतोः कण्ठोष्ठम् वकारस्य दन्तोष्ठ-
म् जिह्वामूलीयस्य जिह्वामूलम् नासिकाऽनुस्वारस्य यत्नो
द्विधा आभ्यन्तरो बाह्यश्च आद्यः पंचधा स्पृष्टेषत् स्पृष्टेषद्वि
वृतविवृतसंवृतभेदात् तत्रस्पृष्टम् प्रयतनं स्पर्शानाम् ईषत्स्पृ
ष्टमन्तस्थानाम् ईषद्विवृतमूष्मणाम् विवृतं स्वराणाम् ह्रस्व-
स्यावर्णस्य प्रयोगेसंवृतं प्रक्रियादशायान्तु विवृतमेव बाह्य-
स्त्वेकादशधा विवारस्संवारश्श्वासो नादो घोषोऽघोषोऽल्पप्रा
णो महाप्राण उदात्तोऽनुदात्तः स्वरितश्चेति खरो विवाराश्श्वासा
घोषाश्च वर्गाणां प्रथमतृतीयपञ्चमा यणश्चाल्पप्राणाः
वर्गाणां द्वितीयचतुर्थौ शलश्च महाप्राणाः कादयो मावसानाः स्प-
र्शाः यणोऽन्तस्थाः शल ऊष्माणः अचः स्वराः ᳵक ᳵख इति
कखाभ्याम् प्रागर्द्धविसर्गसदृशो जिह्वामूलीयः ᳶप ᳶफ इति
पफाभ्याम् प्रागर्द्धविसर्गसदृश उपध्मानीयः अं अः इत्यचः प-
रावनुस्वारविसर्गौ अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः १।१।६९ अवि-
धीयमानोऽणुदिच्च सवर्णसंज्ञः स्यात् अत्रैवाण् परेणणकारेण
कुचुटुतुपु एतेउदितः तदेवमइत्यष्टादशानां संज्ञा तथेकारोका-
रौ ऋकारस्त्रिंशतः एवंऌकारोऽपि एचोद्वादशानाम् अनुनासि
कानुनासिकभेदेन यवला द्विधा तेनाऽननुनासिकास्ते द्वयोर्द्व
योस्संज्ञा परस्संनिकर्षस्संहिता १।४।१०९ वर्णानामतिशयित-
स्सन्निधिस्संहितासंज्ञः स्यात् हलोनन्तरास्संयोगः १।१।७-
अज्भिरव्यवहिताहलस्संयोगसंज्ञास्स्युः सुप्तिङन्तम् पदम् १।४।
१४ सुबन्तंतिङन्तञ्च पदसंज्ञंस्यात् इति संज्ञाप्रकरणम् इको-

यणचि ६।१।७७ इकस्स्थाने यण् स्यादचि संहितायां विषये सुधी-
उपास्य इति स्थिते तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य १।१।६६ सप्तमीनि-
र्देशेन विधीयमानङ्कार्य्यं वर्णान्तरेणाव्यवहितस्य पूर्वस्य बोध्यम्
स्थानेऽन्तरतमः १।१।५० प्रसंगे सति सदृशतम आदेशस्स्यात् स
ध्य् उपास्य इति जाते अनचि च ८।४।४७ अचः परस्य यरो द्वे वा-
स्तो नत्वचि झलां जश् झशि ८।४।५३ स्पष्टम् इति धकारस्य दका-
रः संयोगान्तस्य लोपः ८।२।२३ संयोगान्तं यत्पदं तदन्तस्य लो-
पः स्यात् अलोऽन्त्यस्य १।१।५२ षष्ठीनिर्दिष्टोऽन्त्यस्यादेशः स्यात्
इति प्राप्ते यणः प्रतिषेधो वाच्यः सुद्ध्युपास्यः मध्वरिः धात्रंशः ला-
कृतिः एचोऽयवायावः ६।१।७८ एचः क्रमादय् अव् आय् आव्
एते स्युरचि यथासंख्यमनुदेशस्समानाम् १।३।१० समसम्बन्धी-
विधिर्यथासंख्यं स्यात् हरये विष्णवे नायकः पावकः वान्तो यि प्रत्य-
ये ६।१।७९ यकारादौ प्रत्यये परे ओदौतोर वा वौ स्तः गव्यम् नाव्य-
म् अध्वपरिमाणे च गव्यूतिः अदेङ्गुणः १।१।२ अत् एङ् च गुणसंज्ञ-
स्स्यात् तपरस्तत्कालस्य १।१।७० तः परो यस्मात्स च तात्परश्चो
च्चार्य्यमाणः समकालस्यैव संज्ञा स्यात् एकः पूर्वपरयोरित्यधि-
कृत्य आद्गुणः ६।१।८७ अवर्णादचि परे पूर्वपरयोरेको गुणादेश-
स्स्यात् उपेन्द्रः गङ्गोदकम् उपदेशेऽजनुनासिक इत् १।३।२ उपदेशेऽ
नुनासिकोऽजित्संज्ञस्स्यात् प्रतिज्ञानुनासिक्याः पाणिनीयाः
लण् सूत्रस्था वर्णेन सहोच्चार्य्यमाणो रेफो रलयोस्संज्ञा उरण्रप-
रः १।१।५१ ॥ ऋ इति त्रिंशतस्संज्ञेत्युक्तं तत्स्थाने योऽण् स रपरस्स-
न्नेव प्रवर्तते कृष्णर्द्धिः तवल्कारः लोपः शाकल्यस्य ८।३।१९ अ-
वर्णपूर्वयोः पदान्तयोर्य्यवयोर्वा लोपोऽशि परे पूर्वत्रासिद्धम् ८।
२।१ सपादसप्ताध्यायीम्प्रति त्रिपाद्यसिद्धा त्रिपाद्यामपि पूर्वम्प्रति प-
रं शास्त्रमसिद्धम् हर इह हरयिह विष्ण इह विष्णविह वृद्धिरादै-
च् १।१।१ आदैच्च वृद्धिसंज्ञस्स्यात् वृद्धिरेचि ६।१।८८ आदेचि परे-

वृद्धिरेकादशःस्यात् गुणापवादः कृष्णैकत्वम् गङ्गौघः देवैश्वर्य्य-म् कृष्णौत्कण्ठ्यम् एत्येधत्यूठ्सु ६।१।८९ अवर्णादेजाद्योरेत्ये-धत्योरूठिचपरेवृद्धिरेकादेशस्स्यात् उपैति उपैधते प्रष्ठौहः ए-जाद्योः किम् उपेतः माभवान् प्रेदिधत् अक्षादूहिन्यामुपसंख्या-नम् अक्षौहिणीसेना प्रादूहोढोढ्येषैष्येषु प्रौहः प्रौढः प्रौढिः-प्रैषः प्रैष्यः ऋतेचतृतीयासमासे सुखेनऋतः सुखार्तः तृतीये-तिकिम् परमर्त्तः प्रवत्सतरकम् बलवसनार्णदशानामृणे प्रार्णम् वत्सतरार्णम् इत्यादि उपसर्गाः क्रियायोगे १।४।५९ प्रादयः क्रि-या योगे उपसर्गसंज्ञास्स्युः प्र परा अप सम् अनु अव निस् निर् दुस् दुर् वि आङ् नि अधि अपि अति सु उत् अभि प्रति परि उ-प एतेप्रादयः भूवादयो धातवः १।३।१ क्रियावाचिनोभ्वादयो धातुसंज्ञाःस्युः उपसर्गादृतिधातौ ६।१।९१ अवर्णान्तादुपस-र्गादृकारादौधातौपरेवृद्धिरेकादेशस्स्यात् प्रार्छति एङिपररूपम् ६।१।९४ आदुपसर्गादेङादौधातौपररूपमेकादेशस्स्यात् प्रेजते उपोषति अचोऽन्त्यादिटि १।१।६४ अचाम्मध्येयोऽन्त्यःस आदिर्य्यस्य तट्टिसंज्ञंस्यात् शकन्ध्वादिषु पररूपम् वाच्यम् तच्चटेः शकन्धुः कर्कन्धुः मनीषा आकृतिगणोऽयम् मार्त्तण्डः ओमाङोश्च ६।१।९५ ओमि आङि चात्परेपररूपमेकादेशस्स्या-त् शिवायोन्नमः शिवेहि अकस्सवर्णेदीर्घः ६।१।१०१ अकस्स-वर्णेऽचिपरेपूर्वपरयोर्दीर्घएकादेशस्स्यात् दैत्यारिः श्रीशः वि-ष्णूदयः होतृकारः एङः पदान्तादति ६।१।१०९ पदान्तादेङो-तिपरे पूर्वरूपमेकादेशस्स्यात् हरेऽव विष्णोऽव सर्वत्रविभा-षागोः ६।१।१२२ लोकेवेदेचेङन्तस्यगोरतिवाप्रकृतिभावःप-दान्ते गो अग्रम् गोऽग्रम् एङन्तस्य किम् चित्र्वग्रम् पदान्ते किम् गोः अनेकाल्शित्सर्वस्य १।१।५५ इति प्राप्ते ङिच्च १।१।५३

ङि: दनेकालष्यन्त्यस्य वस्यात् अवङ् स्फोटायनस्य ६।१।१२३
पदान्ते एङन्तस्य गोरवङ् वाऽचि गोग्रम् गवाग्रम् पदान्ते कि
म् गवि इन्द्रे च ६।१।१२४ गोरवङ् स्यादिन्द्रे गवेन्द्रः दूराद्धूते च ८
।२।८४ दूरात् सम्बोधने वाक्यस्य टेः प्लुतो वा प्लुत प्रगृह्या अचि
नित्यम् ६।१।१२५ एते चि नित्यम् प्रकृत्याः स्युः आगच्छ कृष्ण
३ अत्र गौश्चरति ईदूदेद्द्विवचनम् प्रगृह्यम् १।१।११ ईदूदेदन्तं द्वि
वचनम् प्रगृह्यम् स्यात् हरी एतौ विष्णू इमौ गङ्गे अमू अदसो
मात् १।१।१२ अस्मात्परावीदूतौ प्रगृह्यौस्तः अमी ईशाः राम
कृष्णावमू आसाते मात्किम् अमुकेऽत्र चादयोऽसत्वे १।४।५७
अद्रव्यार्थाश्चादयोनिपाताः स्युः प्रादयः १।४।५८ एतेऽपि तथा
निपात एकाजनाङ् १।१।१४ एकोज् निपात आङ् वर्ज्यः प्रगृह्यः इ
इन्द्रः उउमेशः वाक्य स्मरणयोरङित् आ एवन्नु मन्यसे आ एव
ङित् अन्यत्र ङित् ईषदुष्णम् ओष्णम् ओत् १।१।१५ ओद
न्तो निपातः प्रगृह्यः अहो ईशाः सम्बुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्षे
१।१।१६ सम्बुद्धिनिमित्तक ओकारो वा प्रगृह्योऽवैदिके इतौ प
विष्णो इति विष्णाइति विष्णविति मय उञो वो वा ८।३।३३ मय
परस्य उञो वो वा अचि किम्वुक्तम् किमुउक्तम् इको ऽसवर्णे शाकल
स्य ह्रस्वश्च ६।१।१२७ पदान्ता इको ह्रस्वा वा स्युरसवर्णेऽचि ह्रस
विधिसामर्थ्यान्नस्वरसंधिः चक्रि अत्र चक्र्यत्र पदान्ता इति कि
म् अचो रहाभ्यान्द्वे ८।४।४६ अचः पराभ्यां रेफहकाराभ्या
म्परस्य यरो द्वे वास्तः गौर्य्यौ न समासे वाप्यश्वः ऋत्यकः ६।१।१
ऋति परे पदान्ता अकः प्राग्वत् ब्रह्मऋषिः ब्रह्मर्षिः पदान्त
किम् आर्छत् इति स्वरसन्धिः स्तोः श्चुना श्चुः ८।४।४० सकारत
वर्गयोः शकारचवर्गाभ्यां योगे शकारचवर्गौ स्तः रामश्शेते रा
मश्चिनोति सच्चित् शार्ङ्गिञ्जय शात् ८।४।४४ शात्परस्य त
न विश्नः प्रश्नः ष्टुना ष्टुः ८।४।४१ स्तोः ष्टुना योगे ष्टुः रामष्षष्ठ

रामषीकते पेष्टा तष्टीका चक्रिण्ढौकसे नपदान् तादोरनाम्८।४।४२पदान्तादृवर्गान्परस्या ऽनामः स्तोष्टुर्नस्यान् षट् सन्तः षट् तेपदान् नाम्किम् ईट्टेदोः किम् सर्पिष्टमम् अनाम्नवतिन-गरीणामिति वाच्यम् षण्णाम् षण्णवतिः षण्णगर्य्यः तोः षि ८।४।४३नष्टत्वम् सन्षष्ठः झलाञ्जशोन्ते ८।२।२९पदान्-तेझलाञ्जशः स्युः वागीशः यरोऽनुनासिकेऽनुनासिकोवा-८।४।४५यरः पदान् तस्यानुनासिकेपरेऽनुनासिकोवास्यात् एतन्मुरारिः एतद्मुरारिः प्रत्यये भाषायान्नित्यम् तन्मात्रम्-चिन्मयम् तोर्लि ८।४।६० परसवर्णः तल्लुयः विद्वाँल्लिखनि न-स्यानुनासिकोलः उदः स्थास्तम्भोः पूर्वस्य ८।४।६१ उदः पर-योः स्थास्तम्भोः पूर्वसवर्णः तस्मादित्युत्तरस्य १।१।६७ प ञ्चमीनिर्देशेन क्रियमाणङ्कार्य्यम्वर्णान्तरेणाव्यवहितस्य परस्य ज्ञेयम् आदेः परस्य १।१।५४ परस्य यद्विहितन्तत्तस्या देर्बोध्यम् इतिसस्यथः झरोझरिसवर्णे ८।४।६५ हलः पर-स्य झरोवालोपस्सवर्णे झरि खरिच ८।४।५५ खरि झलाञ्च-रः स्युः इत्युदोदस्यतः उत्थानम् उत्तम्भनम् झयोहोऽन्यतर-स्याम् ८।४।६२ झयः परस्य हस्य वा पूर्वसवर्णः नादस्य घोषस्य संवारस्य महाप्राणस्य तादृशो वर्गचतुर्थः वाग् घरिः वाग्हरिः शश्छोटि ८।४।६३ झयः परस्य शस्य छोवाऽटि तद्शिव इत्यत्र-दस्यचुत्वेन जकारे कृते खरिचेति जकारस्य चकारः तच्छिवः तच्शिवः छत्वममीतिवाच्यम् तच्छ्लोकेन मोऽनुस्वारः ८।३।२३ मान्तस्य पदस्यानुस्वारो हलि हरिं वन्दे नश्चापदान्तस्य झलि ८।३।२४ नस्यमस्य चापदान्तस्य झल्यनुस्वारः यशांसि आक्रंस्यते अनुस्वारस्य ययिपरसवर्णः ८।४।५८ शान्-तः वा पदान्तस्य ८।४।५९ त्वङ्करोषि त्वंकरोषि मोराजि स-मः क्वौ ८।३।२५ क्विबन्ते राजतौ परे समोमस्य म एवस्या-

न् सम्राट् हेमपरेवा ८।३।२६ मपरे हकारे परेमस्यमोवाकि
म् ह्मलयति किंह्मलयतिययवलपरे यवलावा कियँ ह्यः किं-
ह्यः किव् ह्वलयति किल् ह्लादयति नपरेनः ८।३।२७ नप-
रे हकारेमस्यनोवा किन् ह्नुते किंह्नुते ङः सि धुट् ८।३।२९-
ङात्परस्यसस्य धुड्वा आद्यन् तौ टकितौ १।१।४६ टित्कितौ
यस्योक्तौ तस्य क्रमादाद्यन्तौ स्तः षट् त्सन्तः षट् सन्तः
ङ्णोः कुक्टुक्शरि ८।३।२८ वास्तः प्राङ्क् षष्ठः प्राङ् षष्ठः
सुगण्ट्षष्ठः सुगण् षष्ठः नश्च ८।३।३० नान्तात्परस्य
सस्य धुड्वा सन्त्सः सन्सः शितुक् ८।३।३१ पदान्तस्य नस्य
शेपरेतुग्वा सञ्च्छम्भुः सञ्छम्भुः सञ्च्शम्भुः सञ्शम्भुः
ङमो ह्रस्वादचि ङमुण् नित्यम् ८।३।३२ ह्रस्वात्परो
यो ङम् तदन्तं यत्पदन् तस्मात्परस्याचो नित्यं ङमुट् प्रत्य-
ङ्ङात्मा सुगण्णीशः सन्नच्युतः समः सुटि ८।३।५ समोरुः
सुटि अत्रानुनासिकः पूर्वस्यतुवा ८।३।२ अत्ररुप्रकरणेरोः पू
र्वस्यानुनासिकोवा अनुनासिकात्परोनुस्वारः ८।३।४ अनुनासि
कं विहायरोः पूर्वस्मात्परोऽनुस्वारागमः खरवसानयोर्विसर्ज-
नीयः ८।३।१५ खरि अवसानेच पदान्तस्यरस्य विसर्गः सम्पु
ङ्कानां सोवक्तव्यः सँस्कर्त्ता संस्कर्त्ता पुमः खय्यम्परे ८।३।६
अम्परे खयि पुमोरुः पुंस्कोकिलः पुँस्कोकिलः नश्छव्यप्र-
शान् ८।३।७ अम्परे छवि नान्तस्यपदस्यरुः विसर्जनीय-
स्यसः ८।३।३४ खरि चक्रिंस्त्रायस्व चक्रिंस्त्रायस्व अप्रशा
न् किम् प्रशान्तनोति पदान्तस्य किम् हन्ति नॄन् पे ८।३।१०
नॄनित्यस्य रुर्वापे कुप्वोः ≍क ≍पौच ८।३।३७ कवर्गे पवर्गे च
विसर्गस्य ≍क ≍पौस्तः चाद्विसर्गः नॄँ≍पाहि नॄँः पाहि नॄंः पाहि नॄं≍पाहि
नॄन्पाहि तस्यपरमाम्रेडितम् ८।१।२ द्विरुक्तस्य परमाम्रेडितं
स्यात् कानाम्रेडिते ८।३।१२ कान्नकारस्य रुराम्रेडिते काँस्का-

न् कांस्कान् छेच ६।१।७३ ह्रस्वस्य छे तुक् शिवच्छाया पदान् ना-
ड्वा ६।१।७६ दीर्घात्पदान्तात् छे तुक् वा लक्ष्मीच्छाया लक्ष्मी छाया
इति हल्संधिः विसर्ज्जनीयस्य सः ८।३।३४ खरि विष्णुस्त्रा-
ता वाशरि ८।३।३६ शरि विसर्गस्य विसर्गो वा हरिः शेते हरि-
श्शेते ससजुषोरुः ८।२।६६ पदान्तस्य सस्य सजुषश्च रुः स्या-
त् अतोरोरप्लुतादप्लुते ६।१।११३ अप्लुतादतः परस्य रोरुः स्यादप्लुते ऽति शिवोऽर्च्यः हशि च ६।१।११४ तथा शिवोवन्द्यः भोभगोअ-
घो अपूर्वस्य योऽशि ८।३।१७ एतत्पूर्वस्य रोर्य्यादेशोऽशि देवाइह
देवायिह भोस् भगोस् अघोस् इति सान्तानिपाताः तेषां रोर्य्य-
त्वे कृते हलि सर्वेषाम् ८।३।२२ भोभगो अघो अपूर्वस्य यस्य
लोपः स्याद्धलि सर्वेषामनेन भोदेवाः भगोनमस्ते अघो याहि दे
वायांति रोऽसुपि ८।३।६९ अन्हो रेफादेशो नतु सुपि अहरहः
अहर्गणः रोरि ८।३।१४ रेफस्य रेफे परे लोपः ढ्रलोपे पूर्वस्य दी
र्घोऽणः ६।३।११० ढरेफयोर्लोपनिमित्तयोः पूर्वस्याणो दीर्घः
पुनारमते हरीरम्यः शम्भू राजते अणः किम् तृढः वृढः मन-
स्रथ इत्यत्र रुत्वे कृते हसि चेत्युत्वे रोरीति लोपे च प्राप्ते विप्र-
तिषेधे परं कार्य्यम् १।४।२ तुल्यबलविरोधे परं कार्य्यं स्यात् इ-
ति लोपे प्राप्ते पूर्वत्रासिद्धम् इति रोरीत्यस्यासिद्धत्वादुत्वमेव म-
नोरथः एतत्तदोस्सुलोपोऽकोरनञ्समासे हलि ६।१।१३२ अ-
ककारयोरेतत्तदोर्य्यस्सुस्तस्य लोपो हलि नतु नञ् समासे एष वि-
ष्णुः स शम्भुः अकोः किम् एषको रुद्रः अनञ् समासे किम्
असश्शिवः हलि किम् एषोऽत्र सोचि लोपे चेत्पादपूरणम् ६।
१।१३४ स इत्यस्य सो[illegible]स्स्यादचि पादश्चेल्लोपे सत्येव पूर्य्येत
सेमामविड्ढि प्रभृतिम् सैष दाशरथी रामः इति विसर्गसन्धिः
अर्थवदधातुरप्रत्ययः प्रातिपदिकम् १।२।४५ धातुं प्रत्यय-
म् प्रत्ययान्तं च वर्ज्जयित्वा अर्थवच्छब्दरूपम् प्रातिप

दिकसंज्ञंस्यात् कृत्तद्धितसमासाश्च १।२।४६ कृत्तद्धितान्तौ समासश्च तथास्युः स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङे भ्याम्भ्यस् ङसि भ्याम्भ्यस्ङसोसाम्ङ्योस्सुप् ४।१।२ सु औ जस् इति प्रथमा अम् औट् शस् इति द्वितीया टा भ्याम् भिस् इति तृतीया ङे भ्याम् भ्यस् इति चतुर्थी ङसि भ्याम् भ्यस् इति पञ्चमी ङस् ओस् आम् इति षष्ठी ङि ओस् सुप् इति सप्तमीङ्याप्प्रातिपदिकात् ४।१।१ प्रत्ययः ३।१।१ परश्च ३।१।२ इत्यधिकृत्यङ्यन्त आदाबन्तात्प्रातिपदिकाच्चपरेस्वादयः प्रत्ययाः स्युः सुप १।४।१०३ सुपस्त्रीणि त्रीणिवचनान्येकश एकवचन द्विवचन बहुवचन संज्ञानिस्युः द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने १।४।२२ द्वित्वैकत्वयोरेतेस्तः बहुषुबहुवचनम् १।४।२१ बहुत्वे एतत् स्यात् विरामो ऽवसानम् १।४।११० वर्णानाम भावो ऽवसानसंज्ञः स्यात् रुत्वविसर्गौ रामः सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ १।२।६४ एकविभक्तौयानि सरूपाण्येवदृष्टानि तेषामेक एवशिष्यते प्रथमयोः पूर्वसवर्णः ६।१।१०२ अकः प्रथमाद्वितीययो रचिपूर्वसवर्णदीर्घ एकादेशस्स्यात् इति प्राप्ते नादिचि ६।१।१०४ आदिचिन पूर्वसवर्णदीर्घः वृद्धिरेचि रामौ बहुषु बहुवचनम् १।४।२१ चुटू १।३।७ प्रत्ययाद्यौ चुटू इतौस्तः विभक्तिश्च १।४।१०४ सुप्तिङौ विभक्तिसंज्ञौस्तः नविभक्तौ तुस्माः १।३।४ विभक्तिस्थास्तवर्ग समानेतः इति सस्य नेत्त्वम् रामः रामौ रामाः एकवचनंसम्बुद्धिः २।३।४९ सम्बोधनेप्रथमायाः एकवचनं सम्बुद्धिसंज्ञंस्यात् यस्मात्प्रत्ययविधिस्तदादि प्रत्यये ऽङ्गम् १।४।१३ यः प्रत्ययो यस्मात्क्रियते तदादि शब्दस्वरूपन्तस्मिन्नङ्गंस्यात् एङ्ह्रस्वात् सम्बुद्धेः ६।१।६९ एङन्तात्ह्रस्वान्ताच्चाङ्गाद्धल्लुप्यते सम्बुद्धेश्चेत् हे राम हे रामौ हेरामाः अमिपूर्वः ६।१।१०७

अको ऽस्यचि पूर्वरूपमेकादेशः रामम् रामौ लशक्कतद्धिते १।३।८ तद्धितवर्ज्जप्रत्ययाद्या लशकवर्गा इतः स्युः तस्माच्छसोनः पुंसि ६।१।१०३ पूर्वसवर्णदीर्घात्परोयः शसः सतस्यनः स्यात्पुंसि अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवाये ऽपि ८।४।२ अट्कवर्गपवर्ग आङ् नुम् एतैर्व्यस्तैर्यथासंभवमिलितैश्च व्यवधाने ऽपि रषाभ्यां नस्य णः समानपदे इति प्राप्ते पदान्तस्य ८।४।३७ नस्य णो न रामान् टाङसिङसामिनात्स्याः ७।१।१२ अदन्तादङ्गादीनामिनादयः स्युः णत्वम् रामेण सुपि च ७।३।१०२ यञादौ सुपि अतो ऽङ्गस्य दीर्घः रामाभ्याम् अतोभिसऐस् ७।१।९ अनेकाल् शित्सर्वस्य रामैः ङेर्यः ७।१।१३ अतो ऽङ्गात्परस्य ङे र्यादेशः स्थानिवदादेशोनल्विधौ १।१।५६ आदेशः स्थानिवत्स्यान्नतु स्थान्यलाश्रयविधौ इति स्थानिवत्त्वात् सुपिचेति दीर्घः रामाय रामाभ्याम् बहुवचने झल्येत् ७।३।१०३ झलादौ बहुवचने सुप्यतो ऽङ्गस्यैकारः रामेभ्यः सुपि किम् पचध्वम् वावसाने ८।४।५६ अवसाने झलाञ्चरो वा रामात् रामाद् रामाभ्याम् रामेभ्यः रामस्य ओसिच ७।३।१०४ अतोऽङ्गस्यैकारः रामयोः ह्रस्वनद्यापो नुट् ७।१।५४ ह्रस्वान्तान्नद्यन्तादाबन्ताच्चाङ्गात्परस्यामो नुडागमः नामि ६।४।३ नामि अजन्ताङ्गस्य दीर्घः रामाणाम् रामे रामयोः एत्वे कृते आदेशप्रत्यययोः ८।३।५९ इण्कुभ्यामपरस्यापदान्तस्यादेशस्य प्रत्ययावयवस्य च यः सस्तस्य मूर्द्धन्यादेशः ईषद्विवृतस्य सस्य तादृश एव षः रामेषु एवंरूपाद्यो ऽप्यदन्ताः सर्वादीनि सर्वनामानि १।१।२७ सर्व विश्व उभ उभय डतर डतम अन्य अन्यतर इतर त्वत् त्व नेम सम सिम पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणि व्यवस्थायामसंज्ञायाम् स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् अन्तरम्बहिर्योगोपसंव्यानयोः

त्यद् तद् यद् एतद् इदम् अदस् एक द्वि युष्मद् अस्मद् भवतु-
किम् जसश्शी ७।१।१७ अदन्तात्सर्वनाम्नो जसः शीस्यात्
अनेकाल्त्वात्सर्वादेशः सर्वे सर्वनाम्नः स्मै ७।१।१४ अतः स-
र्वनाम्नो ङेः स्मै सर्वस्मै ङसि ङ्योः स्मात्स्मिनौ ७।१।१५ अ-
तस्सर्वनाम्न एतयो रेतौ स्तः सर्वस्मात् आमि सर्वनाम्नः सुट्
७।१।५२ अवर्णान्तात्परस्य सर्वनाम्नो विहितस्यामः सुडाग-
मः एत्वषत्वे सर्वेषाम् सर्वस्मिन् शेषंरामवत् एवं विश्वादयो
ऽप्यदन्ताः उभशब्दो द्विवचनान्तः उभौ २ उभाभ्याम् ३ उभयोः
२ तस्येह पाठो ऽकजर्थः डतरडतमौ प्रत्ययौ प्रत्ययग्रहणे त-
दन्त ग्रहणमिति तदन्ता ग्राह्याः नेम इत्यर्धे समः सर्व्व प-
र्य्याय स्त्वल्पपर्याय स्तु न गृह्यते यथासंख्यमनुदेशः समा-
नामिति ज्ञापकात् पूर्वपरा वर दक्षिणोत्तरापराधराणि व्यव-
स्थायामसंज्ञायाम् १।१।३४ एतेषां व्यवस्थायामसंज्ञायां सर्व
नाम संज्ञा गणसूत्रात्सर्वत्र या प्राप्ता साजसि वा पूर्वे पूर्वाः अ-
संज्ञायां किम् उत्तराः कुरवः स्वाभिधेयापेक्षावधिनियमो व्य-
वस्था व्यवस्थायाङ्किम् दक्षिणागाथकाः कुशला इत्यर्थः स्व-
मज्ञाति धनाख्यायाम् १।१।३५ ज्ञाति धनान्य वाचिनः स्वश-
ब्दस्य प्राप्ता संज्ञाजसि वा स्वे स्वाः आत्मीया आत्मान इति
वा ज्ञाति धन वाचिनस्तु स्वाः ज्ञातयो ऽर्था वा अन्तरम्ब हि-
र्य्योगोप संव्यानयोः १।१।३६ बाह्ये परिधानीये चार्थे ऽन्तर
शब्दस्य प्राप्ता संज्ञाजसि वा अन्तरे अन्तरा वा गृहा बाह्या इ-
त्यर्थः अंतरे अन्तरा वा शाटकाः परिधानीया इत्यर्थः पूर्वा-
दिभ्यो नवभ्यो वा ७।१।१६ एभ्यो ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ वा
स्तः पूर्वस्मात् पूर्वात् पूर्वस्मिन् पूर्वे एवं परादीनाम् शेषं स-
र्ववत् प्रथम चरम तयाऽल्पार्धकति पय नेमाश्च १।१।३३ ए-
ते जसि उक्त संज्ञा वास्युः प्रथमे प्रथमाः तयः प्रत्ययः द्वित-

ये द्वितयाः शेषंरामवत् नेमे नेमाः शेषंसर्ववत् नीयस्यङि त्स्रु-
वा द्वितीयस्मै द्वितीयायै त्यादि एवंतृतीयः निर्ज्जरः जराया ज-
रसन्यतरस्याम् ७।२।१०१ अजादौ विभक्तौ पदाङ्गाधिकारेन
स्य तदन्तस्य च निर्दिश्यमानस्यादेशा भवंति एकदेशविकृतम
नन्यवदितिजरशब्दस्य जरस् निर्जरसौ निर्ज्जरस इत्यादि पक्षे
हलादौच रामवत् विश्वपाः दीर्घाज्जसिच ६।१।१०५ दीर्घाज
सि इचिच नपूर्वसवर्णदीर्घः विश्वपौ विश्वपाः हे विश्वपाः वि-
श्वपाम् विश्वपौ स्रुङनपुंसकस्य १।१।४३ स्वादिपञ्चवचना
निसर्वनामस्थान संज्ञानि स्युरक्लीबस्य स्वादिष्वसर्वनामस्था
ने १।४।१७ कप्रत्ययावधिषु स्वादिष्वसर्वनामस्थानेषु पूर्वप-
दं स्यात् यचि भम् १।४।१८ यादिष्वजादिषुच कप्रत्ययाव-
धिषु स्वादिष्वसर्वनाम स्थानेषु पूर्वंभसंज्ञंस्यात् आकडारा
देका संज्ञा १।४।१ इतऊर्ध्वं कडाराः कर्मधारय इत्यतः प्रागेकस्यै
कैवसंज्ञा ज्ञेया यापराऽनवकाशाच आतो धातोः ६।४।१४० आ-
कारान्तोयो धातुस्तदन्तस्य भस्याङ्गस्य लोपः अलोऽन्त्यस्य वि-
श्वपः विश्वपा विश्वपाभ्यामित्यादि एवंशंखध्मादयः धातोः-
किम् हा हान् हरिः हरी जसिच ७।३।१०९ ह्रस्वान्तस्याङ्गस्य
गुणः हरयः ह्रस्वस्यगुणः ७।३।१०८ सम्बुद्धौ हे हरे हरिम् ह-
री हरीन् शेषो घ्यसखि १।४।७ शेषइतिस्पष्टार्थम् ह्रस्वोया-
विदुतौ तदन्तं सखि वर्जं घिसंज्ञम् आङो नास्त्रियाम् ७।३।१२०
घेः परस्याङो नास्यादस्त्रियाम् आङिति टासंज्ञा प्राचां हरिणा
हरिभ्याम् हरिभिः घेर्ङिति ७।३।१११ घिसंज्ञस्य ङिति स्रुपिगु
णः हरये ङसिङसोश्च ६।१।११० एङोङसिङसोरति पूर्वरूप
मेकादेशः हरेः हर्योः हरीणाम् अच्चघेः ७।३।११९ इदुद्भ्या
मुत्तरस्य ङेरौत् घेरत् हरौ हरिषु एवंकव्यादयः अनङ्सौ ७।
१।९३ सख्युरंगस्यानङादेशोऽसंबुद्धौ सौ अलोऽन्त्यस्य

र्वउपधा १।१।६५ अन्त्यादलः पूर्वोवर्णः सउपधासंज्ञः सर्वनामस्थाने चासम्बुधौ ६।४।८ नान्तस्योपधाया दीर्घोऽसम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने अपृक्त एकाल् प्रत्ययः १।२।४१ एकाल् प्रत्ययः सोऽपृक्तसंज्ञः स्यात् हल्ङ्याब्भ्योदीर्घात्सुतिस्यपृक्तं हल् ६।१।६८ हलन्तात्परं दीर्घौ योङ्यापौ तदन्ताच्च परं सुतिसी त्येतदपृक्तं हल्लुप्यते नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य ८।२।७ प्रातिपदिकसंज्ञकम् यत्पदन्तदन्तस्य नस्य लोपः सखासख्युरसम्बुद्धौ ७।१।९२ सख्युरंगात्परं सम्बुद्धि वर्ज्जं सर्वनामस्थानं णिद्वत्स्यात् अचोञ्णिति ७।२।११५ अजन्ताङ्गस्य वृद्धिर्ञ्णिति णिति चपरे सखायौ सखायः हे सखे सखायम् सखायौ सखीन् सख्या सख्ये ख्यत्यात्परस्य ६।१।११२ खितिशब्दाभ्यां खीती शब्दाभ्यां कृतयणादेशाभ्याम् परस्य ङसिङसोर नउः सख्युः औत् ७।३।११८ इतःपरस्य ङेरौत् सख्यौ शेषं हरिवत् पतिस्समास एव १।४।८ घिसंज्ञः पत्ये पत्युः २ पत्यौ शेषं हरिवत् समासेतु भूपतये कतिशब्दो बहुवचनान्तः बहुगण वतुडति संख्या १।१।२३ एषा संख्यासंज्ञास्यात् डतिच १।१।२५ डत्यन्ता संख्या षट् संज्ञास्यात् षड्भ्योलुक् १।२।२७ षड्भ्यः परयोर्जश्शसोः लुक् प्रत्ययस्य लुक् श्लुलुपः १।१।६१ लुक् श्लुलुप्शब्दैः कृतं प्रत्ययादर्शनं क्रमात्तत्तत्संज्ञं स्यात् प्रत्ययलोपेप्रत्ययलक्षणम् १।१।६२ प्रत्यये लुप्तेपि तदाश्रितं कार्य्यंस्यात् इति जसि चेति गुणे प्राप्ते न लुमताङ्गस्य १।१।६३ लुमता शब्देन लुप्ते तन्निमित्तमङ्गकार्य्यं न स्यात् कति कतिभिः कतिभ्यः २ कतीनाम् कतिषु युष्मदस्मद् षट् संज्ञकास्त्रिषु सरूपाः त्रिशब्दोनित्यं बहुवचनान्तः त्रयः त्रीन् त्रिभिः त्रिभ्यः २ त्रेस्त्रयः ७।१।५३ त्रिशब्दस्य त्रयादेशःस्या-

न् आभित्रयाणां त्रिषु गौणत्वेऽपि प्रियत्रयाणाम् त्यदादीनाम: ७।२।१०२ एषामकारो विभक्तौ द्विपर्य्यन्ता नामे वेष्टिः द्वौ द्वौ द्वाभ्याम् द्वाभ्याम् द्वाभ्याम् द्वयोः द्वयोः पातिलोकमिति पपीः सूर्य्यः दीर्घाज्जसि च ६।१।१०५ पप्यौ पप्यः हे पपीः पपीम् पपीन् पप्या पपीभ्याम् पपीभिः पप्ये पपीभ्यः पप्यः पप्योः दीर्घत्वान्न नुट् पप्याम् ङौ तु सवर्णदीर्घः पपी पप्योः पपीषु एवं वातप्रम्यादयः बह्व्यः श्रेयस्यो यस्य स बहुश्रेयसी यू स्त्र्याख्यौ नदी १।४।३ ईदूदन्तौ नित्यस्त्रीलिङ्गौ नदीसंज्ञौ स्तः प्रथमलिंगग्रहणाच्च पूर्वं स्त्र्याख्यस्योपसर्ज्जनत्वेऽपि नदीत्वं वक्तव्यमित्यर्थः अंबार्थनद्योर्ह्रस्वः सम्बुद्धौ हे बहुश्रेयसि आण्नद्याः ७।३।११२ नद्यन्तात्परेषां ङितामाडागमः आटश्च ६।१।९० आटोऽचि परे वृद्धिरेकादेशः बहुश्रेयस्यै बहुश्रेयस्याः बहुश्रेयसीनाम् ङेराम्नद्याम्नीभ्यः ७।३।११६ नद्यन्तादाबन्तान्नीशब्दात्परस्य ङेः राम् बहुश्रेयस्याम् शेषं पपीवत् अङ्यन्तत्वान्न सुलोपः अतिलक्ष्मीः शेषं बहुश्रेयसीवत् प्रधीः अचिश्नुधातुभ्रुवां य्वोरियङुवङौ ६।४।७७ श्नुप्रत्ययान्तस्येवर्णोवर्णान्तस्य धातोर्भ्रू इत्यस्य चांगस्येयङुवङौ स्तोऽजादौ प्रत्यये इति प्राप्ते एरनेकाचोऽसंयोगपूर्वस्य ६।४।८२ धात्ववयवसंयोगपूर्वो न भवति य इवर्णस्तदन्तो यो धातुस्तदन्तस्यानेकाचोऽङ्गस्य यणजादौ प्रत्यये प्रध्यौ प्रध्यः प्रध्यम् प्रध्यौ प्रध्यः प्रध्यि शेषम् पपीवत् एवं ग्रामणीः ङौ तु ग्रामण्याम् अनेकाचः किम् नीः नियौ नियः अमि शसि च परत्वादियङ् नियम् नियः ङेः राम् नियाम् असंयोगपूर्वस्य किम् सुश्रियौ यवक्रियौ गतिश्च १।४।६० प्रादयः क्रियायोगे गतिसंज्ञाः स्युः गतिकारकेतरपूर्वपदस्य यण् नेष्यते शुद्धधियौ नभूसुधियोः ६।४।८५ एतयोरचि सुपि य-

ण् नसकधियो सुधियइत्यादि सुखमिच्छतीति सुखीः सुतीः सुख्यौ सुत्यौ सुख्युः सुत्युः शेषम्प्रधीवत् शंभुर्हरिवत् एवम् भान्वादयः तृज्वत्क्रोष्टुः ७।१।९५ असम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने क्रोष्टुशब्दस्य क्रोष्टृ प्रयोक्तव्य इत्यर्थः ऋतोङिसर्वनामस्थानयोः ७।३।११० ऋतोङः गस्य गुणो ङौ सर्वनामस्थाने च इति प्राप्ते ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसाञ्च ७।१।९४ ऋदन्तानामुशनसादीनाञ्चानङ् स्यादसम्बुद्धौ सौ अप्तृन्तृच् स्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तॄणाम् ६।४।११ अबादीनामुपधाया दीर्घो सबुद्धौ सर्वनामस्थाने क्रोष्टा क्रोष्टारौ क्रोष्टारः क्रोष्टून् विभाषा तृतीयादिष्वचि ७।१।९७ अजादिषु तृतीयादिषु क्रोष्टुर्वा तृज्वत् क्रोष्ट्रा क्रोष्ट्रे ऋत उत् ६।१।१११ ऋतोङसिङसोः रति उदेकादेशो रपरः रात्सस्य ८।२।२४ रेफात्संयोगान्तस्यैव लोपो नान्यस्य रस्य विसर्गः क्रोष्टुः क्रोष्ट्रोः नुमचिर तृज्वद्भावेभ्यो नुट् पूर्वविप्रतिषेधेन क्रोष्टूनाम् क्रोष्टरि पक्षे हलादौ च शम्भुवत् हूहूः हूह्वौ हूहूम् इत्यादि अतिचमूशब्दे तु नदीकार्यं विशेषः हे अतिचमु अतिचम्वै अतिचम्वाः अतिचमूनाम् अतिचम्वां खलपूः ओः सुपि ६।४।८३ धात्ववयवसंयोगपूर्वो न भवति य उवर्णस्तदन्तो यो धातुस्तदन्तस्यानेकाचोऽङ्गस्य यण् स्यादचि सुपि खलप्वौ खलप्वः एवं सुल्वादयः स्वभूः स्वभुवौ स्वभुवः वर्षाभूः वर्षाभ्वश्च ६।४।८४ अस्य यण् स्यादचि सुपि वर्षाभ्वावित्यादि दृन्भूः दृन्करपुनः पूर्वस्य भुवो यण् वक्तव्यः दृन्भ्वौ एवं करभूः धाता हे धातः धातारौ धातारः ऋवर्णान्नस्य णत्वं वाच्यम् धातॄणाम् एवन्नप्त्रादयः नप्त्रादिग्रहणं व्युत्पत्तिपक्षे नियमार्थम् तेनेह न पिता पितरौ पितरः पितरम् शेषं धातृवत् एवञ्जामातादयः ना नरौ नृ च ६।४।६

अस्य नामिवादीर्घः नृणाम् नृणाम् ओतोणित् ७।१।९०ओ-
काराद्विहितम् सर्वनामस्थानंणिद्वत् गोः गावौ गावः औतोऽम्
शसोः ६।१।९३ ओकारादऽम्शसोरचि आकार एकादेशः गा-
म् गावौ गाः गवा गवे गोः गोः इत्यादि रायोहलि ७।२।८५ अ-
स्या कारादेशो हलि विभक्तौ राः रायौ रायः राभ्या मित्यादि ग्लौः
ग्लावौ ग्लावः ग्लौभ्यामित्यादि इत्यजन्ताः पुल्लिङ्गाः रमा औ-
ङ आपः ७।१।१८ आबन्तादङ्गात्परस्यौङ २शीस्यात् औङि-
त्यौकारविभक्तेः संज्ञा रमे रमाः सम्बुद्धौच ७।३।१०६ आपए
कारः स्यात्सम्बुद्धौ एङ्ह्रस्वादितिसम्बुद्धिलोपः हे रमे हे रमे
हे रमाः रमाम् रमे रमाः आङिचापः ७।३।१०५ आङि ओ-
सिचापएकारः रमया रमाभ्याम् रमाभिः याडापः ७।३।११२
आपोङितोयाट् वृद्धिः रमायै रमाभ्यां रमाभ्यः रमायाः रमा-
याः रमयोः रमाणाम् रमायाम् रमासु एवन्दुर्गाम्बिकादयः
सर्वनाम्नः स्याड्ह्रस्वश्च ७।३।११४ आबन्तात्सर्वनाम्नोङि-
तः स्याडापश्च ह्रस्वः सर्वस्यै सर्वस्याः सर्वासाम् सर्वस्याम् शे-
षं रमावत् एवं विश्वादय आबन्ताः विभाषादिक्समासे बहु-
व्रीहौ १।१।२८ सर्वनामतावा उत्तर पूर्वस्यै उत्तर पूर्वायै तीय
स्येति वासंज्ञा द्वितीयस्यै द्वितीयायै एवन्तृतीया अम्बार्थेति
ह्रस्वः हे अम्ब हे अक्क हे अल्ल जरा जरसौ जरे इत्यादि पक्षे
रमावत् गोपा विश्वपावत् मतीः मत्या ङिति ह्रस्वश्च १।४।६ इ-
यङ् वङ् स्थानौ स्त्रीशब्द भिन्नौ नित्यस्त्रीलिंगा वीदूतौ ह्र-
स्वौच इवर्णो वर्णौ स्त्रियां वा नदी संज्ञौस्तोङिति मत्यै मतये
मत्याः मत्याः मतेः मतेः इदुभ्यां नदीसंज्ञकाभ्याम् परस्यङे
राम् मत्याम् मतौ शेषं हरिवत् एवम्बुद्ध्या दयः त्रिचतुरोः
स्त्रियांतिसृचतसृ ७।२।९९ स्त्रीलिङ्गयोरेतौ स्तो विभक्तौ
अचिरऋतः ७।२।१०० तिसृचतसृ एतयो ऋकारस्य रेफा-

देशस्स्यादचि गुणदीर्घोत्वानामपवाद त्रिस्रः त्रिस्रः त्रिसृ-
भिः त्रिसृभ्यः त्रिसृभ्यः आमि नुट् न तिसृचतसृ ६।४।४ एत
योर्नामि दीर्घो न तिसृणाम् तिसृषु द्वे द्वे द्वाभ्याम् द्वाभ्याम् द्व
योः द्वयोः गौरी गौर्यौ गौर्यः हे गौरि गौर्य्यौ विस्यादि एवम्न
द्यादयः लक्ष्मीः शेषं गौरीवत् एवन्तरी तन्त्र्यादयः स्त्री हे स्त्रि
स्त्रियाः ६।४।७९ अस्येयङ् जादौ प्रत्यये परे स्त्रियौ स्त्रियः
वामृ शसोः ६।४।८० स्त्रिया वा इयङ् स्त्रियम् स्त्रीम् स्त्रियः
स्त्रीः स्त्रिया स्त्रियै स्त्रियाः परत्वान्नुट् स्त्रीणाम् स्त्रीषु श्रीः
श्रियौ श्रियः नेयङुवङ् स्थानावस्त्री १।४।४ इयङुवङोः
स्थितिर्ययोस्तावी दूतौ नदीसंज्ञौ नस्तो न तु स्त्री हे श्रीः श्रि-
ये श्रिये श्रियाः श्रियः वामि १।४।५ इयङुवङ् स्थानौस्त्र्या-
ख्यौ यू आमि वा नदी संज्ञौ स्तो न तु स्त्री श्रीणाम् श्रियाम् श्रि
यि श्रियाम् धेनुर्मतिवत् स्त्रियाञ्च ७।१।९६ स्त्रीवाची क्रो
ष्टु स्तृजन्त वद्रूपं लभते ऋन्नेभ्योङीप् ४।१।५ ऋदन्तेभ्यो ना
न्तेभ्यश्च स्त्रियां ङीप् क्रोष्ट्री गौरीवत् भ्रूः श्रीवत् स्वयंभूः
पुंवत् नषट् स्वस्त्रादिभ्यः ४।१।१० ङीप् टापौ न स्वसा तिस्र
श्चतस्रश्च ननान्दा दुहिता तथा याता मातेति सप्तैते स्वस्त्राद
य उदाहृताः स्वसा स्वसारौ माता पितृवत् शासिमातृः द्यौ-
गौवत् राः पुंवत् नौग्लौवत् इत्यजन्ताः स्त्रीलिङ्गाः अतोऽ
म् ७।१।२४ अतोऽङ्गात् क्लीबात् स्वमोरम् ज्ञानम् एङ् ह्र-
स्वादिति हल्लोपः हे ज्ञान नपुंसकाच्च ७।१।१९ क्लीबादौङः शी
भ संज्ञायाम् यस्येति च ६।४।१४८ ईकारे तद्धिते च भस्येवर्णा
वर्णयो र्लोपः इत्यलोपे प्राप्ते औङः श्याम् प्रतिषेधो वाच्यः
ज्ञाने जश्शसोः शिः ७।१।२० क्लीबात् शि सर्वनामस्थानं १।१।
४२ नपुंसकस्य झलचः ७।१।७२ झलन्तस्याजन्तस्य च क्ली
बस्य नुम् स्यात् सर्वनामस्थाने मिदचोऽन्त्यात्परः १।१।४७

अचामन्त्यादि योऽन्त्यस्तस्मात् परस्यैवांतावयवो मित्स्या-
त् उपधादीर्घः ज्ञानानि पुनस्तद्वत् शेषम्पुंवत् एवन्धनव-
नफलादयः अड्डुतरादिभ्यः पञ्चभ्यः ७।१।२५ एभ्यः क्ली
बेभ्यः स्वमोरद्डादेशः टेः ६।४।१४३ डितिभस्यटेर्लोपः कत
रत् कतरद् कतरे कतराणि हे कतरत् शेषम्पुंवत् एवंकतम
त् इतरत् अन्यत् अन्यतरत् अन्यतमस्य त्वन्यतममित्ये
व एकतरात्प्रतिषेधः एकतरम् ह्रस्वोनपुंसकेप्रातिपदिक
स्य १।२।४७ अजन्तस्येत्येव श्रीपम् ज्ञानवत् स्वमोर्नपुं-
सकात् ७।१।२३ लुक्स्यात् वारि इकोऽचिविभक्तौ ७।१।७३
इगन्तस्यक्लीबस्य नुमचिविभक्तौ वारिणी वारीणि नलुमने
त्यस्यानि त्यत्वात्पक्षे सम्बुद्धि निमित्तोगुणः हे वारि हे वारे-
घेर्ङितीति गुणे प्राप्ते वृद्ध्यौत्वतृज्वद्भावगुणेभ्यो नुम् पूर्ववि
प्रतिषेधेन वारिणे वारिणः वारिणः वारिणोः नुमचिरेति नुट्
वारीणाम् वारिणि हलादौ हरिवत् अस्थिदधिसक्थ्यक्ष्णा
मनङुदात्तः ७।१।७५ टादावचि अल्लोपोनः ६।४।१३४ अङ्गा
वयवोऽसर्वनामस्थान यजादिस्वादिपरोयोऽनस्तस्याकारस्य
लोपः दध्ना दध्ने दध्नः दध्नोः दध्नां विभाषाङिश्योः ६।४।१३६
अङ्गावयवोऽसर्वनामस्थान परोयोऽनस्तस्याकारस्य लोपो
वाङिश्योः दध्नि दधनि शेषं वारिवत् एवमस्थि सक्थ्यक्षि
सुधि सुधिनी सुधीनि हे सुधे हे सुधि सुधिनेत्यादि मधु-
मधुनी मधूनि हेमधो हेमधु सुलु सुलुनी सुलूनि सुलुने-
त्यादि धातृ धातृणी धातृणि धातृणाम् हे धातः एवंज्ञात्रा
दयः एच इग्घ्रस्वादेशे १।१।४८ प्रद्यु प्रद्युनी प्रद्यूनि प्रद्युने-
त्यादि प्ररि प्ररिणी प्ररीणि प्ररिणा एकदेशविकृतमनन्यवत्
प्रराभ्याम् प्ररीणाम् सुनु सुनुनी सुनूनि सुनुनेत्यादि इत्य
जन्तानपुंसकलिङ्गाः होढः ८।२।३१ हस्यढः झलिपदान्ते-

च लिट् लिड् लिहौ लिहः लिड्भ्याम् लिट्स लिट्त्स दादेर्धातोर्घः ८।२।३२ झलि पदान्ते चोपदेशे दादेर्धातोर्हस्य घः एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः ८।२।३७ धात्ववयवस्यैकाचो झषंतस्य बशो भष् से ध्वे पदान्ते च धुक् धुग् दुहौ दुहः धुग्भ्याम् धुक्ष वा द्रुह मुह ष्णुह ष्णिहाम् ८।२।३३ एषां हस्य वा घो झलि पदान्ते च ध्रुक् ध्रुग् ध्रुट् ध्रुड् द्रुहौ द्रुहः ध्रुग्भ्याम् ध्रुड्भ्याम् ध्रुक्ष ध्रुट्स ध्रुट्त्स एवं मुहः धात्वादेः षः सः ६।१।६४ स्नुट् स्नुड् स्नुक् स्नुग् एवं स्निह् इग्यणः संप्रसारणम् १।१।४५ वाह ऊठ् ६।४।१३२ भस्य वाहः संप्रसारणमूठ् संप्रसारणाच्च ६।१।१०८ संप्रसारणादचि पूर्वरूपमेकादेशः एत्येधत्यूठ्सु वृद्धिः विश्वौहः इत्यादि चतुरनडुहोरामुदात्तः ७।१।९८ सावनडुहः ७।१।८२ नुम् अनड्वान् अम् सम्बुद्धौ ७।१।९९ हे अनड्वन् अनड्वाहौ अनड्वाहः अनडुहः वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः ८।२।७२ सान्तस्य वस्वन्तस्य स्रंसादेश्च दस्स्यात्पदान्ते अनडुद्भ्यामित्यादि सान्तेति किम् विद्वान् पदान्ते इति किम् स्रस्तम् ध्वस्तम् सहेः साडः सः ८।३।५६ साड्रूपस्य सहेस्सस्य मूर्धन्यादेशः तुराषाट् तुराषाड् तुरासाहौ तुरासाहः तुराषाड्भ्यामित्यादि दिव औत् ७।१।८४ दिविति प्रातिपदिकस्यौ स्यात्सौ सुद्यौः सुदिवौ दिव उत् ६।१।१३१ पदान्ते सुद्युभ्याम् इत्यादि चत्वारः चतुरः चतुर्भिः चतुर्भ्यः षट्चतुर्भ्यश्च ७।१।५५ एभ्य आमो नुडागमः रषाभ्यान्नो णः समानपदे ८।४।१ अचो रहाभ्यां द्वे ८।४।४६ अचः पराभ्यां रेफहकाराभ्यां परस्य यरो द्वे वा स्तः चतुर्णाम् रोः सुपि ८।३।१६ रोरेव विसर्गः सुपि षत्वम् षस्य द्वित्वे प्राप्ते शरोचि ८।४।४९ अचि परे शरो न द्वे स्तः चतुर्षु मो नो धातोः ८।२।६४ पदान्ते प्रशान् किमः कः ७।२।१०३ विभक्तौ कः कौ के इत्यादि सर्ववत्

न् इदमोमः ७।२।१०८ सौत्यदाद्यत्वापवादः इदोऽय् पुंसि ७।
२।१११ इदम इदोऽय् सौ पुंसि अयम् त्यदाद्यत्वे अतोगुणे ६।
१।९७ अपदान्तादतो गुणेपररूपमेकादेशः दश्च ७।२।१०९
इदमो दस्य मः स्यात् विभक्तौ इमौ इमेत्यदादेस्सम्बोधनन्ना-
स्ती त्युत्सर्गः अनाप्यकः ७।२।११२ अककारस्य इदम इदो
ऽनापि विभक्तौ आबिति टाइत्यारभ्य सुपः पकारेण प्रत्या
हारः अनेन हलि लोपः ७।२।११३ अककारस्येदम इदो लो-
प आपि हलादौ नानर्थके ऽलोऽन्त्यविधिरनभ्यासविकारे
आद्यन्तवदेकस्मिन् १।१।२१ एकस्मिन् क्रियमाणं कार्य्यमा-
दाविवान्त इवस्यात् सुपिचेति दीर्घः आभ्याम् नेदमदसोर
कोः ७।१।११ अककारयोरिदमदसोर्भिस ऐस् न एभिः अ-
स्मै आभ्याम् एभ्यः अस्मात् अस्य अनयोः एषाम् अस्मि
न् एषु द्वितीयाटौस्स्वेनः २।४।३४ इदमेतदोरन्वादेशे किं-
चित्कार्यं विधातुमुपात्तस्य कार्य्यान्तरं विधातुम्पुनरुपादा-
नमन्वादेशः यथा अनेन व्याकरणमधीतमेनञ् छंदोऽध्या
पयेति अनयोः पवित्रंकुलम् एनयोः प्रभूतं स्वामिनि ए-
नम् एनौ एनान् एनेन एनयोः राजा नङिसम्बुद्ध्योः ८।२
।८ नस्यलोपो न ङौ सम्बुद्धौ च हे राजन् ङावुत्तरपदे प्रतिषे-
धो वक्तव्यः ब्रह्मनिष्ठः राजानौ राजानः राज्ञः नलोपः सुप्
स्वरसंज्ञातुग्विधिषु कृति ८।२।२ सुब्विधौ स्वरविधौ संज्ञा
विधौ कृति तुग्विधौ नलोपोऽसिद्धो नान्यत्र राजाश्व इत्या-
दौ इत्यसिद्धत्वादात्वमेत्वमैस्त्वञ्च न राजभ्यां राजभिः रा-
जभ्यः यज्वा यज्वानौ यज्वानः नसंयोगाद्वमन्तात् ६।४।
१३७ वमन्तसंयोगादनोकारस्य लोपो न यज्वनः यज्वना
यज्वभ्याम् ब्रह्मणः ब्रह्मणा इन् हन् पूषार्य्यम्णां शौ ६।४
।१२ एषांशावेवोपधाया दीर्घो नान्यत्र इति निषेधे प्राप्ते सौ च

६।४।१३ इन्नादीनामुपधाया दीर्घो ऽसम्बुद्धौसौ वृत्रहा हे वृत्रहन् एकाजुत्तरपदेणः ८।४।१२ एकाजुत्तरपदं यस्यत स्मिन्समासे पूर्वपदस्थान्निमित्तात्परस्य प्रातिपदिकान् न-नुम् विभक्तिस्थस्य नस्यणः वृत्रहणौ होहन्तेर्ञ्णिन्नेषु ७।३।५४ ञिति णिति प्रत्ययेन कारेचपरे हन्ते र्हकारस्य कुत्व-म् वृत्रघ्नः इत्यादि एवंशार्ङ्गिन् यशस्विन् अर्य्यमन् पूषन् मघवा बहुलम् ६।४।१२८ मघवन् शब्दस्य वा तृ इत्यन्ता देशः ऋइत् उगिदचां सर्वनामस्थाने ऽधातोः ७।१।७० अ-धातो रुगितो नलोपि नो ऽञ्चतेश्च नुम्स्यात्सर्वनामस्था-ने उपधादीर्घः मघवान् मघवन्तौ मघवन्तः हे मघवन् मघ वद्भ्याम् तृत्वाभावेमघवा स्फटिराजवत् श्वयुवमघोनामत द्धिते ६।४।१३३ अन्नन्तानाम् भानामेषाम तद्धिते संप्र-सारणम् मघोनः मघवभ्याम् एवंश्वन्युवन् नसंप्रसारणे-संप्रसारणम् ६।१।३७ यूनः यूना युवभ्याम् इत्यादि अर्वा-हे अर्वन् अर्वणस्त्रसावनञः ६।४।१२७ न ञारहितस्या र्वन्नित्यस्याङ्गस्य तृ इत्यन्तादेशो नतुसौ अर्वन्तौ अर्वन्तः अ-र्वद्भ्यामित्यादि पथिमथ्यृभुक्षामात् ७।१।८५ सौ इतो ऽत्स र्वनामस्थाने ७।१।८६ पथ्यादेः थोन्थः ७।१।८७ पथिमथो स्थस्य न्थादेशः सर्वनामस्थाने पन्थाः पन्थानौ पन्थानः-भस्य टेर्लोपः ७।१।८८ भस्यपथ्यादेष्टिलोपः पथः पथा-पथिभ्याम् एवम्मथिन् ऋभुक्षिन् ष्णान्तापट् १।१।२४ षान्ता नान्ताच संख्याषट् संज्ञास्यात् पञ्चन् शब्दोनित्य म्बहुवचनान्तः पञ्च पञ्च पञ्चभिः पञ्चभ्यः पञ्चभ्यः नुट् नोपधायाः ६।४।७ नान्तस्योपधायादीर्घो नामि पञ्चा नाम् पञ्चसु अष्टन आविभक्तौ ७।२।८४ हलादौवास्याद् अष्टाभ्य औश् ७।१।२१ कृताकारादष्टनो जश्शसोरौश् अ-

ष्टभ्य इति वक्तव्ये कृतात्वनिर्देशो जश्शसोर्विषये आत्वंज्ञा
पयति अष्टौ अष्टौ अष्टाभ्यः अष्टाभ्यः अष्टानाम् अष्टासु
आत्वाभावे अष्ट अष्ट इत्यादि पञ्चवत् ऋत्विक् दधृक् स्र-
गुद्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चाञ्च ३।२।५९ एभ्यः क्विन् अ-
ञ्चेस्सुप्युपपदे युजिक्रुञ्चोः केवलयोः क्रुञ्चेर्नलोपाभाव
श्च निपात्यते कनावितौ कृदतिङ् ३।१।९३ अत्र धात्वधिका-
रे तिङ्भिन्नः प्रत्ययः कृत्संज्ञः स्यात् वेरपृक्तस्य ६।१।६७-
लोपः क्विन्प्रत्ययस्य कुः ८।२।६२ क्विन्प्रत्ययो यस्मात्तस्य
कवर्गोऽन्तादेशः पदान्ते इत्यस्यासिद्धत्वाच्चोः कुरिति कुत्व-
म् ऋत्विग् ऋत्विक् ऋत्विजौ ऋत्विग्भ्याम् युजेरसमासे-
७।१।७१ युजेस्सर्वनामस्थाने नुम् स्यादसमासे सुलोपः
संयोगान्तलोपः कुत्वेन नस्य ङः युङ् युञ्जौ युञ्जः युग्भ्या
म् चोः कुः ८।२।३० चवर्गस्य कवर्गः स्याज्झलि पदान्ते च-
सुयुक् सुयुजौ सुयुग्भ्याम् खन् खञ्जौ खन्भ्याम् व्रश्च-
भ्रस्ज सृज मृज यज राज भ्राजच्छशां षः ८।२।३६ झलि
पदान्ते च जश्त्व चर्त्वे राट् राड् राजौ राजः राड्भ्याम् एवं-
विभ्राट् देवेट् विश्वसृट् परौ व्रजेः षः पदान्ते परावुपपदे व्र-
जेः क्विप् दीर्घश्च पदान्ते षत्वमपि परिव्राट् परिव्राजौ विश्व
स्य वसुराटोः ६।३।१२८ दीर्घः विश्वाराट् विश्वाराड् विश्वरा-
जौ विश्वाराड्भ्याम् स्कोस्संयोगाद्योरन्ते च ८।२।२९ पदान्ते
झलि च यः संयोगस्तदाद्योः स्कोर्लोपः भृट् सस्य श्चुत्वेन शः
झलाञ्जश् झशि इति सस्य जः भृज्जौ भृड्भ्याम् त्यदाद्यत्व
म्पररूपत्वम् तदोः सः सावनन्त्ययोः ७।२।१०६ त्यदादीना
न्तदयोरनन्त्ययोस्सः स्यात्सौ स्यः त्यौ त्ये सः तौ ते यः यौ
ये एषः एतौ एते ङे प्रथमयोरम् ७।१।२८ युष्मदस्मद्भ्या
म् परस्य ङे इत्येतस्य प्रथमाद्वितीययोश्चामादेशः त्वाहौ

सौ ७।२।९४ अनयोर्म्मपर्य्यन्तस्य त्वाहौ आदेशौस्तः शे
षे लोपः ७।२।९० एनयोष्टिलोपः त्वम् अहम् युवावौ द्वि
वचने ७।२।९२ द्वयोरुक्तावनयोर्म्मपर्य्यन्तस्य युवावौ-
स्तो विभक्तौ प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायाम् ७।२।८८-
औङ्येनयोरात्वं लोके युवाम् आवाम् यूयवयौजसि ७
।२।९३ अनयोर्म्मपर्यन्तस्य यूयम् वयम् त्वमावेकवचने
७।२।९७ एकस्योक्तावनयोर्म्मपर्यन्तस्यत्वमौस्तः द्विती
याचाञ्च ७।२।८७ अनयोरात्स्यात् त्वाम् माम् शसोन-
७।१।२९ आभ्यांशसोनः स्यादमो ऽपवादः आदेः परस्य
संयोगान्तलोपः युष्मान् अस्मान् योऽचि ७।१।८९ अन
योर्यकारादेशः स्यादनादेशे ऽजादौ परतः त्वया मया युष्म
दस्मदोरनादेशे ७।२।८६ अनयोरात्स्यादनादेशे हला-
दौ युवाभ्याम् आवाभ्याम् युष्माभिः अस्माभिः तुभ्यमह्यौ
ङयि ७।२।९५ अनयोर्म्मपर्य्यन्तस्य टिलोपः तुभ्यम् म
ह्यम् भ्यसोभ्यम् ७।२।३० आभ्याम्परस्य युष्मभ्यम् अ-
स्मभ्यम् एकवचनस्यच ७।१।३५ आभ्यांङसेरत् त्वत्
मत् पञ्चम्या अत् ७।१।३१ आभ्याम्पञ्चम्याभ्यसो-
ऽत्स्यात् युष्मत् अस्मत् तवममौङसि ७।२।९६ अनयोर्म
पर्य्यन्तस्य युष्मदस्मभ्यांङसोऽश् ७।१।२७ तव मम यु
वयोः आवयोः साम आकम् ७।१।३३ आभ्याम् परस्य
साम आकम् युष्माकम् अस्माकम् त्वयि मयि युवयोः
आवयोः युष्मासु अस्मासु युष्मदस्मदो षष्ठीचतुर्थी
द्वितीयास्थयोर्वान्नावौ ८।१।२० पदात्परयोर पादादौ
स्थितयोः षष्ठ्यादिविशिष्टयोर्वान्नावौ इत्यादेशौस्तः ब-
हुवचनस्य वस्नसौ ८।१।२१ उक्त विधयोरनयोः षष्ठ्या-
दि बहुवचनांतयोः वस्नसौस्तो वान्नावोरपवादः तेम-

यावेकवचनस्य ८।१।२२ उक्तविधयोरनयोः षष्ठीचतुर्थ्येक वचनान्तयोस्तेमे एनौस्तः त्वामौ द्वितीयायाः ८।१।२३ द्विती येकवचनान्तयोस्त्वामाइत्यादेशौस्तः श्रीशस्त्वाऽवतुमापी ह दत्तात्तेमेऽपिशर्मसः॥ स्वामी तेमेऽपिसहरिः पातुवामपि नौविभुः सुखंवान्नौ ददात्वीशः पतिर्वामपि नौहरिः सोऽ व्याद्वोनःशिवंवोनोदद्यात्सेव्योऽत्रवः सनः एकवाक्ये यु- ष्मदस्मदादेशावक्तव्याः अन्वादेशेतुनित्यंस्युः धातातेभ- क्तोऽस्ति धातातवभक्तोऽस्ति तस्मैतेनमइत्येव सुपात् सुपा- दौ पादः पत् ६।४।१३० पाच्छब्दान्तं यदङ्गं भं तदवय- वस्य पाच्छब्दस्य पदादेशः सुपदः अग्निमत् अग्निमथौ ऋत्विगित्यादिना क्विन् अनिदितां हलउपधायाः क्ङिति ६।४।२४ हलन्तानामनिदितामङ्गानामुपधायानस्यलो पः क्ङिति उगित्वान्नुम् संयोगान्तस्यलोपः नस्यकुत्वे नङः प्राङ् प्राञ्चौ प्राञ्चः अचः ६।४।१२८ लुप्तनकार- स्याञ्चतेर्भस्याकारस्यलोपः चौ ६।३।१३८ लुप्ताकारन- काराञ्चतौपरे पूर्वस्याणोदीर्घः प्राचः प्राग्भ्याम् प्रत्यङ्- प्रत्यञ्चौ प्रतीचः प्रत्यग्भ्याम् उदङ् उदञ्चौ उदईत् ६।४। १३९ उच्छब्दात्परस्य लुप्तनकाराञ्चतेर्भस्याकारस्यईत् उदीचः उदग्भ्याम् समस्समि ६।३।९३ अप्रत्ययान्तेऽञ्च तौ सम्यङ् सम्यञ्चौ समीचः समग्भ्याम् सहस्यस- ध्रिः ६।३।९५ तथासध्र्यङ् तिरसस्तिर्यलोपे ६।३।९४ अ- लुप्ताकारेऽञ्चतौ अप्रत्ययान्तेतिरसस्तिर्यादेशः तिर्य- ङ् तिर्यञ्चौ तिरश्चः तिर्यग्भ्याम् नाञ्चेः पूजायाम् ६।४ ।३० पूजार्थस्याञ्चतेरुपधायानस्यलोपोन प्राङ् प्राञ्- चौ नलोपाभावादलोपोन प्राञ्चः प्राङ्भ्याम् प्राङ्क्षु एवंपूजार्थे प्रत्यङ्ङादयः क्रुङ् क्रुञ्चौ क्रुङ्भ्याम् पयोमु

क् पयोमुग् पयोमुचौ पयोमुग्भ्याम् उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ... उगित्वान्नुम् सांतम-
हतः संयोगस्य ६।४।१० सान्तसंयोगस्य महतश्च यो न
कारस्तस्योपधाया दीर्घो धातुभिन्नासन्तस्य चासम्बुद्धौ
सर्वनामस्थाने महान् महान्तौ महान्तः हे महन् महद्भ्या
म् अत्वसन्तस्य चाऽधातोः ६।४।१४ अत्वन्तस्योपधाया
दीर्घो धातुभिन्नासन्तस्य चासम्बुद्धौ सौ धीमान् धीमन्तौ
धीमन्तः हे धीमन् शसादौ महद्वत् भातेर्डवतुः डित्वसा
मर्थ्यादभस्यापि टेर्लोपः भवान् भवन्तौ शत्रन्तस्य भवन्
उभे अभ्यस्तम् ६।१।५ षाष्ठद्वित्वप्रकरणे ये द्वे विहिते ते
उभे समुदिते अभ्यस्तसंज्ञे स्तः नाऽभ्यस्ताच्छतुः ७।१।७८
अभ्यस्ताच्छतुर्नुम् न ददत् ददतौ जक्षित्यादयः षट् ६।१।
६ षड् धातवोऽन्ये जक्षितिश्च सप्तम एते अभ्यस्तसंज्ञाः स्युः
जक्षत् जक्षतौ जक्षतः एवं जाग्रत् दरिद्रत् शासत् चकास-
त् गुप् गुपौ गुपः गुब्भ्याम् त्यदादिषु दृशोऽनालोचने क-
ञ्च ३।२।६० त्यदादिषूपपदेषु अज्ञानार्थे दृशेः कञ् चा-
त्क्विन् आसर्वनाम्नः ६।३।९१ दृग् दृश् वतुषु तादृक् ता-
दृशौ तादृशः तादृग्भ्याम् व्रश्चेति षः जश् त्वचत्वे विड् विट्
विशौ विशः विड्भ्याम् नशेर्वा ८।२।६३ नशेः कवर्गोऽन्ता-
देशो वा पदान्ते नक् नट् नशौ नशः नग्भ्याम् नड्भ्याम् स्पृ-
शोऽनुदके क्विन् ३।२।५८ अनुदके सुप्युपपदे स्पृशेः क्विन्
घृतस्पृक् घृतस्पृशौ घृतस्पृशः दधृक् दधृषौ दधृग्भ्याम् र-
त्नमुट् रत्नमुषौ रत्नमुड्भ्याम् षट् षड्भिः षड्भ्यः षण्णा-
म् षट्सु रुत्वम् ससजुषो रुः रिति रुत्व-
म् र्वोरुपधाया दीर्घ इकः ८।२।७६ रेफवान्तयोरुपधाया इ-
को दीर्घः पदान्ते पिपठीः पिपठिषौ पिपठीर्भ्याम् नुम् विस-
र्जनीय शर्व्यवायेऽपि ८।३।५८ एतैः प्रत्येकं व्यवधानेऽ

पिइण् कुभ्याम्परस्य सस्य मूर्द्धन्यादेशः ष्टुत्वेनपूर्वस्यषःपि
पठीष्षु पिपठीःषु चिकीः चिकीर्षौ चिकीर्भ्याम् चिकीर्षुवि
द्वान् विद्वांसौ हेविद्वन् वसोस्संप्रसारणम् ६।४।१३१ वस्वन्
तस्यभस्य संप्रसारणंस्यात् विदुषः वस्रुस्त्वं स्विनिदः वि
द्वद्भ्याम् पुंसोऽसुङ् ७।१।८९ सर्वनामस्थाने विवक्षितेऽ
सुङ् स्यात् पुमान् हेपुमन् पुमांसौ पुंसः पुम्भ्याम् पुंसु
ऋदुशनेत्यनङ् उशना उशनसौ अस्य सम्बुद्धौ वानङ् न
लोपश्चवावाच्यः हेउशन हेउशनन् हेउशनः हेउशनसौ
उशनोभ्याम् उशनस्सु अनेहाः अनेहसौ हे अनेहः वेधाः
वेधसौ हे वेधः वेधोभ्याम् अदस औसु लोपश्च ७।२।१०७
अदस औत्स्यात्सोसुलोपश्च तदोरितिसः असौत्यदाद्य-
त्वम् पररूपत्वम् वृद्धिः अदसोऽसेर्दादुदोमः ८।२।८० अद
सोऽसान्तस्यदात्परस्यउदूतौ दस्यमश्च आन्तरतम्याद्धस्व
स्यउः दीर्घस्यऊः अमूजसश्शी गुणः एतईद्बहुवचने ८।२।८१
अदसोदात्परस्यैतईद्दस्यमोबह्वर्थोक्तौ अमी पूर्वत्रासि-
द्धमिति विभक्तिकार्यं प्राक्पश्चादुत्वमत्वे अमुम् अमू अमू
न् उत्वेकृतेघिसंज्ञायां नाभावः नमुने ८।२।३ नाभावे कर्त
व्ये कृतेच मुभावो नासिद्धः अमुना अमूभ्याम् अमीभिःअ-
मुष्मै अमीभ्यः अमुष्मात् अमुष्य अमुयोः अमीषाम् अमु
ष्मिन् अमीषु इति हलन्ताः पुल्लिङ्गाः नहोधः ८।२।३४ झ
लिपदान्तेच नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषुक्वौ ६।३।
११६ क्विबन्तेषुपूर्वपदस्य दीर्घः उपानत् उपानहौ उपानत्सु
क्विन्नन्तत्वात्कुत्वेनघः उष्णिक् उष्णिहौ उष्णिग्भ्याम् द्यौः
दिवौ दिवः द्युभ्याम् गीः गिरौ गिरः एवंपूः चतस्रः चतसृ
णाम् का के काः सर्वावत् यस्सौ ८।२।३४ इदमोदस्ययःसौ
इयम् त्यदाद्यत्वम् पररूपत्वम् टाप् दश्चेतिमः इमे इमाः इ-

माम् अनया हलिलोपः आभ्याम् आभिः अस्यै अस्याः अनयोः आसाम् अस्याम् आसु त्यदाद्यत्वम् टाप् स्या त्ये स्याः एवं तद् यद् एतद् वाक् वाचौ वाग्भ्याम् वाक्षु अप् शब्दो नित्यम्बहुवचनान्तः अप्तृन्निति दीर्घः आपः अपो भि ७।४।४८ अपस्तकारोभादौ प्रत्यये अद्भिः अद्भ्यः अपाम् अप्सु दिश् दिक् दिशः दिग्भ्याम् त्यदादिष्विति दृशेः क्विन् विधानादन्यत्रापि कुत्वम् दृक् दृग् दृशौ दृग्भ्याम् त्विट् त्विषौ त्विड्भ्याम् ससजुषोरिति रुत्वम् सजूः सजुषौ सजूर्भ्याम् आशीः आशिषौ आशीर्भ्याम् असौ उत्वम त्वे अमू अमूः अमुया अमूभ्याम् अमूभिः अमुष्यै अमूभ्यः अमुष्याः अमुयोः अमूषाम् अमुष्याम् अमूषु इति हलन्ताः स्त्रीलिङ्गाः स्वमोर्लुक् दत्वम् स्वनडुत् स्वनडुही चतुरनडुहोरित्याम् स्वनड्वांहि पुनस्तद्वत् शेषम्पुंवत् वाः वारी वारि वारा वार्भ्याम् चत्वारि किम् के कानि इदम् इमे इमानि अन्वादेशे नपुंसके एनद्वक्तव्यः एनत् एने एनानि एनेन एनयोः अहः विभाषाङिश्योः अह्नी अहनी अहानि अहन् ८।२।६८ अहन्नित्यस्य रुः पदान्ते अहोभ्याम् दण्डि दण्डिनी दण्डीनि दण्डिना दण्डिभ्याम् सुपथि टिलोपः सुपथी सुपन्थानि ऊर्क् ऊर्ज्जी ऊर्न्ज्जि नरजानांसंयोगः तत् ते तानि यत् ये यानि एतत् एते एतानि गवाक् गोची गवाञ्चि पुनस्तद्वत् गोचा गवाग्भ्याम् शकृत् शकृती शकृन्ति ददत् वा नपुंसकस्य ७।१।७९ अभ्यस्तात्परोयः शता तदन्तस्य क्लीबस्य वा नुम् - सर्वनामस्थाने ददन्ति ददति तुदत् आच्छीनद्योर्नुम् ७।१।८० अवर्णान्तात्परोयः शतुरवयवस्तदन्तस्य नुम् - वाशीनद्योः तुदन्ती तुदती तुदन्ति पचत् शप्श्यनोर्नित्यं

शपृश्यनोशत्परोयशतुरवयवस्तदतस्य नित्यं नुम् शी-
नद्योः पचन्तौ पचन्ति दीव्यत् दीव्यन्तौ दीव्यन्ति धनुः
धनुषी सान्तेति दीर्घः नुम् विसर्ज्जनीयेतिषः धनूंषि धनु-
षा धनुर्भ्याम् एवं चक्षुर्हविरादयः पयः पयसी-
पयांसि पयसा पयोभ्याम् सुपुम् सुपुंसी सुपुमांसि
अदः विभक्तिकार्य्यम् उत्वमत्वे अमू अमूनि शेषम्पुंव-
त् इति हलन्तनपुंसकलिङ्गाः स्वरादिनिपातमव्ययम्
१।१।३७ स्वर् अन्तर् प्रातर् पुनर् सनुतर् उच्चैस् नीचै-
स् शनैस् ऋधक् ऋते युगपत् आरात् पृथक् ह्यस् श्वस्
दिवा रात्रौ सायम् चिरम् मनाक् ईषत् जोषम् तूष्णीम्
बहिस् अवस् समया निकषा स्वयम् वृथा नक्तम् नञ् हेतौ
इद्धा अद्धा सामिवत् ब्राह्मणवत् क्षत्रियवत् सना उपधा स
नत् सनात् अन्तरा अन्तरेण ज्योक् कम् सहसा विना ना-
ना स्वस्ति स्वधा अलम् वषट् श्रौषट् वौषट् अन्यत् अस्ति
उपांशु क्षमा विहायसा दोषा मृषा मिथ्या मुधा पुरा मिथो
मिथस् प्रायस् मुहुस् प्रवाहुकम् प्रवाहिका आर्य्यहलम्
अभीक्ष्णम् साकं सार्द्धम् नमस् हिरुक् धिक् अथ अम्-
आम् प्रताम् प्रशाम् प्रशान् मा माङ् आकृतिगणोऽयम्
च वा ह अह एव एवम् नूनम् शश्वत् युगपत् भूयस् कूप-
त् सूपत् कुवित् नेत् चेत् चण् यत्र कच्चित् नह हन्त माकि-
म् माकीम् नकिः अकीम् माङ् नञ् यावत् तावत् त्वैन्वै
द्वै रै श्रौषट् वौषट् स्वाहा स्वधा वषट् तुम् तथा हि खलु
किल अथ सुष्ठु आदह उपसर्गविभक्तिस्वरप्रतिरूपका-
श्च अवदत्तम् अहंयुः अस्तिक्षीरा अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ
ओ औ पशु शुकम् यथा कथाच पाट् प्याट् अङ् हे है
भोः अयेघविषु एकपदे युत् आतः चादिरप्याकृतिगणः

तसिलादयः प्राक् पाशपः शस् प्रभृतयः प्राक् समासान्ते-भ्यः अम् आम् कृत्वोर्थाः तसिवती नानाञौ एतदन्तम-प्यव्ययम् अतइत्यादि कृन्मेजन्तः १।१।३९ कृद्योमान्त एजन्तश्च तदन्तमव्ययंस्यात् स्मारम् स्मारम् जीवसे पिबध्यै क्त्वातोसुन्कसुनः १।१।४० एतदन्तमव्ययम् कृत्वाउदेतोः विसृपः अव्ययीभावश्च १।१।४१ अधिहरि अव्ययादाप्-सुपः २।४।८२ अव्ययादापः सुपश्चलुक् तत्रशालायाम्-सदृशन्त्रिषुलिङ्गेषु सर्वासुच विभक्तिषु वचनेषुचसर्वेषु यन्नव्येतितदव्ययम् वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः आपञ्चैवहलान्तानांयथावाचानिशादिशा अवगाहः वगाहः अपिधानम् पिधानम् इत्यव्ययानि लट् लिट्-लुट् लृट् लेट् लोट् लङ् लिङ् लुङ् लृङ् एषुपञ्चमो ल-कारः छन्दोमात्रगोचरः लः कर्मणिच भावेचाकर्मकेभ्यः ३।४।६९ लकारास्सकर्मकेभ्यः कर्मणि कर्तरिच स्युर कर्मकेभ्योभावे कर्तरिच वर्तमानेलट् ३।२।१२३ वर्तमानक्रियावृत्तेर्धातोर्लट् स्यात् अटाविती उच्चारणसामर्थ्याल्लु-स्यनेत्वम् भूसत्तायाम् कर्तृ विवक्षायां भूलइति स्थिते-लस्येत्यधिकृत्य तिप्तस्झि सिप्थस्थ मिप्वस्मस् ताताञ्झथासाथान्ध्वमिड्वहिमहिङ् ३।४।७८ एतेऽष्टादश लादेशाः स्युः लः परस्मैपदम् १।४।९९ लादेशाः परस्मैपद संज्ञाः स्युः तङानावात्मनेपदम् १।४।१०० तङ् प्रत्याहारः शानच् कानचौ चैतत्संज्ञाः स्युः पूर्वसंज्ञाऽपवादः अनुदात्तङित आत्मनेपदम् १।३।१२ अनुदात्तेतोङितश्चधातोरात्मनेपदंस्यात् कर्तृगामिनि क्रियाफले शेषात्कर्तरिपरस्मैपदम् १।३।७८ आत्मनेपदनिमित्तहीनाद्धातोः कर्तरिपरस्मैपदंस्यात् स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले-

१।३।७२ स्वरितेतोञितश्च धातोरात्मनेपदंस्यात्कर्तृगामि
निक्रियाफले तिङस्त्रीणित्रीणिप्रथममध्यमोत्तमाः १।४।
१०१ तिङ उभयोः पदयोस्त्रयस्त्रिकाः क्रमादेतत्संज्ञाः-
स्युः तान्येकवचनद्विवचनबहुवचनान्येकशः १।४।१०२ ल
ब्धप्रथमादिसंज्ञानितिङस्त्रीणिप्रत्येकमेकवचनादिसं-
ज्ञानिस्युः युष्मद्युपपदे समानाधिकरणे स्थानिन्यपिमध्य
मः १।४।१०५ तिङ्वाच्यकारकवाचिनि युष्मद्यप्रयुज्यमा-
नेप्रयुज्यमानेच मध्यमः अस्मद्युत्तमः १।४।१०७ तथाभू
तेऽस्मद्युत्तमः शेषे प्रथमः १।४।१०८ मध्यमोत्तमोरविष-
येप्रथमः भूति इतिस्थिते तिङ्शित्सार्वधातुकम् ३।४।
११३ तिङः शितश्च धात्वधिकारोक्ता एतत्संज्ञाः स्युः कर्त्तरि
शप् ३।१।६८ कर्त्रर्थेसार्वधातुके परे धातोः शप् सार्वधातु
कार्द्धधातुकयोः ७।३।८३ अनयोःपरयोरिगन्ताङ्गस्यगु-
णः अवादेशः भवति भवतः झोन्तः ७।१।३ प्रत्ययावयव
स्यझस्यान्तादेशः अतोगुणे भवन्तिभवसि भवथः भवथ
अतोदीर्घोयञि ७।३।१०१ अतोङ्गस्यदीर्घोयञादौसार्वधा
तुके भवामि भवावः भवामः सभवति तौभवतः तेभवन्तित्वं
भवसियुवाम् भवथःयूयं भवथ अहंभवामि आवाम् भवावः
वयम् भवामः परोक्षे लिट् ३।२।११५ भूतानद्यतनपरोक्षा
र्थवृत्तेर्धातोर्लिट्स्यात् लस्यतिबादयः परस्मै पदानां
णलतुसुस्थलथुसणल्वमाः ३।४।८२ लिटस्तिबादीनां
णलादयःस्युः भूअइतिस्थिते भुवोवुग्लुङ्लिटोः ६।४
।८८ भुवोवुगागमः स्याल्लुङ्लिटोरचि लिटिधातोरनभ्या
सस्य ६।१।८ लिटिपरे अनभ्यासधात्ववयवस्यैकाचो प्र-
थमस्य द्वेस्त आदिभूतादचः परस्यतु द्वितीयस्य भूव् भू-
व् अइतिस्थिते पूर्वोऽभ्यासः ६।१।४ अत्रयेद्वे तयोःपूर्वोऽ

भ्याससंज्ञः हलादिःशेषः ७।४।६० अभ्यासस्यादिर्हल्-
शिष्यते अन्येहलोलुप्यन्तेन्ह्रस्वः ७।४।५९ अभ्यासस्या
चोन्ह्रस्वः स्यात् भवतेरः ७।४।७३ भवतेरभ्यासस्योकार-
स्य अः स्याल्लिटि अभ्यासेचर्च ८।४।५९ अभ्यासेझलां
चरः स्युर्जशश्च झलांजशः स्वथांचर इति विवेकः बभूव ब-
भूवतुः बभूवुः लिट्च ३।४।११४ लिडादेशस्तिङार्द्ध धातुक-
संज्ञः आर्द्ध धातुकस्येड् वलादेः ७।२।३५ बभूविथ बभूवथुः
बभूव बभूव बभूविव बभूविम अनद्यतनेलुट् ३।३।१५
भविष्यत्यनद्यतने ऽर्थे धातोर्लुट् स्यतासी लृलुटोः ३।१।
३३ धातोरेतौ स्तो लृलुटोः परतः शबाद्यपवादः लृइतिलृङ्-
लृटोर्ग्रहणम् आर्द्धधातुकं शेषः ३।४।११४ तिङ्शिभ्द्यो ऽ
न्ये धातो रिति विहित प्रत्ययाएत संज्ञाः स्युः इट् लुटः प्र-
मस्यडारौरसः २।४।८५ डित्वसामर्थ्यादभस्यापिटे र्लोपः
भविता तासस्त्योर्लोपः ७।४।५० तासेरस्तेश्च लोपः स्यात्
सादौप्रत्ययेरिच ७।४।५१ रादौप्रत्ययेतथा भवितारौ भ-
वितारः भवितासि भवितास्थः भवितास्थ भवितास्मि भवि
तास्वः भवितास्मः लृट् शेषेच ३।३।१३ भविष्यदर्थाद्धातो
र्लृट् क्रियार्थायां क्रियायां सत्याम सत्यां वा इट् भविष्य
ति भविष्यतः भविष्यन्ति भविष्यसि भविष्यथः भविष्य
थ भविष्यामि भविष्यावः भविष्यामः लोट्च ३।३।१६२ वि
ध्याद्यर्थेषुधातोर्लोट् आशिषि लिङ्लोटौ ३।३।१७३ ए
रुः ३।४।८६ लोट इकारस्यउः भवतु तुह्योस्तातङाशि
ष्यन्यतरस्याम् ७।१।३५ आशिषि तुह्योस्तातङ्वा पर-
त्वात्सर्वादेशः भवतात् लोटोलङ्वत् ३।४।८५ लोटस्ता
मादयस्सलोपश्च तस्थस्थमिपान्तान्तन्तामः ३।४।१०५
ङितश्चतुर्णान्तामादयः भवताम् भवंतु सेर्ह्यपिच्च ३।४।८७

लोटः सेर्हिः सोऽपिच्च अतो हेः ६।४।१०५ अतः परस्य हेर्लुक् भ-
व भवतात् भवतम् भवत मेर्निः ३।४।८९ लोटः आडुत्तमस्य
पिच्च ३।४।९२ लोडुत्तमस्याट् पिच्च हिन्योरुत्वन्नइत्युच्चारण
सामर्थ्यात् भवानि ते प्राग्धातोः १।४।८० तेगत्युपसर्गसं-
ज्ञा धातोः प्रागेव प्रयोक्तव्याः आनि लोट् ८।४।१६ उपसर्ग-
स्थान्निमित्तात्परस्य लोडादेशस्यानीति नस्य णः स्यात् प्रभ-
वाणि दुरः षत्वणत्वयोरुपसर्गत्वप्रतिषेधो वक्तव्यः दुःस्थि-
तिः दुर्भवानि अन्तःशब्दस्याङ्किविधिणत्वेषूपसर्गत्वं वा-
च्यम् अन्तर्भवाणि नित्यं ङितः ३।४।९९ सकारान्तस्य ङिदु-
त्तमस्य नित्यं लोपः अलोऽन्त्यस्येति सलोपः भवाव भवाम
अनद्यतने लङ् ३।२।१११ अनद्यतनभूतार्थवृत्तेर्धातोर्लङ्
लुङ् लङ् लृङ् क्ष्वडुदात्तः ६।४।७१ एष्वङ्गस्याट् इतश्च
३।४।१०० ङितो लस्य परस्मैपदमिकारान्तं यत्तस्य लोपः अ-
भवत् अभवताम् अभवन् अभवः अभवतम् अभवत अ-
भवम् अभवाव अभवाम विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्र-
श्नप्रार्थनेषु लिङ् ३।३।१६१ एष्वर्थेषु धातोर्लिङ् यासुट्प-
रस्मैपदेषूदात्तो ङिच्च ३।४।१०३ लिङः परस्मैपदानां यासु-
डागमो ङिच्च लिङ्सलोपोऽनन्त्यस्य ७।२।७९ सार्वधा-
तुकलिङोऽनन्त्यस्य सस्य लोपः इति प्राप्ते अतो येयः ७।२।८०
अतः परस्य सार्वधातुकावयवस्य यास् इत्यस्य इय् गुणः लो-
पो व्योर्वलि ६।१।६६ भवेत् भवेताम् झेर्जुस् ३।४।१०८ लि-
ङः भवेयुः भवेः भवेतम् भवेत भवेयम् भवेव भवेम लिङा-
शिषि ३।४।११६ आशिषि लिङ् तिङार्द्धधातुकसंज्ञः स्या-
त् किदाशिषि ३।४।१०४ आशिषि लिङो यासुट् कित् स्कोः
संयोगाद्योरिति सलोपः क्ङिति च १।१।५ गित्किन्ङिन्निमि-
त्ते इग्लक्षणे गुणवृद्धी न स्तः भूयात् भूयास्ताम् भूयासुः

भूयाः भूयास्तम् भूयास्त भूयासम् भूयास्व भूयास्म लुङ्
३।२।११० भूतार्थे धातोर्लुङ् स्यात् माङि लुङ् ३।३।१७५
सर्वलकारापवादः स्मोत्तरे लङ् च स्मोत्तरे माङि लङ् स्यात्
चाल्लुङ् च्लि लुङि ३।१।४३ शबाद्यपवादः च्लेः सिच् ३।१।४४
इच्चावितौ गातिस्थाघुपाभूभ्यः सिचः परस्मैपदेषु २।४।
७७ लुक् गापाविहेणादेशा पिबती गृह्येते भूसुवोस्तिङि ७।
३।८८ भूसूएतयोस्सार्वधातुके तिङि गुणो न अभूत् अ-
भूताम् अभूवन् अभूः अभूतम् अभूत अभूवम् अभूव
अभूम नमाङ्योगे ६।४।७४ अडाटौ न स्तः माभवान् भूत्
मास्म भवत् मास्म भूत् लिङ् निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ ३
।३।१३९ हेतुहेतुमद्भावादि लिङ् निमित्तन्तत्र भविष्यत्य-
र्थे लृङ् क्रियाया अनिष्पत्तौ गम्यायाम् अभविष्यत् अभ
विष्यताम् अभविष्यन् अभविष्यः अभविष्यतम् अभवि
ष्यत अभविष्यम् अभविष्याव अभविष्याम सुवृष्टिश्चेद
भविष्यत् तदा सुभिक्षमभविष्यत् इत्यादि ज्ञेयम् अत सा-
तत्यगमने २ अतति अत आदेः ७।४।७० अभ्यासस्यादेर-
तो दीर्घः स्यात् आत आततुः आतुः आतिथ आतथुः आत
आतिव आतिम आतिता आतिष्यति आततु आडजादी
नाम् ६।४।७२ अजादेराट् स्यात् लुङ् लङ् लृङ्क्षु आतत्
अतेत् अत्यात् अत्यास्ताम् लुङि सिचि इडागमे कृते अस्ति
सिचोऽपृक्ते ७।३।९६ विद्यमानात् सिचोऽस्तेश्च परस्या
पृक्तस्य हल ईडागमः इट ईटि ८।२।२८ इटः परस्य सस्य
लोपः स्यादीटि सिज्लोप एकादेशे सिद्धो वाच्यः आती-
त् आतिष्टाम् सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च ३।४।१०९ सिचोऽ
भ्यस्ताद्विदेश्च परस्य ङित्सम्बन्धिनो झेर्जुस् आतिषुः आ-
तीः आतिष्टम् आतिष्ट आतिषम् आतिष्व आतिष्म आति

ष्यत् षिधु गत्याम् ३ ह्रस्वम् लघु १।४।१० संयोगे गुरु १।४।११
संयोगपरे ह्रस्वङ्गुरु दीर्घञ्च ७।४।७१ गुरुः स्यात् पुगन्तल-
घूपधस्य च ७।३।८६ पुगन्तस्य लघूपधस्य चाङ्गस्येको गु-
णः सार्वधातुकार्द्धधातुकयोः धात्वादेरिति सः सेधति षत्व-
म् सिषेध असंयोगाल्लिट् कित् १।२।५ असंयोगात्परो ऽपि-
ल्लिट् कित्स्यात् सिषिधतुः सिषेधिथ सिषिधथुः सिषिध
सिषेध सिषिधिव सिषिधिम सेधिता सेधिष्यति सेधतु अ-
सेधत् सेधेत् सिध्यात् असेधिष्यत् एवं चिती संज्ञाने ४ शुच-
शोके ५ गद व्यक्तायां वाचि ६ गदति नेर्गद नद पतपद घुमास्य
ति हन्तियाति वाति द्रातिप्साति वपति वहति शाम्यति चिनो-
ति देग्धिषु च ८।४।१७ उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य नेर्णः ग-
दादिषु परेषु प्रणिगदति कुहोश्चुः ७।४।६२ अभ्यासकवर्ग-
हकारयोश्चवर्गादेशः अत उपधायाः ७।२।११६ वृद्धिः स्यात्
ञिति णिति च प्रत्यये जगाद जगदतुः जगदुः जगदिथ जगद
थुः जगद णलुत्तमो वा ७।१।९१ णिद्वा स्यात् जगाद जगद जग
दिव जगदिम गदिता गदिष्यति गदतु अगदत् गदेत् गद्यात्
अतो हलादेर्लघोः ७।२।७ हलादेर्लघोरतो वृद्धिर्वेडादौ परस्मैप
दे सिचि अगादीत् अगदीत् अगदिष्यत् णद अव्यक्ते शब्दे
७ णो नः ६।१।६५ धात्वादेर्णस्य नः णोपदेशास्त्वनर्द्नाटिना
थ्नाध्नन्द्नक्कनॄनृतः उपसर्गादसमासेपि णोपदेशस्य ८।
४।१४ उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य णोपदेशस्य धातोर्नस्य
णः समासे असमासेपि प्रणदति प्रणिनदति नदति ननाद अ-
त एकहल्मध्येनादेशादेर्लिटि ६।४।१२० लिण्निमित्तादेशादि
कं न भवति यदङ्गन्तदवयवस्यासंयुक्तहल्मध्यस्थस्यातएत्व
मभ्यासलोपश्च किति लिटि थलि च सेटि ६।४।१२१ प्रागुक्तं स्या
त् नेदिथ नेदथुः नेद ननाद ननद नेदिव नेदिम नदिता नदिष्य

ति नदतु अनदत् नदेत् नद्यात् अनादीत् अनदीत् अनदिष्य
त् टुनदि समृद्धौ ८ आदिर्ञिटुडवः १।३।५ उपदेशे धातो राद्या
एते इतः स्युः इदितो नुम् धातोः ७।१।५८ नन्दति ननन्द नन्दिता
नन्दिष्यति नन्दतु अनन्दत् नन्देत् नन्द्यात् अनन्दीत् अनन्दि
ष्यत् अर्च्च पूजायाम् ९ अर्च्चति नस्मान्नुड् द्विहलः ७।४।७१
द्विहलो धातोर्दीर्घी भूतात्परस्य नुट् स्यात् आनर्च्च आनर्च्चतुः
अर्चिता अर्चिष्यति अर्च्चतु आर्चत् अर्चेत् अर्च्यात् आर्चीत्
आर्चिष्यत् व्रज गतौ १० व्रजति वव्राज व्रजिता व्रजिष्यति
व्रजतु अव्रजत् व्रजेत् व्रज्यात् वदव्रजहलन्तस्याचः ७।२।३
एषामचो वृद्धिस्सिचि परस्मैपदेषु अव्राजीत् अव्रजिष्यत् क
टे वर्षावरणयोः ११ कटति चकाट कटिता कटिष्यति कटतु
अकटत् कटेत् कट्यात् ह्म्यन्तक्षणश्वसजागृणिश्व्येदिताम्
७।२।५ हमयान्तस्य क्षणादेर्ण्यन्तस्य श्वयतेरेदितश्च वृद्धिर्ने
डादौ सिचि अकटीत् अकटिष्यत् गुपू रक्षणे १२ गुपूधूपवि
च्छिपणिपनिभ्य आयः ३।१।२८ स्वार्थे सनाद्यन्ता धातवः
३।१।३२ सनादयः कमेर्णिङन्ताः प्रत्यया अन्ते येषान्ते धातु
संज्ञकाः धातुत्वाल्लुडादयः गोपायति आयादय आर्द्धधातु
के वा ३।१।३१ आर्द्धधातुकविवक्षायामायादयो वा स्युः कास्य
नेकाच आम् वक्तव्यः लिटि आस् कासोराम् विधानान्मस्य
नेत्वम् अतो लोपः ६।४।४८ आर्धधातुकोपदेशे यददन्तन्त-
स्यातो लोप आर्द्धधातुके आमः २।४।८१ आमः परस्य लुक्
कृञ्चानुप्रयुज्यते लिटि ३।१।४० आमन्ताल्लिट्पराः कृभ्व
स्तयो ऽनु प्रयुज्यन्ते तेषां द्वित्वादि उरत् ७।४।६६ अभ्यासऋ
वर्णस्यात् वृद्धिः गोपायाञ्चकार द्वित्वात्परत्वाद्यणि प्राप्ते
द्विर्वचने ऽचि १।१।५९ द्वित्वनिमित्ते ऽचि अच आदेशो न द्वित्वे
कर्त्तव्ये गोपायाञ्चक्रतुः एकाच उपदेशे ऽनुदात्तात् ७।२।१०

उपदेशेयोधातु रेकाजनुदात्तश्च तत आर्द्ध धातुकस्येण्न ऊदृ
दन्तैर्यौ निरुक्ष्णुशीश्नुनुक्षु श्विडीङ्‌ श्रिभिः वृङ् वृञ् भ्याम्
चविनोकाचोऽजन्तेषुनिहताः स्मृताः कान्तेषु शक्लुकः चान्ते-
षु पच् मुच् रिच् वच् विच् सिचः षट् छान्तेषुप्रच्छैकः जान्तेषु
त्यजनिजिर् भज् भञ्ज् भुज भ्रस्ज मस्ज यज युज रुज् र-
ञ्ज् विजिर् स्वञ्ज् सञ्ज् सृजः पञ्चदश दान्तेषु अद् क्षुद्
खिद् छिद् तुद् नुद् पद्यभिद् विन्द् वि द् शद् सद् स्विद्यस्कं
दहदः पंचदश धान्तेषु क्रुध् क्षुध् बुध् बंध् युध् रुध् राध् व्य-
ध् शुध् साध् सिद्ध एकादश नान्तेषु मन्यहनौद्वौ पान्तेषु अप्
क्षप् क्षिप् तप् तिप् तृप्य दृप्य लिप् लुप वप् शप् स्वप् सृपस्त्र-
योदश भान्तेषु यभ् रभ् लभ् स्त्रयः मान्तेषु गम् नम् यम् रम
श्चत्वारः शान्तेषु क्रुश् दंश् दिश् दृश मृश रिश रुश् लिश् वि-
श स्पृशोदश षान्तेषु कृष् त्विष् तुष् द्विष दुष पुष्य पिष् विष्
शिष् शुष् श्लिष् एकादश सान्तेषु घस् वसती द्वौहान्तेषुदह्-
दिह् दुह् नह् मिह् रुह् लिह् वहोष्टौ अनुदात्ताहलन्तेषु धात-
वोद्व्यधिकं शतम् गोपायाञ्चकर्थ गोपायाञ्चक्रथुः गोपा-
याञ्चक्रुः गोपायाञ्चकार गोपायाञ्चकृव गोपायाञ्चकृ-
म गोपायाम्बभूव गोपायामास जुगोप जुगुपतुः जुगुपुः स्व-
रिति सूति सूयति धूञूदितोवा ७।२।४४ स्वरत्यादेरूदितश्चप
रस्य वलादेरार्द्ध धातुकस्येड्वास्यात् जुगोपिथ जुगोप्थ गो-
पायिता गोपिता गोप्ता गोपायिष्यति गोपिष्यति गोप्स्य-
ति गोपायतु अगोपायत् गोपायेत् नेटि ७।२।४ इडादौसि
चि हलन्तस्य वृद्धिर्न अगोपायीत् अगोपीत् अगौप्सीत् झ-
लोझलि ८।२।२६ झलः सस्य लोपोझलि अगौप्ताम् अगौ
प्सुः अगौप्सीः अगौप्तम् अगौप्त अगौप्सम् अगौप्स्व-
अगौप्स्म अगोपायिष्यत् अगोपिष्यत् अगोप्स्यत् क्षिक्ष-

ये१३ क्षयति चिक्षाय चिक्षियतुः चिक्षियुः एकाच इति नि-
षेधे प्राप्ते कृसृ भृ वृस्तु द्रुस्रु श्रुवो लिटि ७।२।१३ क्रादिभ्य
एव लिट इण् न स्यादन्यस्मादनिटोपि स्यात् अचस्तास्व-
त्थल्यनिटो नित्यम् ७।२।६१ उपदेशेऽजन्तो यो धातुस्तासौ
नित्यानिट् ततस्थल इण् न उपदेशेऽत्वतः ७।२।६२ उपदेशे
ऽकारवतस्तासौ नित्यानिट् ततः परस्य थल इण् न स्यात् ऋ-
तो भारद्वाजस्य ७।१।६३ तासौ नित्यानिटः ऋदन्तादेव थ-
लो नेट् भारद्वाजस्य मते तेन अन्यस्य स्यादेव अथ मत्र संग्र-
हः अजन्तोऽकारवान्वा यस्तास्यनिट् थलि वेडयम् ऋदन्त
ईदृक् नित्यानिट् क्राद्यन्यो लिटि सेड् भवेत् चिक्षयिथ चि-
क्षेथ चिक्षयथुः चिक्षय चिक्षाय चिक्षियिव चिक्षियिम
क्षेता क्षेष्यति क्षयतु अक्षयत् क्षयेत् अकृत्सार्वधातुकयो
र्दीर्घः ७।४।२५ अजन्ताङ्गस्य दीर्घो यादौ प्रत्यये न तु कृ-
त्सार्वधातुकयोः क्षीयात् सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु ७।२।१
इगन्ताङ्गस्य वृद्धिः स्यात् परस्मैपदे सिचि अक्षैषीत् अ-
क्षेष्यत् तप सन्तापे १४ तपति तताप तेपतुः तेपुः तेपिथ-
ततप्थ तप्ता तप्स्यति तपतु अतपत् तपेत् तप्यात् अताप्सी-
त् अताप्ताम् अतप्स्यत् क्रमु पादविक्षेपे १५ वा भ्राश भ्ला-
श भ्रमु क्रमु क्लमु त्रसि त्रुटि लषः ३।१।७० एभ्यः श्यन्वा-
कर्त्रर्थे सार्वधातुके परे पक्षे शप् क्रमः परस्मैपदेषु ७।३।-
७६ क्रमो दीर्घः परस्मैपदे शिति क्राम्यति क्रामति चक्राम
क्रमिता क्रमिष्यति क्राम्यतु क्रामतु अक्राम्यत् अक्राम-
त् क्राम्येत् क्रामेत् क्रम्यात् अक्रमीत् अक्रमिष्यत् पापा-
ने १६ पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्तिसर्तिशदसदां पिब
जिघ्र धम तिष्ठ मन यच्छ पश्यर्च्छ धौ शीय सीदाः ७।३।
७८ पादीनां पिबादयस्स्युरित्संज्ञक शादौ प्रत्यये पिबा-

देशोः दन्तस्तेन नगुणः पिबति आत औणलः ७।१।३४ आ
दन्ताद्धातोर्णल औकारादेशः पपौ आतो लोप इटि च ६।४।६४
अजाद्योरार्द्धधातुकयोः क्ङिदिटोः परयोरातो लोपः पपतुः
पपुः पपिथ पपाथ पपथुः पप पपौ पपिव पपिम पाता पा-
स्यति पिबतु अपिबत् पिबेत् एर्लिङि ६।४।६७ घुसंज्ञका
नां मास्थादीनाञ्च एत्वं स्यादार्द्धधातुके किति लिङि पेया
त् गातिस्थेति सिचो लुक् अपात् अपाताम् आतः ३।४।११०
सिज्लुकि आदन्तादेव झेर्जुस् उस्यपदान्तात् ६।१।९६ अ-
अपदान्तादकारादुसि पररूपमेकादेशः अपुः अपास्यत्
ग्लै हर्षक्षये १७ ग्लायति आदेच उपदेशेऽशिति ६।१।४५ उ
पदेश एजन्तस्य धातोरात्वन्न तु शिति जग्लौ ग्लाता ग्लास्य-
ति ग्लायतु अग्लायत् ग्लायेत् वान्यस्य संयोगादेः ६।४।६८
घुमास्थादेरन्यस्य संयोगादेर्धातोरात एत्वं वार्द्धधातुके कि
ति लिङि ग्लेयात् ग्लायात् यमरमनमातां सक् च ७।२।७३ ए-
षां सक् स्यादेभ्यः सिच इट् स्यात् परस्मैपदेषु अग्लासीत् अ-
ग्लास्यत् ह्वृ कौटिल्ये १८ ह्वरति ऋतश्च संयोगादेर्गुणः ७।४।
१० ऋदन्तस्य संयोगादेरङ्गस्य गुणो लिटि उपधाया वृद्धिः
जह्वार जह्वरतुः जह्वरुः जह्वर्थ जह्वरथुः जह्वर जह्वार ज-
ह्वर जह्वरिव जह्वरिम ह्वर्ता ऋद्धनोः स्ये ७।२।७० ऋतो ह-
न्तेश्च स्य स्येट् ह्वरिष्यति ह्वरतु अह्वरत् ह्वरेत् गुणोऽर्तिसं-
योगाद्योः ७।२।२९ अर्तेः संयोगादेर्ऋदन्तस्य च गुणः किति-
यादावार्द्धधातुके लिङि च ह्वर्यात् अह्वार्षीत् अह्वरिष्य
त् श्रु श्रवणे १९ श्रुवः शृ च ३।१।७४ श्रुवः शृ इत्यादेशः स्या-
त् श्नुप्रत्ययश्च शृणोति सार्वधातुकमपित् १।२।४ अपित्सा
र्वधातुकं ङित् शृणुतः हुश्नुवोः सार्वधातुके ६।४।८७ हु-
श्नुवोरनेकाचो संयोगपूर्वस्योवर्णस्य यण् स्यादचि सार्वधा-

तुके शृण्वन्ति शृणोषि शृणुथः शृणुथ शृणोमि लोपश्चास्या न्यतरस्याम्वोः ६।४।१०७ असंयोगपूर्वस्य प्रत्ययोकारस्यलोपो वाम्वोः परयोः शृण्वः शृणुवः शृण्मः शृणुमः शुश्राव शुश्रुवतुः शुश्रुवुः शुश्रोथ शुश्रुवथुः शुश्रुव शुश्रुव शुश्राव शुश्रुव शुश्रुम श्रोता श्रोष्यति शृणोतु शृणुताम् शृण्वन्तु उतश्च प्रत्ययादसंयोगपूर्वात् ६।४।१०६ असंयोगपूर्वात्प्रत्ययो तो हेर्लुक् शृणु शृणुतात् शृणुतम् शृणुत गुणावादेशौ शृणवानि शृणवाव शृणवाम अशृणोत् अशृणुताम् अशृण्वन् अशृणोः अशृणुतम् अशृणुत अशृणवम् अशृण्व अशृणुव अशृण्म अशृणुम शृणुयात् शृणुयाताम् शृणुयुः शृणुयाः शृणुयातम् शृणुयात शृणुयाम् शृणुयाव शृणुयाम श्रूयात् अश्रौषीत् अश्रोष्यत् गम्लृ गतौ २० इषुगमियमाञ्छः ७।३।७७ एषाञ्छः शिति गच्छति जगाम गमहन जनखन घसांलोपः क्ङिति अनङि ६।४।९८ एषामुपधाया लोपो ऽजादौ क्ङिति नत्वङि जग्मतुः जग्मुः जगमिथ जगन्थ जग्मथुः जग्म जगाम जगम जग्मिव जग्मिम गन्ता गमेरिट् परस्मैपदेषु ७।२।५८ गमेस्सादेरार्द्ध धातुकस्येट् परस्मैपदेषु गमिष्यति गच्छतु अगच्छत् गच्छेत् गम्यात् पुषादिद्युताद्यॢदितः परस्मैपदेषु ३।१।५५ श्यन्विकरणपुषादेर्द्युतादेर्लृदितश्च परस्य च्लेरङ् परस्मैपदेषु अगमत् अगमिष्यत् इतिपरस्मैपद प्रक्रिया एधवृद्धौ टित आत्मनेपदानांटेरे ३।४।७९ टितोलस्यात्मनेपदानां टेरेत्वम् एधते आतोङितः ७।२।८१ अतः परस्यङितामाकारस्य इयस्यात् एधेते एधन्ते थासस्से ३।४।८० टितोलस्य थासः सेस्यात् एधसे एधेथे एधध्वे अतोगुणे एधे एधावहे एधामहे इजादेश्चगुरुमतोनृच्छः ३।१।३६ इजादिर्यो

धातुर्गुरुमानृच्छत्यन्यस्तत आम्स्याल्लिटि आम्प्रत्ययवत्
कृञोऽनुप्रयोगस्य ३।१।३ आम्प्रत्ययो यस्मादित्यतद्गुण
संविज्ञानो बहुव्रीहिः आम्प्रकृत्या तुल्यमनुप्रयुज्यमानात्
कृञोऽप्यात्मनेपदम् लिटस्तझयोरेशिरेच् ३।४।८१ लिडादे
शयोस्तझयोरेश् इरेचौस्तः एधाञ्चक्रे एधाञ्चक्राते ए-
धाञ्चक्रिरे एधाञ्चकृषे एधाञ्चक्राथे इणः षीध्वं लुङ्
लिटान्धोऽङ्गात् ८।३।७८ इण्णन्ता दङ्गात्परेषां षीध्वंलुङ्
लिटान्धस्यढः एधाञ्चकृढ्वे एधाञ्चकृवहे एधाञ्चकृमहे
एधाम्बभूव एधामास एधिता एधितारौ एधितारः एधिता
से एधितासाथे धिच ८।२।२५ धादौ प्रत्यये सस्य लोपः ए-
धिताध्वे हएति ७।४।५२ तासस्त्योस्सस्य हः स्यात् एतिप-
रे एधिताहे एधितास्वहे एधितास्महे एधिष्यते एधिष्येते
एधिष्यन्ते एधिष्यसे एधिष्यथे एधिष्यध्वे एधिष्ये एधिष्याव
हे एधिष्यामहे आमेतः ३।४।९० लोटएत आम् एधताम् ए
धेताम् एधन्ताम् सवाभ्यां वामौ ३।४।९१ सवाभ्याम्परस्य
लोडेतः क्रमाद्वामौस्तः एधस्व एधेथाम् एधध्वम् एतऐ-
३।४।९३ लोडुत्तमस्य एतऐस्यात् एधै एधावहै एधामहै आ-
टश्च ऐधत ऐधेताम् ऐधन्त ऐधथाः ऐधेथाम् ऐधध्वम् ऐ-
धे ऐधावहि ऐधामहि लिङः सीयुट् ३।४।१०२ लिङ आत्मनेप-
दानां सीयुडागमः स्यात् सलोपः एधेत एधेयाताम् झस्यरन्
३।४।१०५ लिङो झस्यरन् स्यात् एधेरन् एधेथाः एधेयाथा-
म् एधध्वम् इटोऽत् ३।४।१०६ लिङादेशस्य इटोऽत् स्यात् ए
धेय एधेवहि एधेमहि सुट्तिथोः ३।४।१०७ लिङस्तथोस्सु-
ट् यलोपः आर्द्धधातुकत्वात्सलोपो न एधिषीष्ट एधिषीयास्ता
म् एधिषीरन् एधिषीष्ठाः एधिषीयास्थाम् एधिषीध्वम् एधि
षीय एधिषीवहि एधिषीमहि ऐधिष्ट ऐधिषाताम् आत्मने

पदेष्वनतः ७।१।५ अनकारान्तरस्यात्मने पदेषुझस्यात् ऐधिषत ऐधिष्ठाः ऐधिषाथाम् ऐधिढ्वम् ऐधिषि ऐधिष्वहि ऐधिष्महि ऐधिष्यत ऐधिष्येताम् ऐधिष्यंत ऐधिष्यथाः ऐधिष्येथाम् ऐधिष्यध्वम् ऐधिष्ये ऐधिष्यावहि ऐधिष्यामहि कमु कान्तौ २ कमेर्णिङ् ३।१।१० स्वार्थेङि त्वान्तङ् कामयते अयामन्ताल्वाय्येत्न्विष्णुषु ६।१।४८ एषुणेरयादेशः कामयाञ्चक्रे आयादयइति णिङ्वा चकमे चकमाते चकमिरे चकमिषे चकमाथे चकमिढ्वे चकमे चकमिवहे चकमिमहे कामयिता कामयितासे कमिता कामयिष्यते कमिष्यते कामयताम् अकामयत कामयेत कामयिषीष्ट णिश्रि द्रुस्रुभ्यः कर्तरिचङ् ३।१।४८ ण्यंतात् श्र्यादिभ्यश्च चुॅश्चङ् कर्त्रर्थे लुङि कामि अत इति स्थिते णेरनिटि ६।४।५१ अनिडादावार्द्धधातुके णेर्लोपः णौचङ्युपधाया ह्रस्वः ७।४।१ चङ्परेणौ यदङ्गन्तस्योपधाया ह्रस्वः चङि ६।१।११ अनभ्यासधात्ववयवस्यैकाचः प्रथमस्य द्वे स्तो ऽजादेर्द्वितीयस्य सन्वल्लघुनि चङ्परेऽनग्लोपे ७।४।९३ चङ्परेणौ यदङ्गन्तस्य योभ्यासो लघुपरस्तस्य सनीव कार्य्यं स्याण्णावग्लोपे सति सन्यतः ७।४।७९ अभ्यासस्यात इत् सनि दीर्घो लघोः ७।४।९४ लघोरभ्यासस्य दीर्घः सन्वद्भावविषये अचीकमत णिङभावपक्षे कमेश्च्लेः श्चङ्वाच्यः अचकमत अकामिष्यत अकमिष्यत अयगतौ ३ अयते उपसर्गस्यायतौ ८।२।१९ अयतावुपसर्गस्य रेफस्य लत्वम् प्लायते पलायते दयायासश्च ३।१।३७ एभ्य आम् लिटि अयाञ्चक्रे अयिता अयिष्यते अयताम् आयत अयेत अयिषीष्ट विभाषेटः ८।३।७९ इणः परो यइट् ततः परेषां षीध्वम् लुङ्लिटांधस्य वादः अयिषीध्वम् अयिषीढ्वम् आयिष्ट आयिध्वम् आयिढ्वम् आ-

श्यिष्यत द्युत दीप्तौ ४ द्योतते द्युद्भ्योलुङि. १।३।९१ द्युतादिभ्यः परस्मैपदंवालुङि. पुषादीत्यङ्. अद्युतत् अद्योतिष्ट अद्योतिष्यत एवं श्विता वर्णे ५. ञिमिदा स्नेहने ६. ञिष्विदा स्नेहनमोचनयोः ७ मोहनयोरित्येके ञिक्ष्विदा चेत्येके रूच दीप्तावभिप्रीतौच ८ घुटपरिवर्तने ९. शुभ दीप्तौ १० क्षुभसंचलने ११ णभतुभहिंसायाम् १२।१३ स्रंसु भ्रंसु ध्वंसु अवस्रंसने १४।१५। १६ ध्वंसुगतौ १७ स्रंभुविश्वासे १८ वृतु वर्त्तने १९ वर्त्तते ववृते वर्त्तिता वृद्भ्यः स्यसनोः १।३।९२ वृतादिभ्यः पञ्चभ्योवा परस्मैपदं स्यात्सनिच नवृद्भ्यश्चतुर्भ्यः ७।२।५९ वृतु वृधु शृंधु स्यंदूभ्यस्यादेराई धातुकस्येण् न तङानयोरभावे वर्त्स्यति वर्त्तिष्यते वर्त्ततांम् अवर्त्तत वर्त्तेत वर्त्तिषीष्ट अवर्त्तिष्ट अवर्त्स्यत् अवर्त्तिष्यत दद दाने २० ददतेनशसददवादिगुणानाम् ६। ४।१२६ शसेर्ददेर्वकारादीनाङ्गुणशब्देन विहितोयोऽकारस्तस्य एत्वाभ्यासलोपौन ददद् ददर्दाते दददिरे ददिता ददिष्यते ददताम् अददत ददेत् ददिषीष्ट अददिष्ट अददिष्यत त्रपूष् लज्जायाम् त्रपते तृफलभजत्रपश्च ६।४।१२२ एषामत एत्वमभ्यासलोपश्चाकिंति लिटिसेटिथलिच त्रेपे त्रपिता त्रप्ता त्रपिष्यते त्रप्स्यते त्रपताम् अत्रपत त्रपेत त्रपिषीष्ट त्रप्सीष्ट अत्रपिष्ट अत्रप्त अत्रपिष्यत अत्रप्स्यत इत्यात्मनेपदप्रक्रियाश्रिञ् सेवायाम् १ श्रयति श्रयते शिश्राय शिश्रिये श्रयिता श्रयिष्यति श्रयिष्यते श्रयतु श्रयतां अश्रयत् अश्रयत श्रयेत् श्रयेत श्रीयात् श्रयिषीष्ट चङ् अशिश्रियत् अशिश्रियत अश्रयिष्यत् अश्रयिष्यत भृञ् भरणे २ भरति भरते बभार बभ्रे बभ्रतुः बभ्रुः बभर्थ बभृव बभृम बभ्रे बभृषे भर्त्तासि भर्त्तासे भरिष्यति भरिष्यते भरताम् भरत अभरत् अभरत भरेत् भरेत रिङ् शयग्लिङ्क्षु ७।४।२८

शेषक्रियादा वार्द्धधातुके लिङ् अनोरिङ् रीङ् अकृ लेरिङ् वि-
धान सामर्थ्यान्नदीर्घो न स्यात् उश्च १।२।१२ ऋवर्णान्ता-
त्परो लिङ् सिचौ कितौ स्तस्तङि भृषीष्ट भृषीयास्ताम् अ-
भार्षीत् ह्रस्वादङ्गात् ८।२।२७ सिचो लोपोझलि अभृत
अभरिष्यत् अभरिष्यत ह्रञ् हरणे ३ हरति हरते जहार
जह्रे जहर्थ जह्रिव जह्रिम जह्रिषे हर्त्ता हरिष्यति हरि-
ष्यते हरतु हरताम् अहरत् अहरत हरेत् हरेत ह्रियात्
हृषीष्ट हृषीयास्ताम् अहार्षीत् अहृत अहरिष्यत् अहरि-
ष्यत धृञ् धारणे ४ धरति धरते णीञ् प्रापणे ५ नयति नय-
ते डुपचष् पाके ६ पचति पचते पपाच पेचिथ पपक्थ पेचे पक्ता
भज सेवायाम् ७ भजति भजते बभाज भेजे भक्ता भक्ष्यति
भक्ष्यते अभाक्षीत् अभक्त अभक्षाताम् यजदेवपूजासं
गति करणदानेषु ८ यजति यजते लिट्यभ्यासस्योभयेषा
म् ६।१।१७ वच्यादीनांग्रहादीनाञ्चाभ्यासस्य संप्रसारणं
लिटि इयाज वचिस्वपियजादीनांकिति ६।१।१५ वचिस्वप्यो
र्यजादीनाञ्च सम्प्रसारणं किति ईजतुः ईजुः इयजिथ इ-
यष्ट ईजे यष्टा षढोः कस्सि यक्ष्यति यक्ष्यते इज्यात् यक्षी
ष्ट अयाक्षीत् अयष्ट वह प्रापणे ९ वहति वहते उवाह ऊहतुः
ऊहुः उवहिथ झषस्तथोर्धोधः ८।२।४० झषः परयोस्त-
थोर्धः स्यान्नतु दधातेः ढोढे लोपः सहिवहोरोदवर्णस्य
६।३।११२ ढलोपे उवोढ ऊहे वोढा वक्ष्यति अवाक्षीत् अ-
वोढाम् अवाक्षुः अवाक्षीः अवोढम् अवोढ अवाक्षम् अ-
वाक्ष्व अवाक्ष्म अवोढ अवक्षाताम् अवक्षत अवोढाः
अवक्षाथाम् अवोढ्वम् अवक्षि अवक्ष्वहि अवक्ष्महि इ-
ति भ्वादयः अद भक्षणे अदिप्रभृतिभ्यः शपः २।४।७२
लुक् स्यात् अत्ति अत्तः अदन्ति अत्सि अत्थः अत्थ अ-

द्मि अद्वः अद्मः लिट्यन्यतरस्याम् २।४।४० अदोघस् स्यात् ज
घास उपधालोपः घस्य चर्त्वम् शासिवसिघसीनाञ्च ८।३।
६० इण्कुभ्यामेषां सस्य षः जक्षतुः जक्षुः जघसिथ जक्षथुः
जक्ष जघास जक्षिव जक्षिम आद आदतुः आदुः इडत्यर्तिव्य-
यतीनां ७।२।६६ अदृऋव्येञ् एभ्यस्थलो नित्यमिट् स्यात् -
आदिथ अत्ता अत्स्यति अत्तु अत्तात् अत्ताम् अदन्तु हुझल्-
भ्योहेर्धिः ६।४।१०१ अद्धि अत्तात् अत्तम् अत्त अदानि अदा-
व अदाम अदस्सर्वेषाम् ७।३।१०० अदोऽपृक्तसार्वधातुकस्य
अट् स्यात् आदत् आत्ताम् आदन् आदः आत्तं आत्त आदम्-
आद्व आद्म अद्यात् अद्याताम् अद्युः अद्यात् अद्यास्ताम् अ-
द्यासुः लुङ्सनोर्घस्लृ २।४।३७ अदः अङ् अघसत् आ
त्स्यत् हनहिंसागत्योः २ हन्ति अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्या
दीनामनुनासिकलोपो झलि क्ङिति ६।४।३७ अनुनासिकान्
तानामेषां लोपः किति ङिति यमिरमिनमिगमिहनिमन्यतयो
ऽनुदात्तोपदेशाः तनुक्षणुक्षिणुऋणुतृणुघृणुवनुमनुतनोत्या
दयः हतः घ्नन्ति हंसि हथः हथ हन्मि हन्वः हन्मः जघान
जघ्नतुः जघ्नुः अभ्यासाच्च ७।३।५५ हन्तेर्हस्य कुत्वम् जघनिथ
जघन्थ जघ्नथुः जघ्न जघान जघन जघ्निव जघ्निम हन्ता ह-
निष्यति हन्तु ह तात् हताम् घ्नंतु हन्तेर्जः ६।४।३६ हौ असि
द्धवदत्राभात् ६।४।२२ इतऊर्ध्वमापादसमासे राभीयम् स
मानाश्रये तस्मिन् कर्तव्ये तदसिद्धम् इति जस्यासिद्धत्वान्न हे
र्लुक् जहि हतात् हतम् हत हनानि हनाव हनाम अहन् अ-
हताम् अघ्नन् अहनः अहतम् अहत अहनम् अहन्व अह-
न्म हन्यात् आर्धधातुके २।४।६५ इत्यधिकृत्य हनोवध लि
ङि २।४।४२ लुङि च २।४।४३ वध्यात् वध्यास्ताम् अवधीत्
अहनिष्यत् युमिश्रणामिश्रणयोः ३ उतोवृद्धिर्लुकि हलि ७।

३।८९ लुग्विषयेउतोवृद्धिः पिति हलादौसार्वधातुके नलाभ्यस्तस्य यौति युतः युवन्ति यौषि युथः युथ यौमि युवः युमः युयाव यविता यविष्यति यौतु युतात् अयौत् अयुताम् अयुवन् यूयात् इहवृद्धिर्न्न भाष्येपिच्चङि·न्नङि·च्च पिन्नेति व्याख्यानात् युयाताम् युयुः यूयात् यूयास्ताम् यूयासुः अयावीत् अयविष्यत् या प्रापणे ४ याति यातः यान्ति ययौ याता यास्यति यातु अयाताम् लङः शाकटायनस्यैव ३।४।१११ आदन्तात्लुङो झेर्जुस्वा अयुः अयान् यायात् यायाताम् यायुः यायात् यायास्ताम् यायासुः अयासीत् अयास्यत् एवंवा गति गंधनयोः ५ भादीप्तौ ६ ष्णाशौचे ७ श्रापाके ८ द्राकुत्सायाङ्गतौ ९ प्सा भक्षणे १० रादाने ११ ला आदाने १२ दाप्लवने १३ ख्या प्रकथने १४ अयंसार्वधातुके एवप्रयोक्तव्यः विद ज्ञाने १५ विदोलटोवा ३।४।८३ वेत्तेर्लटः परस्मैपदानांणलादयोवा वेद विदतुः वेत्थ विदथुः विद वेद विद्व विद्म पक्षे वेत्ति वित्तः विदन्ति उषविद जागृभ्योन्यतरस्याम् ३।१।३८ एभ्योलिटि आम्वा विदेरदन्तत्वप्रतिज्ञानादामिनगुणः विदाञ्चकार विवेद वेदिता वेदिष्यति विदाङ्कुर्वन्त्वित्यन्यतरस्याम् ३।१।४१ वेत्तेर्लोटि आम् गुणाभावो लोटोलुक् लोडन्तकरोत्यनुप्रयोगश्च वा निपात्यते पुरुषवचने नेह विवक्षिते विदाङ्करोतु तनादिकृञ्भ्य उः ३।१।७९ शपोपवादः अतउत्सार्वधातुके ६।४।११० उप्रत्ययान्तस्य कृञोतउत्सार्वधातुकेक्ङिति विदाङ्कुरुतात् विदांकुरुताम् विदाङ्कुर्वन्तु विदाङ्कुरु विदाङ्करवाणि अवेत् अवित्ताम् अविदुः दश्च ८।२।७५ धातोर्दस्यपदान्तस्य सिपिरुर्वा अवेः अवेत् विद्यात् विद्यास्ताम् अवेदीत् अवेदिष्यत् असभुवि १५ अस्तिश्नसोरल्लोपः ६।४।१११ श्नस्यास्तेश्चातोलोपस्सार्वधातुके क्-

ङि.ति स्तः सन्ति असि स्थः स्थ अस्मि स्वः स्मः उपसर्गप्रादुर्भ्या-मस्तिर्यच्परः ८।३।८७ उपसर्गेणः प्रादुसश्च परस्यास्तेः स-स्यषः यकारे ऽचि च परे निष्यात् प्रनिषन्ति प्रादुःषंति यच्परः किम् अभिस्तः अस्तेर्भूः २।४।५२ आर्द्धधातुके बभूव भविता भविष्यति अस्तु स्तात् स्ताम् सन्तु घ्वसोरेद्धावभ्यास लोप-श्च ६।४।११९ घोरस्तेश्चेत्वं स्यात् हौ अभ्यास लोपश्च एधि स्तात् स्तम् स्त असानि असाव असाम आसीत् आस्ताम् आसन् स्यात् स्याताम् स्युः भूयात् अभूत् अभविष्यत् इ-ण् गतौ १६ एति इतः इयन्ति इणोयण् ६।४।८१ अजादौ प्रत्यये परे यन्ति अभ्यासस्यासवर्णे ६।४।७८ इउवर्ण योरियङ्. वङौ स्तोऽसवर्णेचि इयाय दीर्घ इणः किति ७।४।६९ इणोऽभ्यास स्य दीर्घः किति लिटि ईयतुः ईयुः इययिथ इयेथ एष्यति एतु ऐतु ऐताम् आयन् इयात् ईयात् एतेर्लिङि ७।४।२४ उपस-र्गात्परस्य इणो णो ऽह्रस्व आर्द्धधातुके किति लिङि. निरिया त् उभयत आश्रयणेनांतादिवत् अभीयात् अणः किम् स-मेयात् इणोगा लुङि. २।४।४५ गाति स्थेति सिचोलुक् अगात् ऐष्यत् शीङ्. स्वप्ने १७ शीङः सार्वधातुके गुणः ७।४।२१ शेते शयाते शीङोरुट् ७।१।६ शीङो झादेशस्यातोरुट् शेरते शे-षे शयाथे शेध्वे शये शेवहे शेमहे शिश्ये शिश्याते शिश्यिरे शयिता शयिष्यते शेताम् शयाताम् अशेत अशेयाताम् अ-शेरत शयीत शयीयाताम् शयीरन् शयिषीष्ट अशयिष्ट अ-शयिष्यत इङ्. अध्ययने १८ इङि. कावध्युपसर्गतो नव्यभिच-रतः अधीते अधीयाते अधीयते गाङ्. लिटि २।४।४९ इङः अधिजगे अध्येता अध्येष्यते अधीताम् अधीयाताम् अधी यताम् अधीष्व अधीयाथाम् अधीध्वम् अध्ययै अध्यया वहै अध्ययामहै अध्यैत अध्यैयाताम् अध्यैयत अध्यै-

थाः अध्यैयाथाम् अध्यैध्वम् अध्यैयि अध्यैवहि अध्यैमहि अधीयीन अधीसीयाताम् अधीयीरन् अध्येषीष्ट विभाषालुङ् लृङोः २।४।५० इङोगाङ् गाङ् कुटादिभ्योञ्णिन्ङिन् १।२।१ गाङादेशात्कुटादिभ्यश्चाञ्णितः प्रत्ययाङितः स्युः घुमास्थागापाजहातिसांहलि ६।४।६६ एषामात ईस्याद्धलादौ क्ङित्यार्द्धधातुके अध्यगीष्ट अध्यैष्ट अध्यगीष्यत अध्यैष्यत दुहप्रपूरणे १९ दोग्धि दुग्धः दुहन्ति धोक्षि दुग्धे दुहाते दुहते धुक्षे दुहाथे धुग्ध्वे दुहे दुह्वहे दुह्महे दुदुहे दुदोह दोग्धा धोक्ष्यति धोक्ष्यते दोग्धु दुग्धात् दुहन्तु दुग्धि दुग्धात् दुग्धम् दुग्ध दोहानि दुग्धाम् दुहाताम् दुहताम् धुक्ष्व दुहाथाम् धुग्ध्वम् दोहै दोहावहै दोहामहै अधोक् अधोग् अदुग्धाम् अदुहन् अदोहम् अदुग्ध अदुहाताम् अदुहत अधुग्ध्वम् दुह्यात् दुहीत लिङ् सिचावात्मनेपदेषु १।२।११ इक्समीपाद्धलः परौलिङ् सिचौकितौ स्तस्तङि धुक्षीष्ट शलइगुपधादनिटः क्सः ३।१।४५ इगुपधोयः शलन्तस्तस्मादनिटश्च्लेः क्सादेशः अधुक्षत् लुग्वा दुहदिहलिहगुहामात्मनेपदेदन्त्ये ७।३।७३ एषांक्सस्य लुग्वादन्त्येतङि अदुग्ध अधुक्षत क्सस्याचि ७।३।७२ अजादौतङि क्सस्यलोपः अधुक्षाताम् अधुक्षत अदुग्धाः अधुक्षथाः अधुक्षाथाम् अधुग्ध्वम् अधुक्षध्वम् अधुक्षि अधुक्षावहि अदुह्वहि अधुक्षामहि अधोक्ष्यत एवं दिहउपचये २० लिह आस्वादने २१ लेढि लीढः लिहन्ति लेक्षि लीढे लिहाते लिहते लिक्षे लिहाथे लीढ्वे लिलेह लिलिहे लेढासि लेढासे लेक्ष्यति लेक्ष्यते लेढु लीढात् लीढाम् लिहन्तु लीढि लेहानि लीढाम् अलेट् अलेड् अलिक्षत् अलिक्षत अलीढ अलेक्ष्यत् अलेक्ष्यत ब्रूञ् व्यक्ता

याम् वाचि २२ ब्रुवः पञ्चानामादित आहो ब्रुवः ३।४।८४
ब्रुवो लिटस्तिबादीनाम् पञ्चानाम् णलादयः पञ्च वा
स्युर्ब्रुवश्चाहादेशः आह आहतुः आहुः आहस्थः ८।२।
३५ झलि चर्त्वम् आत्थ आहथुः ब्रुव ईट् ७।३।९३ ब्रुवोह
लादेः पितईट् ब्रवीति ब्रूतः ब्रुवन्ति ब्रूते ब्रुवाते ब्रुवते ब्रुवो-
वचिः २।४।५३ आर्द्धधातुके उवाच ऊचतुः ऊचुः उवचि-
थ उवक्थ ऊचे वक्ता वक्ष्यति वक्ष्यते ब्रवीतु ब्रूतात् ब्रूता-
म् ब्रुवन्तु ब्रूहि ब्रवाणि ब्रूताम् ब्रवै अब्रवीत् अब्रून् ब्रूयात्
ब्रुवीत उच्यात् वक्षीष्ट अस्यति वक्ति ख्यातिभ्यो ऽङ् ३।१।५२
वचेः वचउम् ७।४।२० अङि परे अवोचत् अवक्ष्यत् अवक्ष्य-
त चर्करीतञ्च चर्करीतमितियङ् लुगन्तन्तमदादौ बोध्यम्
ऊर्णुञ् आच्छादने २३ ऊर्णोतेर्विभाषा ७।३।९० वृद्धिर्हला
दौ पिति सार्वधातुके ऊर्णौति ऊर्णोति ऊर्णुतः ऊर्णुवन्ति ऊ-
र्णुते ऊर्णुवाते ऊर्णुवते ऊर्णोते रान्त्ते ति वाच्यम् नन्द्रा स्संयो-
गादयः ६।१।३ अचः पराः संयोगादयो नदराद्वित्वे न भवन्ति नु-
शब्दस्यद्वित्वम् ऊर्णनाव ऊर्णुनुवतुः ऊर्णुनुवुः विभाषोर्णोः
१।२।३ इडादि प्रत्ययो ङित् स्यात् ऊर्णुनुविथ ऊर्णुनुविता ऊ-
र्णविता ऊर्णुविष्यति ऊर्णौतु ऊर्णोतु ऊर्णवानि ऊर्णवै-
गुणो ऽपृक्ते ७।३।९१ ऊर्णोतेर्गुणो ऽपृक्ते हलादौ पिति
सार्वधातुके और्णोत् और्णोः ऊर्णुयात् ऊर्णुयाः ऊर्णुवीत
ऊर्णुयात् ऊर्णुविषीष्ट ऊर्णविषीष्ट ऊर्णोतेर्विभाषा ७।२।६
इडादौ परस्मैपदे सिचि वृद्धिः पक्षे गुणः और्णावीत् और्णवीत्
और्णाविष्टाम् और्णविष्टाम् और्णुविष्टाम् और्णविष्ट और्ण
विष्यत् इत्यदादयः हु दानादनयोः १ जुहोत्यादिभ्यः श्लुः २।
४।७५ शपः श्लौ ६।१।१० धातोर्द्विः जुहोति जुहुतः अदभ्य-
स्तात् ७।१।४ झस्य हुश्नुवोरिति यण् जुह्वति भीन्ह्रीभृहुवां-

श्लुवच्च ३।१।३९ एभ्योलिटि ट्वा म्वास्यादामिश्लाविव कार्य्ये च जुहवाञ्चकार जुहाव होता होष्यति जुहोतु जुहुतान् जुहुताम् जुह्वतु जुहुधि जुहवानि अजुहोत् अजुहुताम् जुसिच ७।३।८३ इगन्ताङ्गस्यगुणोजादौजुसि अजुहवुः जुहुयात् हूयात् अहौषीत् अहोष्यत् ञिभीभये २ बिभेति भियोन्यतरस्याम् ३।४।११५ इः स्याद्धलादौ कृङिति सार्व धातुके बिभीतः बिभितः बिभ्यति बिभयाञ्चकार बिभाय भेता भेष्यति बिभेतु बिभितात् बिभीतात् अबिभेत् बिभियात् बिभीयात् भीयात् अभैषीत् अभेष्यत् ह्रील ज्जायां ३ जिह्रेति जिह्रीतः जिह्रियति जिह्रयाञ्चकार जिह्राय ह्रेता ह्रेष्यति जिह्रेतु अजिह्रेत् जिह्रीयात् अह्रैषीत् अह्रेष्यत् पॄपालनपूरणयोः ४ अर्तिपिपर्त्योश्च ७।४। ७७ अभ्यासस्य इः स्यात् श्लौपिपर्त्ति उदोष्ठ्यपूर्वस्य ७।१। १०२ अङ्गावयवोष्ठ्यपूर्वोयऋत् तदन्तस्याङ्गस्य उः हलिच ८।२।७७ रेफवान्तस्य धातोरुपधाया इकोदीर्घो हलि पिपूर्त्तः पिपुरति पपार शृदॄप्रांह्रस्वोवा ७।४।१२ किति लिटि पप्रतुः ऋच्छत्यॄताम् ७।४।११ तौदादिक ऋच्छे ॠ धातोर्ॠदन्तानाञ्चगुणो लिटि पपरतुः पप्रुः पपरुः ग्रहोवा- ७।२।३८ इट् वृञ्भ्यामॄदन्ताच्चेटो दीर्घो वास्यान्नतु लिटि परिता परीता परिष्यति परीष्यति पिपर्त्तु अपिपः अपिपूर्त्ताम् अपिपरुः पिपूर्य्यात् पूर्य्यात् अपारीत् सिचिचपरस्मैप देषु ७।२।४० अन्नइटोनदीर्घः अपारिष्टाम् अपरिष्यत् अपरीष्यत् ओहाक् त्यागे जहाति जहातेश्च ६।४।११६ इद्वास्याद्ध लादौ कृङिति सार्वधातुके जहितः ईहल्यघोः ६।४।११३ श्नाभ्यस्तयोरातईत् सार्वधातुके कृङिति हलि जहीतः श्नाभ्यस्तयोरातः ६।४।११२ लोपः कृङिति जहति जहौ हाता हा-

स्यति जहातु जहितात् जहीतात् आचहौ ६।४।११७ जहातेः न्वादिदीतो जहाहि जहीहि जहिहि अजहात् अजहुः लोपो- यि ६।४।११८ जहातेरालोपोयादौ सार्वधातुके जह्यात् एर्लि डि. हेयात् अहासीत् अहास्यत् माङ्‌माने शब्देच ६ भृञा मित् ७।४।७६ भृञ माङः ओहाङः एषामभ्यासस्येत् श्लौ मि- मीते मिमाते मिमते ममे माता मास्यते मिमीताम् अमिमीत मिमीत मासीष्ट अमास्त अमास्यत ओहाङ्‌ गतौ ७ जिहीते- जिहाते जिहते जहे हाता हास्यते जिहीताम् अजिहीत जि हीत हासीष्ट अहास्त अहास्यत डुभृञ् धारणपोषणयोः ८ बि- भर्त्ति बिभृतः बिभ्रति बिभृते बिभ्राते बिभ्रते बिभराञ्च कार बभार बभर्थ बभृव बिभराञ्चक्रे बभ्रे भर्त्ता भरिष्य ति भरिष्यते बिभर्तु बिभराणि बिभृताम् अबिभः अबिभृ- ताम् अबिभरुः बिभृयात् बिभ्रीत भ्रियात् भृषीष्ट अभा- र्षीत् अभृत अभारिष्यत् अभरिष्यत डुदाञ् दाने ९ ददाति द त्तः ददति दत्ते ददाते ददते ददौ ददे दाता दास्यति दास्यते ददा- तु दाधा घ्वदाप् १।१।२० दारूपा धारूपाश्च धातवो घुसंज्ञाः स्युर्दाप् दैपौ विना घ्वसोरित्येत्वम् देहि दत्तम् ददातु अदत्त द द्यात् ददीत देयात् दासीष्ट अदात् अदाताम् अदुः स्थाघ्वोरि च्च १।२।१७ अनयोरिदन्तादेशः सिच्च किदात्मनेपदे अदित- अदास्यत् अदास्यत डुधाञ् धारणपोषणयोः १० दधाति दधस्तथोश्च ८।२।३८ द्विरुक्तस्य झषन्तस्य धाञोबशो भष्- तथोस्ध्वोश्चपरतः धत्तः दधति दधासि धत्थः धत्ते दधाते दध- ते धत्से धध्वे घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च धेहि अदधात् अध- त्त दध्यात् दधीत धेयात् धासीष्ट अधात् अधित अधास्य- त् अधास्यत णिजिर् शौचपोषणयोः ११ इरइत् संज्ञायाम्या णिजांत्रयाणाङ्‌ गुणः श्लौ ७।४।७५ णिज् विज् विषामभ्या-

रस्यगुणः श्लौ नेनेक्ति नेनिक्तः नेनिजति नेनिक्ते निनेज निनिजे नेक्ता नेक्ष्यति नेक्ष्यते नेनेक्तु नेनिग्धि नाभ्यस्तस्याचिपिति सार्वधातुके ७।३।८७ लघूपधगुणो न नेनिजानि नेनिक्ताम् अनेनेक् अनेनेग् अनेनिक्ताम् अनेनिजुः अनेनिजम् अनेनिक्त नेनिज्यात् निज्यात् निक्षीष्ट इरितोवा ३।१।५७ इरितो धातोश्च्लेरङ् वा परस्मैपदेषु अनिजत् अनैक्षीत् अनिक्त अनेक्ष्यत् अनेक्ष्यत इति जुहोत्यादयः दिवु क्रीडाविजिगीषा व्यवहार द्युति स्तुति मोद मद स्वप्न कान्ति गतिषु १ दिवा दिभ्यः श्यन् ३।१।६९ शपोपवादः हलि चेति दीर्घः दीव्यति दिदेव देविता देविष्यति अदीव्यत् दीव्येत् दीव्यात् अदेवीत् अदेविष्यत् एवं षिवु तन्तु सन्ताने २ नृती गात्रविक्षेपे ३ नृत्यति ननर्त्त नर्त्तिता सेऽसिचिकृतचृतच्छृदतृदनृतः ७।२।५७ एभ्यः सिज् भिन्नस्य सादेरार्द्धधातुकस्येड् वा नर्त्तिष्यति नर्त्स्यति नृत्यतु अनृत्यत् नृत्येत् नृत्यात् अनर्त्तीत् अनर्त्तिष्यत् अनर्त्स्यत् त्रसी उद्वेगे ४ वाभ्राशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः ३।१।७० इति श्यन्वा त्रस्यति त्रसति तत्रास वा जृभ्रमुत्रसाम् ६।४।१२४ एषाङ् किति लिटि सेटि थलि च एत्वाभ्यासलोपौ वा त्रेसतुः तत्रसतुः त्रेसिथ तत्रसिथ त्रसिता शो तनूकरणे ५ ओतः श्यनि ७।३।७१ लोपः स्यात् श्यनि श्यति श्यतः श्यन्ति शशौ शशतुः शशुः शाता शास्यति विभाषा घ्राधेट्शाच्छासः २।४।७८ एभ्यः सिचो लुग्वा परस्मैपदेषु अशात् अशाताम् अशुः यमरमनमातां सक्च ७।२।७३ एषां सक् एभ्यः सिच इट् परस्मैपदेषु इट् सकौ अशासीत् अशासिष्टाम् छो छेदने ६ छ्यति षोऽन्तकर्मणि स्यति ससौ दो अवखण्डने ८ द्यति ददौ देयात् अदात् व्यध ताडने ९ ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चति पृच्छतिभृज्जतीनां ङिति च ६।१।१६ एषां

संप्रसारणंस्यात् कुङितिच विध्यति विव्याध विविधतुः विविधुः विव्यधिथ विव्यद्ध व्यद्धा व्यत्स्यति विद्ध्येत् विध्यात् अव्यात्सीत् पुषपुष्टौ १० पुष्यति पुपोष पुपोषिथ पोष्टापोक्ष्यति पुषादीत्यङ् अपुषत् शुषशोषणे ११ शुष्यति शुशोष अशुषत् णश अदर्शने १२ नश्यति ननाश नेशतुः रधादिभ्यश्च ७।२।४५ वलाद्यार्द्धधातुकस्यवेट् नेशिथ मस्जिनशोर्झलि ७।१।६० नुम् ननंष्ठ नेशिव नेशिम नेशिता नंष्टा नशिष्यति नंक्ष्यति नश्यतु अनश्यत् नश्येत् नश्यात् अनशत् षूङ् प्राणि प्रसवे १३ सूयते सुषुवे क्रादिनियमादिट् सुषुविषे सुषुविवहे सुषुविमहे सोता सविता दूङ् परितापे १४ दूयते दीङ् क्षये १५ दीयते दीङो युडचिक्ङिति ६।४।६३ दीङः परस्याजादेः क्ङित्यार्द्धधातुकस्य युट् वुग्युटावुवङ्यणोः सिद्धौवक्तव्यौ दिदीये मीनाति मिनोति दीङांल्यपिच ६।१।५० एषामात्वंल्यपिचादशित्येज् निमित्तेदातादास्यति अदास्त डीङ् विहायसागतौ १६ डीयते डिड्ये डयिता पीङ् पाने १७ पीयते पेता अपेष्ट माङ् माने १८ मायते ममे जनी प्रादुर्भावे १९ ज्ञाजनोर्जा ७।३।७९ शिति जायते जज्ञे जनिता जनिष्यते दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्योऽन्यतरस्याम् ३।१।६१ एभ्यश्च्लेश्चिण्वा एकवचने तशब्दपरे चिणोलुक् ६।४।१०४ चिणः परस्यलुक् जनिवध्योश्च ७।३।३५ अनयोर्न वृद्धिश्चिणि ञ्णिति कृति च अजनि अजनिष्ट दीपीदीप्तौ २० दीप्यते दिदीपे अदीपि अदीपिष्ट पदगतौ २१ पद्यते पेदे पत्ता पत्सीष्ट चिण् ते पदः ३।१।६० पदश्च्लेश्चिण् तेपरे अपादि अपत्साताम् अपत्सत विदसत्तायाम् २२ विद्यते वेत्ता अवित्त बुध अवगमने २३ बुध्यते बोद्धा भोत्स्यते भुत्सीष्ट अबोधि अबुद्ध अभुत्साताम् युधसम्प्रहारे २४

युध्यते युयुधे योद्धा अयुद्ध सृज विसर्गे २५ सृज्यते ससृ-
जे ससृजिषे सृजिदृशोर्झल्यमकिति ६।१।५८ अनयोरम्
झलादावकिति स्रष्टा स्रक्ष्यति सृक्षीष्ट असृष्ट असृक्षता-
म् मृष तितिक्षायाम् २६ मृष्यति मृष्यते ममर्ष ममर्षिथ म-
मृषिषे मर्षितासि मर्षितासे मर्षिष्यति मर्षिष्यते णह बंधने
२७ नह्यते नह्यति ननाह ननद्ध नेहिथ नेहे नद्धा नत्स्यति अ-
नात्सीत् अनद्ध इति दिवादयः षुञ् अभिषवे १ स्वादिभ्यः
श्नुः ३।१।७३ शपोपवादः सुनोति सुनुतः हुश्नुवोरिति य-
ण् सुन्वन्ति सुन्वः सुनुवः सुनुते सुन्वाते सुन्वते सुन्वहे-
सुनुवहे सुषाव सुषुवे सोता सुनु सुनवानि सुनवै सुनु-
यात् सूयात् स्तुसुधूञ्भ्यः परस्मैपदेषु ७।२।७२ एभ्यः
सिच इट् असावीत् असोष्ट चिञ् चयने ३ चिनोति चिनुते
विभाषाचेः ७।३।५८ अभ्यासाच्चेः कुत्वंस्यात्सनि लिटि च
चिकाय चिचाय चिक्ये चिच्ये अचैषीत् अचेष्ट स्तृञ् आ-
च्छादने ३ स्तृणोति स्तृणुते शर्पूर्वाः खयः ७।४।६१ अभ्या-
सस्य शर्पूर्वाः खयः शिष्यंते ऽन्ये हलो लुप्यंते तस्तार तस्तर
तुः तस्तरे गुणोर्तीति गुणः स्तर्य्यात् ऋतश्च संयोगादेः ७।-
२।४३ ऋदन्तात्संयोगादेर्लिङ्सिचोरिड्वा स्तरिषीष्ट स्तृ-
षीष्ट अस्तरिष्ट अस्तृत धुञ् कंपने ४ धुनोति धुनुते दुधाव
स्वरतीति वेट् दुधविथ दुधोथ श्र्युकः किति ७।२।११ श्रिञ्
एकाच उगंताच्च गित् कितोरिण्न इति प्राप्ते क्रादिनियमान्नि
त्यमिट् दुधुविव दुधुवे अधावीत् अधविष्ट अधोष्ट अधवि
ष्यत् अधोष्यत् अधविष्यताम् अधोष्यताम् अधविष्यत-
अधोष्यत इति स्वादयः तुद व्यथने १ तुदादिभ्यः शः ३।१।७७
शपोपवादः तुदति तुदते तुतोद तुतोदिथ तुतुदे तोत्ता अ-
तौत्सीत् अतुत्त णुद प्रेरणे २ नुदति नुदते नुनोद नोत्ता भ्रस्

जपाके ३ग्रहि ज्येति सम्प्रसारणम् सस्य श्चुत्वेन शः शस्य ज-
स्त्वेन जः भृज्जति भृज्जते भ्रस्जोरोपधयोरन्यतरस्याम् ६
।४।४७ भ्रस्जेरेफस्योपधायाश्चस्थाने रमागमो वार्धधातु
के मित्वादन्त्यादचः परः स्थानषष्ठी निर्देशाद्रोपधयोर्निवृ
त्तिः बभर्ज बभर्ज्जतुः बभर्ज्जिथ बभर्ष्ठ बभ्रज्ज बभ्रज्ज-
तुः बभ्रज्जिथ स्कोरिति सलोपः व्रश्चेति षः बभ्रष्ठ बभ-
र्ज्जे बभ्रजे भर्ष्टा भ्रष्टा भ्रक्ष्यति भर्क्ष्यति क्ङिति रमाग
मम्बाधित्वा संप्रसारणम् पूर्वविप्रतिषेधेन भृज्ज्यात् भृज्ज्या-
स्ताम् भृज्ज्यासुः भर्क्षीष्ट भ्रक्षीष्ट अभ्राक्षीत् अभार्क्षीत्
अभर्ष्ट अभ्रष्ट कृषविलेखने ४ कृषति कृषते चकर्ष चकृ-
षे अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् ६।१।५९ उपदेशेऽ
नुदात्तोय ऋदुपधस्तस्य वा अम् स्यात् झलादावकिति क्र-
ष्टा कर्ष्टा कृषीष्ट स्पृश मृश कृष तृष दृशां च्लेः सिज्वा वाच्यः
अक्राक्षीत् अकार्क्षीत् अकृक्षत् अकृष्ट अकृक्षाताम्-
अकृक्षत मिलसङ्गमे ५ मिलति मिलते मिमेल मेलिता
अमेलीत् मुच्ऌमोचने ६ शेमुचादीनाम् ७।१।५९ मुच् लिप्
विद् लुप् सिच् कृत् खिद् पिशाम्नुम् मुञ्चति मुञ्चते मो
क्ता मुच्यात् मुक्षीष्ट अमुचत् अमुक्त अमुक्षाताम् लुप्ऌ
च्छेदने ७ लुम्पति लुम्पते लोप्ता अलुपत् अलुप्त विद्ऌ
लाभे ८ विंदति विंदते विवेद विविदे व्याघ्रभूतिमते सेट् वे-
दिता भाष्यमतेऽनिट् परिवेत्ता षिचक्षरणे ९ सिञ्चति सि-
ञ्चते लिपिसिचिह्वश्च ३।१।५३ एभ्यश्च्लेरङ् असिचत्-
आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् ३।१।५४ लिपिसिचिह्वः परस्य
च्लेरङ् वा असिचत असिक्त लिपउपदेहे १० उपदेहो वृद्धिः
लिम्पति लिम्पते लेप्ता अलिपत् अलिपत अलिप्त इति-
उभयपदिनः कृतीच्छेदने ११ कृन्तति चकर्त्त कर्तिता कर्त्स्य

ष्यति कर्त्स्यति अकर्त्तीत् खिद परिघाते १२ खिंदति चिखे-
द खेत्ता पिश अवयवे १३ पिंशति पेशिता ओव्रश्चू छेदने १४
वृश्चति वव्रश्च वव्रश्चिथ वव्रष्ठ व्रश्चिता व्रष्टा व्रश्चिष्यति व्र-
क्ष्यति वृश्च्यात् अव्रश्चीत् व्यच व्याजीकरणे १५ विचति वि-
व्याच विविचतुः व्यचिता व्यचिष्यति विच्यात् अव्याचीत् अ-
व्यचीत् व्यचेः कुटादित्वमनसीति तु नेह प्रवर्त्तते अनसीति
पर्य्युदासेन कृन्मात्रविषयत्वात् उछि उंछे १६ उंछति उ-
ञ्छः कणश आदानं कणिशाद्यर्ज्जनं शिलमिति यादवः ऋ-
च्छ गतीन्द्रियप्रलयमूर्त्तिभावेषु १७ ऋच्छति ऋच्छत्यॄता-
मिति गुणः द्विहल्ग्रहणस्यानेकहलुपलक्षणत्वान्नुट् आ-
नर्च्छ आनर्च्छतुः ऋच्छिता उज्झ उत्सर्गे उज्झति लुभ
विमोहने लुभति तीषसहलुभरुषरिषः ७।२।४८ ऋच्छ
त्यादेः परस्य तादेरार्द्धधातुकस्येड्वा स्यात् लोभिता लो-
ब्धा लोभिष्यति तृप तृम्फ तृप्तौ २१ तृपति ततर्प तर्पिता
अतर्पीत् तृम्फति शे तृम्फादीनां नुम् वाच्यः आदिशब्दः प्रका
रे तेन येऽत्र नकारानुषक्तास्ते तृम्फादयः ततृम्फ तृफ्यात्
मृड पृड सुखने २३ मृडति पृडति शुन गतौ २४ शुनति इषु
इच्छायाम् २५ इच्छति एषिता एष्टा एषिष्यति इष्यात् ऐ-
षीत् कुट कौटिल्ये २६ गाङ्कुटादीति ङित्वम् चुकुटिथ
चुकोट चुकुट कुटिता पुट संश्लेषणे २७ पुटति पुटिता स्फु
ट विकसने २८ स्फुटति स्फुटिता स्फुर स्फुल संचलने ३० स्फु
रति स्फुलति स्फुरतिस्फुलत्योर्निर्निविभ्यः ८।३।७६ षत्व
म्वा निस्फुरति निष्फुरति णू स्तवने ३१ परिणूतगुणोदयः
नुवति नुनाव नुविता टुमस्जो शुद्धौ ३२ मज्जति ममज्ज
मस्जिनशोर्झलि नुम् मस्जेरन्त्यात्पूर्वो नुम् वाच्यः संयोगा
दिलोपः ममंक्थ ममज्जिथ मङ्क्ता मंक्ष्यति अमाङ्क्षी-

न् अमांक्षाम् अमाङ्क्षः रुजोभङ्गे ३३ रुजति रोक्ता रो-
क्ष्यति अरौक्षीत् भुजोकौटिल्ये ३४ रुजिवत् विशप्रवेशने
३५ विशति मृश आमर्शने ३६ आमर्शनं स्पर्शः अनुदात्त-
स्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् अम्राक्षीत् अमार्क्षीत् अमृक्ष-
त् षद्लृ विशरणगत्यवसादनेषु ३७ सीदतीत्यादि शद्लृशा
तने ३८ शदेश्शितः १।३।६० शिद्भाविनोऽस्मात्तङानौस्तः
शीयते शीयताम् शीयेत् अशीयत शशाद शत्ता शत्स्य-
ति अशदत् अशत्स्यत् कृविक्षेपे ३९ ऋतइद्धातोः ७।१।
१०० किरति चकार चकरतुः चकरुः करिता करीता किर्यात् -
किरतौलवने ६।१।१४० उपात्किरतेस्सुट् छेदने उपस्किर-
ति अड्भ्यासव्यवायेऽपि ६।१।१३५ सुट्कात्पूर्वइति वक्तव्य
म् उपास्किरत् उपचस्कार हिंसायां प्रतेश्च ६।१।१४१ उपात्प्र-
तेश्चकिरतेस्सुट् हिंसायाम् उपस्किरति प्रतिस्किरति गॄनि
गरणे ४० अचिविभाषा ८।२।२१ गिरतेरेफस्य वाल्लोऽजादौ
प्रत्यये गिरति गिलति जगार जगाल जगरिथ जगलिथ ग-
रिता गरीता गलिता गलीता प्रच्छज्ञीप्सायाम् ४१ ग्रहिज्ये
ति संप्रसारणम् पृच्छति पप्रच्छ पप्रच्छतुः पप्रच्छुः प्रष्टा
प्रक्ष्यति अप्राक्षीत् मृङ्प्राणत्यागे ४२ म्रियतेर्लुङ्लिङो
श्च १।३।६१ लुङ्लिङोः शितश्चप्रकृतिभूतान् मृङस्तङ्-
नान्यत्र रिङ् इयेङ् म्रियते ममार मर्त्ता मरिष्यति मृषीष्ट अ-
मृत पृङ्व्यायामे ४३ प्रायेणायं व्याङ्पूर्वः व्याप्रियते व्या-
पप्रे व्यापप्राते व्यापरिष्यते व्यापृत व्यापृषाताम् जुषीप्री
ति सेवनयोः ४४ जुषते जुजुषे ओविजी भयचलनयोः ४५
प्रायेण उत्पूर्वः उद्विजते विजइट् १।२।२ विजेः परइडादि
प्रत्ययोङिद्वत् उद्विजिताइति तुदादयः रुधिरावरणे १ रु
धादिभ्यः श्नम् ३।१।७८ शपोपवादः रुणद्धि श्नसोरल्लो

पः रुन्धः रुन्धंति रुणत्सि रुंद्धः रुनद्ध रुणध्मि रुन्ध्वः रु-
न्ध्मः रुन्धे रुन्धाते रुन्धन्ते रुन्त्से रुन्धाथे रुन्द्ध्वे रुन्धे रुन्ध्व-
हे रुन्ध्महे रुरोध रुरुधे रोद्धा रोत्स्यति रोत्स्यते रुणद्धु रु-
न्धात् रुन्धाम् रुन्धन्तु रुन्द्धि रुणधानि रुणधाव रुणधा-
म रुन्द्धाम् रुन्धाताम् रुन्धताम् रुंत्स्व रुणधै रुणधावहै
रुणधामहै अरुणत् अरुणद् अरुन्धाम् अरुन्धन् रुन्ध्या-
त् रुन्धीत रुध्यात् रुत्सीष्ट अरुधत् अरौत्सीत् अरोत्स्य
त् अरुद्ध अरुत्साताम् अरुत्सत अरोत्स्यत भिदिर् विदा-
रणे २ छिदिर् द्वैधीकरणे ३ युजिर् योगे ४ रिचिर् विरेच-
ने ५ रिणक्ति रिङ्क्ते रिरेच रेक्ता रेक्ष्यति अरिणक् अरिच
त् अरैक्षीत् अरिक्त विचिर् पृथग्भावे ६ विनक्ति विङ्क्ते क्षु-
दिर् सम्पेषणे ७ क्षुणत्ति क्षुन्ते क्षोत्ता अक्षुदत् अक्षौ-
त्सीत् अक्षुत्त उच्छृदिर् दीप्तिदेवनयोः ८ छृणत्ति छृन्ते च-
च्छर्द सेसि चीतिवेट् चच्छृत्से चच्छृदिषे छर्दिता छर्दि-
ष्यति छर्त्स्यति अच्छृदत् अच्छर्दीत् अच्छर्दिष्ट उतृदिर्
हिंसा नादरयोः ९ तृणत्ति तृन्ते कृती वेष्टने १० कृणत्ति तृह
हि सि हिंसायाम् ११ तृणह इम् ७।३।९२ तृहः श्नमि कृते
इम् हलादौ पिति तृणेढि तृण्ढः ततर्ह तर्हिता अतृणेट्-
श्नान्नलोपः हिनस्ति जिहिंस हिंसिता उन्दी क्लेदने १३ उ-
नत्ति उन्तः उंदन्ति उन्दाञ्चकार औनत् औन्ताम् औ
न्दन् औनः औनदम् अञ्जू व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगति
षु १४ अनक्ति अङ्क्तः अञ्जन्ति आनञ्ज आनञ्जि
थ आनङ्क्थ अञ्जिता अङ्क्ता अङ्ग्धि अनजानि
आनक् अञ्जेः सिचि ७।२।७१ अञ्जेस्सिचो नित्यमि-
ट् आञ्जीत् तञ्चू संकोचने १५ तनक्ति तङ्क्ता तञ्चि-
ता ओविजी भयचलनयोः १६ विनक्ति विङ्क्तः विजइडि

लिङि. त्वम् विविजिथ विजिता अविनक् अविजीत् शिषु-
विशेषणे १७ शिनष्टि शिंष्टः शिंषन्ति शिनक्षि शिशेष शिशे-
शेषिथ शेष्टा शेक्ष्यति हेर्धिः शिण्ढि शिनषाणि अशिनट्
शिंष्यात् शिष्यात् अशिषत एवंपिष्लृ संचूर्णने १८ भं-
जो आमर्दने १९ श्नान्नलोपः ६।४।२३ श्नमः परस्य नस्य लो
पस्स्यात् भनक्ति बभञ्जिथ बभङ्क्थ भङ्क्ता भङ्-
ग्धि अभाङ्क्षीत् भुजपालनाभ्यवहारयोः २० भुनक्ति
भोक्ता भोक्ष्यति अभुनक् भुजोऽनवने १।३।६६ तङ्न-
तौस्तः ओदनं भुङ्क्ते अनवने किम् महीम् भुनक्ति ञि-
इन्धी दीप्तौ २१ इन्धे इन्धाते इन्धते इत्से इन्ध्वे इन्धाञ्-
चक्रे इन्धिता इन्धाम् इन्धाताम् इन्धै ऐन्ध ऐन्धाताम् ऐ-
न्धः विदविचारणे २२ विंते वेत्ता इतिरुधादयः तनुविस्तारे १
तनादिकृञ्भ्यउः ३।१।७९ शपोपवादः तनोति तनुते तता-
न तेने तनितासि तनितासे तनिष्यति तनिष्यते तनुताम्
अतनोत् तनुयात् तन्वीत् तन्यात् तनिषीष्ट अतनीत् अता-
नीत् तनादिभ्यस्तथासोः २।४।७९ तनादेस्सिचो वालुक् त-
थासोः अतत अतनिष्ट अतथाः अतनिष्ठाः अतनिष्यत्
अतनिष्यत षणुदाने २ सनोति सनुते येविभाषा ६।४।
४३ जनसनखनामात्त्वम् वायादौ क्ङिति सायात् सन्या-
त् जनसनखनांसञ्झलोः ६।४।४२ एषामाकारस्स निझ
लादौ क्ङिति असात असनिष्ट असाथाः असनिष्ठाः क्ष-
णुहिंसायाम् ३ क्षणोति क्षणुते ह्ययन्तेतिनवृद्धिः अक्षणी-
त् अक्षत अक्षणिष्ट अक्षथाः अक्षणिष्ठाः क्षिणुच ४ उ-
प्रत्यये लघूपधस्य गुणो वा क्षिणोति क्षेणोति क्षेणिता अ-
क्षेणीत् अक्षित अक्षेणिष्ट तृणु अदने ५ तृणोति तर्णोति
तृणुते तर्णुते डुकृञ् करणे ६ अतउत्सार्वधातुके ६।४।११०

कुरुतः नभकुर्च्छुराम् ८।२।७९ भस्य कुर्छुरोरुपधाया न-
दीर्घः कुर्वन्ति नित्यङ्करोतेः ६।४।१०८ करोतेः प्रत्यये-
कारस्य नित्यंलोपोम्वोः कुर्वः कुर्मः कुरुते चकार चक्रे कर्ता
करिष्यति करिष्यते करोतु कुरुताम् अकरोत् अकुरुत ये-
च ६।४।१०९ कृञ उलोपो यादौ प्रत्यये कुर्यात् कुर्वीत क्रि-
यात् कृषीष्ट अकार्षीत् अकृत अकरिष्यत् अकरिष्यत
सम्परिभ्याङ् करोतौ भूषणे ६।१।१३७ समवाये च ६।१।
१३८ सुट् संस्करोति अलंकरोतीत्यर्थः संस्कुर्वन्ति संघी-
भवन्तीत्यर्थः सम्पूर्वस्य क्वचिदभूषणे ऽपि सुट् संस्कृतं
भक्षा इति ज्ञापकात् उपात्प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारे
षु च ६।१।१३९ कृञः सुट् चात्प्रागुक्तयोरर्थयोः प्रतिय-
त्नोगुणाधानम् विकृतमेव वैकृतं विकारः वाक्याध्याहार
आकांक्षैकदेशपूरणम् उपस्कृता कन्या उपस्कृता ब्राह्मणाः
एधोदकस्योपस्कुरुते उपस्कृतं भुङ्क्ते उपस्कृतं ब्रूते वनु-
याचने ७ वनुते ववने मनु अवबोधने ८ मनुते मेने मनि-
ता मनिष्यते मनुताम् अमनुत मन्वीत मनिषीष्ट अमनि
ष्ट अमनिष्यत इति तनादयः डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये १ क्र्या
दिभ्यः श्ना ३।१।८१ शपोऽपवादः क्रीणाति ई हल्यघोः क्री-
णीतः श्नाभ्यस्तयोरातः क्रीणन्ति क्रीणासि क्रीणीथः क्री
णीथ क्रीणामि क्रीणीवः क्रीणीमः क्रीणीते क्रीणाते क्री
णते क्रीणीषे क्रीणाथे क्रीणीध्वे क्रीणे क्रीणीवहे क्री-
णीमहे चिक्राय चिक्रियतुः चिक्रियुः चिक्रेथ चिक्रयिथ-
चिक्रिय क्रेता क्रेष्यति क्रेष्यते क्रीणातु क्रीणीतात् क्री-
णीताम् अक्रीणात् अक्रीणीत क्रीणीयात् क्रीणीत-
क्रीयात् क्रेषीष्ट अक्रैषीत् अक्रेष्ट अक्रेष्यत् अक्रेष्यत
प्रीञ् तर्पणे कान्तौ च २ प्रीणाति प्रीणीते श्रीञ् पाके ३

श्रीणाति श्रीणीते मीञ् हिंसायाम् ४ हिनुमीना ८।४।१५ उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्यैनयोर्नस्य णः स्यात् प्रमीणाति प्रमीणीते मीनातौ त्यात्वम् ममौ मिम्यतुः ममिथ ममाथ मिम्ये माता मास्यति मीयात् मासीष्ट अमासीत् अमासिष्टाम् अमास्त षिञ् बन्धने ५ सिनाति सिनीते सिषाय सिष्ये सेता स्कुञ् आप्लवने ६ स्तम्भ्‌ स्कम्भ्‌ स्कम्भु स्कुम्भ्‌ स्कुञ्भ्यः श्नुश्च ३।१।८२ चात्श्ना स्कुनोति स्कुनुते स्कुनाति स्कुनीते चुस्काव चुस्कुवे स्कोता अस्कौषीत् अस्कोष्ट स्तम्भ्वादयश्चत्वारः सौत्राः सर्वे रोधनार्थाः परस्मैपदिनः हलश्नश्शानज्झौ ३।१।८३ स्तभान जृस्तं भुस्त्रु स्तुम्नु स्तुग्नु स्तुग्लु स्तुग्ल ञ्जु श्विभ्यश्च ३।१।५८ च्लेरङ् वा स्तन्भेः ८।३।६७ स्तन्भेस्सौ त्रस्य सस्य षः स्यात् व्यष्टभत् अस्तभीत् युञ् बन्धने ७ युनाति युनीते योता क्नूञ् शब्दे ८ क्नूनाति क्नूनीते क्नविता दृञ् हिंसायाम् ९ दृणाति दृणीते द्रूञ् हिंसायाम् १० द्रुणाति द्रुणीते पूञ् पवने ११ प्वादीनां ह्रस्वः ७।३।८० पूञ् लूञ् स्तॄञ् कॄञ् वॄञ् धूञ् शॄ पॄ वॄ भॄ मॄ दॄ धॄ नॄ कॄ ॠ गॄ ज्या री ली व्ली प्ली नाञ्चतुर्विंशतेः शिति ह्रस्वः पुनाति पुनीते पविता लूञ् छेदने १२ लुनाति लुनीते स्तॄञ् आच्छादने १३ स्तृणाति शर्पूर्वाः खयः तस्तार तस्तरतुः तस्तरे स्तरिता स्तरीता स्तॄणीयात् स्तृणीत् स्तीर्यात् लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु ७।२।४२ वृङ् वृञ्भ्यामृदन्ताच्च परयोर्लिङ्सिचोरिड्वा स्यात्तङि नलिङि ७।२।३९ वृत इटो लिङि न दीर्घः स्तरिषीष्ट उश्च अनेन कित्वम् स्तीर्षीष्ट सिचि च परस्मैपदेषु अस्तारीत् अस्तारिष्टाम् अस्तारिषुः अस्तारिष्ट अस्तीर्ष्ट कॄञ् हिंसायाम् १४ कृणाति कृणीते चकार चक्रे वृञ् व

रणे १५ वृणाति वृणीते ववार ववरे वरिता वरीता उदोष्ठ्ये-
त्युत्वम् वूर्यात् वूरिषीष्ट वूर्षीष्ट अवारीत् अवारिष्टाम् अ-
वरिष्ट अवरीष्ट अवूर्ष्ट धूञ् कंपने १६ धुनाति धुनीते-
धोता धविता अधावीत् अधविष्ट अधोष्ट ग्रह उपादाने-
१७ गृह्णाति गृह्णीते जग्राह जगृहे ग्रहो ऽलिटिदीर्घः ७।
२।३७ एकाचोग्रहेर्विहितस्येटोदीर्घो न तु लिटि ग्रहीता गृ-
ह्णातु हलःश्नः शानज्झौ ३।१।८३ हलः परस्य श्नश्शान-
ज्झादेशौ हौ गृहाण गृह्यात् ग्रहीषीष्ट ह्म्यन्ते ति न वृद्धिः अ-
ग्रहीत् अग्रहीष्टाम् अग्रहीष्ट अग्रहीषाताम् कुष निष्कर्षे
१८ कुष्णाति कोषिता अश भोजने १९ अश्नाति आश अ-
शिता अशिष्यति अश्नातु अशान मुष स्तेये २० मोषिता
मुषाण ज्ञा ऽवबोधने २१ जज्ञौ वृङ् सम्भक्तौ २२ वृणीते
ववृषे ववृढ्वे वरिता वरीता अवरिष्ट अवरीष्ट अवृत इति
क्र्यादयः अथ चुरादयः चुर स्तेये १ सत्यापपाशरूप वी-
णातूल श्लोकसेना लोमत्वच वर्म्मवर्णचूर्ण चुरादिभ्यो-
णिच् ३।१।२५ स्वार्थे पुगन्तेति गुणः सनाद्यन्ता इति धातु
त्वम् तिप् शबादि गुणाया देशौ चोरयति णिचश्च १।३।७४
णिजन्तादात्मनेपदं कर्तृगामिनि क्रियाफले चोरयते चोर-
यामास चोरयिता चोर्य्यात् चोरयिषीष्ट णिश्रीति चङ् णौ
चङ्युपधाया ह्रस्वः चङि द्वित्वम् हलादिश्शेषः दीर्घो लघोरि-
त्यभ्यासस्य दीर्घः अचूचुरत् अचूचुरत कथ वाक्यप्रब-
न्धे २ अल्लोपः अचः परस्मिन् पूर्वविधौ १।१।५७ परनि
मित्तोऽजादेशः स्थानिवत् स्थानिभूतादचः पूर्वत्वेन दृष्ट-
स्य विधौ कर्तव्ये इति स्थानिवत्वान्नोपधावृद्धिः कथयति
अल्लोपित्वा दीर्घसन्वद्भावौ न अचकथयत् गण संख्या-
ने ३ गणयति ईच्गणः ७।४।९७ गणयतेरभ्यासस्य ई-

स्याच्चादच्चङ् परे णौ अजीगणत् अजगणत् इति चुरादयः स्वतंत्रः कर्त्ता १।४।५८ क्रियायां स्वातंत्र्येण विवक्षितोऽर्थः कर्त्ता स्यात् तत्प्रयोजको हेतुश्च १।४।५५ कर्त्तुः प्रयोजको हेतुसंज्ञः कर्तृसंज्ञश्च हेतुमति च ३।१।२६ प्रयोजकव्यापारे प्रेषणादौ च वाच्ये धातोर्णिच् भवन्तम्प्रेरयति भावयति ओः पुयण्ज्यपरे ७।४।८० सनि परे यदंगं तदवयवाभ्यासोत ईत्स्यात् पवर्गयण्जकारेष्ववर्णपरेषु परतः अबीभवत् ष्ठागति निवृत्तौ अर्त्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुङ्णौ ७।३।३६ स्थापयति तिष्ठतेरित् ७।४।५ उपधाया श्चङ् परे णौ अतिष्ठिपत् घटचेष्टायाम् मितां ह्रस्वः ६।४।९२ घटादीनां ज्ञपादीनाञ्च ह्रस्वः घटति ज्ञप ज्ञाने ज्ञापने च ज्ञपयति अजिज्ञपत् इति णयन्त प्रक्रिया धातोः कर्मणस्समानकर्तृकादिच्छायां वा ३।१।७ इषिकर्मणः धातोरिषिणैककर्तृकात्सन् वेच्छायाम् पठ व्यक्तायां वाचि सन्यङोः ६।१।९ सन्नन्तस्य यङन्तस्य च प्रथमस्यैकाचो द्वेस्तोऽजादेस्तु द्वितीयस्य सन्यतः पठितुमिच्छति पिपठिषति कर्म्मणः किम् गमने नेच्छति समानकर्तृकात् किम् शिष्याः पठन्त्विती च्छति गुरुः वा ग्रहणाद्वाक्यमपि लुङ्सनोर्घस्लृ सः स्यार्द्धधातुके ७।४।४९ सस्यतः स्यात्सादावार्द्धधातुके अत्तुमिच्छति जिघत्सति एकाच इति नेट् अज्झनगमां सनि ६।४।१६ अजन्तानां हन्तेरजादेशगमेश्च दीर्घो झलादौ सनि इको झल् १।२।९ इगन्ताज्झलादिः सन् कित् कृतइच्छातोः कर्त्तुमिच्छति चिकीर्षति सनि ग्रहगुहोश्च ७।२।१२ ग्रहेर्गुहे रुगन्ताच्च सन इण् न स्यात् बुभूषति इति सन्नन्ताः धातो रेकाचो हलादेः क्रिया समभिहारे यङ् ३।१।३२ पौनः पुन्ये भृशार्थे च द्योत्ये धातोरेकाचो हलादेर्यङ् गुणो यङ् लुकोः ७।४।८२ अ-

भ्यासस्य गुणो यङि यङ् लुकि च परतः ङित्त्वादात्मने पदम् पुनः पुनरतिशयेन वा भवति बोभूयते बोभूयाञ्चक्रे अबोभूयिष्ट नित्यङ् कौटिल्ये गतौ ३।१।२३ गत्यर्थात् कौटिल्य एव यङ् न तु क्रियासमभिहारे दीर्घो ऽकितः ७।४।८३ अकितो ऽभ्यासस्य दीर्घो यङ् लुकोः कुटिलं व्रजति वाव्रज्यते यस्य हलः ६।४।४९ हलः परस्य लोप आर्द्धधातुके आदेः परस्य अन्तो ऽलोपः वाव्रजाञ्चक्रे वाव्रजिता रीगृदुपधस्य च ७।४।९० ऋदुपधस्य धातोरभ्यासस्य रीगागमो यङ् लुकोः वरीवृत्यते वरीवृताञ्चक्रे वरीवृतिता क्षुभ्नादिषु च ८।४।३९ णत्वं न नरीनृत्यते जरीगृध्यते इति यङ् न्तप्रक्रिया यङो ऽचि च २।४।७४ यङो ऽचि प्रत्यये लुक् स्याच्चकारान्तं विनापि क्वचित् अनैमित्तिको ऽयम् अन्तरङ्गत्वादादौ भवति ततः प्रत्ययलक्षणे न यङ् न्तत्वाद्वित्वम् अभ्यासकार्य्यम् धातुत्वाल्लडादयः शेषात्कर्तरि तिपरस्मैपदम् चर्करीतञ्चे त्यदादौ पाठाच्छपो लुक् यङो वा ७।३।९३ यङ् लुगन्तात्परस्य हलादेः पितस्सार्वधातुकस्येड्वा स्यात् भूसुवो रिति निषेधो यङ् लुकि भाषायां न बोभूतु तेतिक्ते इति छंदसि निपातनात् बोभवीति बोभूतः अदभ्यस्तात् बोभुवति बोभूवा ञ्चकार बोभुवामास बोभविता बोभविष्यति बोभवीतु बोभोतु बोभूतात् बोभूताम् बोभवंतु बोभूहि बोभवानि अबोभवीत् अबोभोत् अबोभूताम् अबोभवुः बोभूयात् बोभूयाताम् बोभूयुः बोभूयात् बोभूयास्ताम् बोभूयासुः गातिस्थेति सिचो लुक् यङो वेतीट् पक्षे गुणं बाधित्वा नित्यत्वाद्वुक् अबोभूवीत् अबोभोत् अबोभूताम् अबोभूवुः अबोभविष्यत् इति यङ् लुगन्ताः अथ नामधातवः सुप आत्मनः क्यच्

३।१।८ इषिकर्म्मणएषितुः सम्बन्धिनस्सुबन्तादिच्छायाम
र्थेक्यच्वा सुपोधातु प्रातिपदिकयोः २।४।७१ एतयोरवय-
वस्य सुपोलुक् क्यचिच ७।४।३३ अवर्णस्यईत् आत्मनः पु-
त्रमिच्छतिपुत्रीयतिनः क्ये १।४।१५ क्यचिक्यङि·चनान्तंम
वपदंनान्यत् नलोपः राजीयति नान्तमेवेतिकिम् वाच्यति ह-
लिचगीर्य्यति पूर्य्यति धातो रित्येव नेहदिवमिच्छति दिव्य-
ति क्यस्यविभाषा ६।४।५० हलः परयोः क्यच् क्यङोर्लोपो
वार्द्धधातुके आदेः परस्य अतोलोपः तस्यस्थानिवत्वाल्लघू-
पधगुणोन समिधिता समिध्यि ता काम्यच्च ३।१।९ उक्तवि-
षये काम्यच् पुत्रमात्मन इच्छति पुत्रकाम्यति पुत्रकाम्यिता
उपमानादाचारे ३।१।१० उपमानात्कर्म्मणः सुबन्तादाचारेः
र्थेक्यच् पुत्रमिवाचरति पुत्रीयति छात्रं विष्णूयति द्विजम् स-
र्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वा वक्तव्यः अतोगुणे कृष्णइवाचरति
कृष्णति स्वइवाचरति स्वति सस्वौ अनुनासिकस्यक्विझलोः
क्ङिति ६।४।१५ अनुनासिकान्तस्योपधायादीर्घः स्यात्
क्वौ झलादौचक्ङिति इदमिवाचरति इदामति राजेवराजान
ति पन्थाइवपथीनति कष्टाय क्रमणे ३।१।१४ चतुर्थ्यन्तात्क
ष्टशब्दादुत्साहे क्यङ् कष्टाय क्रमते कष्टायते पापङ् कर्त्तुमु-
त्सहत इत्यर्थः शब्दवैर कलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे ३।
१।१७ एभ्यः कर्मभ्यः करोत्यर्थे क्यङ् शब्दं करोतिशब्दा
यते तत्करोति तदाचष्टे इतिणिच् प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे ब-
हुलमिष्ठवच्च प्रातिपदिकाद्धात्वर्थेणिच् स्यात् इष्ठेयथा
प्रातिपदिकस्य पुंवद्भावरभावटिलोपविन्मतुप्लोपयः-
णादिलोपप्रस्थस्फाद्यादेशभसंज्ञास्तद्वण्णावपिस्युः-
इत्यग्लोपः घटङ् करोत्याचष्टेवा घटयति इतिनामधातवः
अथ कंड्वादयः कंड्वादिभ्योयक् ३।१।२७ एभ्योधातुभ्यो

नित्यंयक् स्यात्स्वार्थे कण्डूञ्गात्रविघर्षणे १ कण्डूयति क
ण्डूयते इत्यादि इतिकण्ड्वादयः कर्तरि कर्म्मव्यतिहारे १।३
।१४ क्रियाविनिमयेद्योत्ये कर्तर्य्यात्मनेपदम् व्यतिलुनीते
अन्यस्ययोग्यं लवनं करोतीत्यर्थः नगतिहिंसार्थेभ्यः १।३।
१५ व्यतिगच्छति व्यतिघ्नन्ति नेर्विशः १।३।१७ निविशतेप-
रिव्यवेभ्यः क्रियः १।३।१८ परिक्रीणीते विक्रीणीते अव-
क्रीणीते विपराभ्याञ्जेः १।३।१९ विजयते पराजयते स-
मवप्रविभ्यःस्थः १।३।२२ सन्तिष्ठते अवतिष्ठते प्रतिष्ठते
वितिष्ठते अपन्हवेज्ञः १।३।४४ शतमपजानीते अपलप-
तीत्यर्थः अकर्मकाच्च १।३।४५ सर्पिषोजानीते सर्पिषो
पायेन प्रवर्तनइत्यर्थः सम्प्रस्तृतीयायुक्तात् १।३।५४ रथे
न सञ्चरते दाणश्चसाचेच्चतुर्थ्यर्थे १।३।५५ समोदाण-
स्तृतीयान्ते नयुक्तादुक्तंस्यात् तृतीयाचेच्चतुर्थ्यर्थे दास्या
संयच्छते कामी पूर्ववत्सनः १।३।६२ सनः पूर्वोयोधातु-
स्तेनतुल्यं संनन्तादप्यात्मने पदंस्यात् एदिधिषते हल-
न्ताच्च १।२।१० इक्समीपाद्धलः परोझलादिः सन्कित्-
निविवित्सते गंधनावक्षेपण सेवन साहसिक्य प्रतियत्न-
प्रकथनो पयोगेषुकृञः १।३।३२ गंधनं सूचनं उत्कुरुते-
सूचयतीत्यर्थः अवक्षेपणं भर्त्सनं श्येनो वर्त्तिकामुत्कुरु-
ते भर्त्सयतीत्यर्थः हरिमुपकुरुते सेवतइत्यर्थः परदारा-
न्प्रकुरुते तेषुसहसा प्रवर्तते एधोदकस्योपस्कुरुते गुण-
माधत्ते कथाः प्रकुरुते कथयतीत्यर्थः शतम्प्रकुरुते धर्म्मा
र्थंविनियुङ्क्ते एषुकिम् कटङ्करोति भक्ष्णोः नवनेओ
दनंभुंक्ते अनवनेकिम् महींभुनक्ति इत्यात्मनेपदप्रक्रिया
अनुपराभ्यांकृञः १।३।७९ कर्तृगेचफलेगन्धनादौच-
परस्मैपदंस्यात् अनुकरोति पराकरोति अभिप्रत्यति-

भ्य: क्षिप: १।३।८० क्षिपप्रेरणे स्वरितेत् अभिक्षिपति प्राद्व
ह: १।३।८१ प्रवहति परेर्मृष: १।३।८२ परिमृषति व्याङ्प
रिभ्योरम: १।३।८३ रमुक्रीडायाम् विरमति उपाच्च १।३।
८४ यज्ञदत्तमुपरमति उपरमयतीत्यर्थ: अंतर्भावित ण्य-
र्थोऽयम् इतिपदव्यवस्था भावकर्मणो: १।३।१३ लस्या-
त्मनेपदम् सार्वधातुकेयक् ३।१।६७ भावकर्मवाचि नि धा-
तोर्यक् सार्वधातुके भाव: क्रियासाचभावार्थकलकारेणा
नूद्यते युष्मदस्मद्भ्यां सामानाधिकरण्याभावात् प्रथम: पु-
रुष: तिङ् वाच्यक्रियाया अद्रव्यरूपत्वेनद्वित्वाद्यप्रतीते-
र्नद्विवचनादि किन्त्वेकवचनमेवो त्सर्गत: त्वयामया अन्यै
श्चभूयते बभूवे स्यसिच् सीयुट् तासिषु भावकर्मणो रुप-
देशेऽज्झनग्रहदृशांवाचिण्वदिट्च ६।४।६२ उपदेशेयोऽच्
तदन्तानां हनादीनाञ्च चिणीवाङ्गकार्यम्वास्यात् स्या
दिषु भावकर्मणोर्गम्यमानयो: स्यादीना मिडागमश्च चिण्व
द्भावपक्षेऽयमिट् चिण्वद्भावात् वृद्धि: भाविता भविता-
भाविष्यते भविष्यते भूयताम् अभूयत भाविषीष्ट भवि
षीष्ट चिण् भावकर्मणो: ३।१।६६ च्लेश्चिण् स्याद्भावकर्मवा-
चिनितेपरे अभावि अभाविष्यत अकर्मकोऽप्युपसर्गवशा
त्सकर्मक: अनुभूयते आनन्दश्चैत्रेण त्वयाच अनुभूयेते-
अनुभूयंते त्वमनुभूयसे अहमनुभूये अन्वभावि अन्व-
भाविषाताम् अन्वभविषाताम् णिलोप: भाव्यते भावया
ञ्चक्रे भावयाम्बभूवे भावयामासे चिण्वदिट् भाविता-
आभीयत्वेनासिद्धत्वाण्णिलोप: भावयिता भावयिषीष्ट-
अभावि अभाविषाताम् अभावयिषाताम् बुभूषाञ्च
क्रे बुभूषिता बुभूषिष्यते बुभूष्यते बोभूयिष्यते अकृत्सा
र्वधातुकयोर्दीर्घ: स्तूयतेविष्णु: स्ताविता स्तोता स्ताविष्य-

ते स्तोष्यते अस्ताविं अस्ताविषाताम् अस्तोषाताम् ऋगतो गुणोऽर्त्तीति गुणः अर्य्यते स्मृ स्मरणे स्मर्य्यते सस्मरे उपदेशग्रहणाच्चिण्वदिट् आरिता अर्ता स्मारिता स्मर्त्ता अनिदितामितिनलोपः स्रस्यते इदितस्तु नन्द्यते सम्प्रसारणाम् इज्यते तनोतेर्यकि ६।४।४४ आदन्तादेशोवा तायते तन्यते तपोऽनुतापेच ३।१।६५ तपश्चेश्चिण्नस्यात्कर्म्मकर्त्तर्य्यनुतापेच अन्वतप्त पापेन घुमास्थेतीत्वम् दीयते धीयते ददे आतोयुक्चिण्कृतोः ७।३।३३ आदन्तानांयुगागमश्चिणिञ्णिति कृतिच दायिता दाता दायिषीष्ट दासीष्ट अदायि अदायिषाताम् भज्यते भंजेश्चचिणि ६।४।३३ नलोपोवा अभाजि अभञ्जि लभ्यते विभाषाचिण्णमुलोः ७।१।६९ लभेर्नुम् अलंभि अलाभि इतिभावकर्म्मप्रक्रिया यदाकर्म्मैव कर्तृत्वेनविवक्षितं तदासकर्मकाणामप्य कर्मकत्वात् कर्त्तरिभावेच लकारः कर्मवत्कर्मणातुल्यक्रियः ३।१।८७ कर्मस्थया क्रियया तुल्यक्रियः कर्त्ता कर्मवत्स्यात् कार्यातिदेशोऽयम् तेनयगात्मनेपदचिण्चिण्वदिटःस्युः पच्यते फलम् भिद्यते काष्टम् अपाचि अभेदि भावेभिद्यते काष्टेन इतिकर्म कर्त्तरिप्रक्रिया अभिज्ञावचने लृट् ३।२।११२ स्मृतिबोधि न्युपपदेभूतानद्यतने धातोर्लृट् लङोपवादः वस निवासे स्मरसि कृष्णगोकुलेवत्स्यामः एवंबुध्यसेचेतसे इत्यादिप्रयोगेऽपि नयदि ३।२।११३ यद्योगे उक्तंन अभिजानासियद्वने अभुञ्ज्महि लट्स्मे ३।२।११८ लिटोऽपवादः यजतिस्म युधिष्ठिरः वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा ३।३।१३१ वर्त्तमानेये प्रत्ययाउक्तास्तेवर्तमानसामीप्येभूतेभविष्यतिचवास्युः कदागतोऽसि अयमागच्छामि आगमम्वा कदागमिष्यसि

एषगच्छामि गमिष्यामिवा हेतुहेतुमतोर्लिङ् ३।३।१५६
वास्यात् कृष्णंनमेच्चेत्स्वर्गंयायात् कृष्णंनंस्यतिचेत्स्वर्गं
यास्यति भविष्यत्येवेष्यते नेह हन्तीति पलायते विधिनि
मंत्रणेतिलिङ् विधिः प्रेरणम् भृत्यादेर्निकृष्टस्य प्रवर्त-
नम् यजेत निमंत्रणम् नियोगकरणम् आवश्यके श्राद्ध-
भोजनादौ दौहित्रादेः प्रवर्तनम् इहभुञ्जीत भवान् आमं
त्रणङ् कामचारानुज्ञा इहासीत अधीष्टः सत्कारपूर्वको
व्यापारः पुत्रमध्यापयेत् भवान् सम्प्रश्नः संप्रधारणम् किं
भोवेदमधीयीत उतनर्कम् प्रार्थनम् या-च्ञा भोभोजनंल
भेय एवंलोट् इतिलकारार्थप्रक्रिया इतितिङन्तप्रक्रिया
समाप्ता धातोः ३।१।९१ आतृतीयसमाप्तेर्याध्यायान्तंयेप्र-
त्ययास्तेधातोः परेस्युः कृदतिङ् इतिकृत्संज्ञा वासरूपो
स्त्रियाम् ३।१।९४ अस्मिन्धात्वधिकारेऽसरूपोपवाद-
प्रत्यय उत्सर्गस्य बाधकोवास्यात् स्त्र्यधिकारोक्तं विनाकृ
त्याः ३।१।९५ण्वुल्तृचावित्यतः प्राक्कृत्यसंज्ञाः स्युः क-
र्तरिकृत् ३।४।६७ इतिप्राप्तेतयोरेव कृत्यक्तखलर्थाः ३।४।
७० एतेभावकर्मणोरेवस्युः तव्यत्तव्यानीयरः ३।१।९६ धा-
तोरेतेस्युः एधितव्यम् एधनीयंत्वयाभावे औत्सर्गिकमेक
वचनं क्लीबत्वम् चेतव्यश्चयनीयोवाधर्मस्त्वया केलिमरउ
पसंख्यानंपचेलिमाः माषाः पक्तव्याइत्यर्थः भिदेलिमाः
सरलाः भेत्तव्याः कर्मणिप्रत्ययः कृत्यल्युटोबहुलम् ३।३।
११३ क्वचित्प्रवृत्तिः क्वचिदप्रवृत्तिः क्वचिद्विभाषा क्वचिद
न्यदेव विधेर्विधानं बहुधासमीक्ष्यचतुर्विधं बाहुलकं वद-
न्ति १ स्नात्यनेनेतिस्नानीयं चूर्णम् दीयतेऽस्मैदानीयो-
विप्रः अचोयत् ३।१।९७ चेयम् ईद्यति ६।४।६५ यति-
परे आतईस्यात् देयम् ग्लेयम् पोरदुपधात् ३।१।९८

पवर्गान्तादद्दुपधाद्य त् पयतोपवादः शप्यम् लभ्यम् ए-
तिस्तुशास्वृदृजुषः क्यप् ३।१।१०९ एभ्यः क्यप् ह्रस्वस्य
पिति कृति तुक् ६।१।७१ इत्यः स्तुत्यः शास अनुशिष्टोशा
स इदङ्हलोः ६।४।१४ शासउपधाया इत्स्यादङि हला
दौक्ङिति शिष्यः वृत्यः आदृत्यः जुष्यः मृजेर्विभाषा ३।
१।११३ मृजेः क्यब्वा मृज्यः ऋहलोर्ण्यत् ३।१।१२४ ऋव
र्णान्ताद्धलन्ताच्चण्यत् कार्य्यम् हार्य्यम् धार्य्यम् चजोःकु
घिण्यतोः ७।३।५२ चजोः कुत्वंस्यात् घिति णिति च मृजेर्वृद्धिः
७।४।११४ मृजेरिकोवृद्धिः सार्वधातुकार्द्धधातुकयोः मार्ग्यः
भोज्यम् भक्ष्ये ७।३।६ भोग्यमन्यत् इति कृत्य प्रत्ययाःण्वुल्
तृचौ ३।१।१३३ धातोरेतौस्तः कर्त्तरि कृदिति कर्त्रर्थे युवोर
नाकौ ७।१।१ युवु एतयोरनाकौस्तः कारकः कर्त्ता नन्दिग्रहि
पचादिभ्योल्युणिन्यचः ३।१।१३४ नन्द्यादेर्ल्युर्ग्रह्यादे-
र्णिनिः पचादेरच् नंदयतीति नंदनः जनार्दनः लवणः ग्रा-
ही स्थायी मन्त्री पचादिराकृतिगणोयम् इगुपधज्ञाप्रीकिरः
कः ३।१।१३५ एभ्यः कः बुधः कृशः ज्ञः प्रियः किरः आत-
श्चोपसर्गे ३।१।१३६ प्रज्ञः सुग्लः गेहेकः ३।१।१४४ गेहे
कर्त्तरि ग्रहेः कस्स्यात् गृहम् कर्मण्यण् ३।२।१ कर्मण्युपप
दे धातोरण् कुंभङ्करोतिकुंभकारः आतोऽनुपसर्गेकः
३।२।३ अणोऽपवादः गोदः धनदः कम्बलदः अनुपसर्गे
किं गोसंप्रदायः मूलविभुजादिभ्यः कः मूलानि विभुजति
मूलविभुजोरथः आकृतिगणोऽयम् महीध्रः कुध्रः चरेष्टः
३।२।१६ अधिकरणेउपपदे कुरुचरः भिक्षासेनादायेषुच
३।२।१७ भिक्षाचरः सेनाचरः आदायेतिल्यबन्तम् आ-
दायचरः कृञोहेतुताच्छील्यानुलोम्येषु ३।२।२० एषु-
द्योत्येषु करोतेष्टः अतः कृकमिकंसकुंभपात्रकुशाकर्णी

श्चनव्ययस्य ८।३।४६ आदुत्तरस्यानव्ययस्य विसर्गस्य स-
मासे नित्यं सादेशः करोत्यादिषु परेषु यशस्करी विद्या भास्क
रः वचनकरः एजेः खश् ३।२।२८ णयन्तादेजेः खश् परु
र्द्विषदजन्तस्य मुम् ६।३।६७ अरुषो द्विषतो ऽजन्तस्य च मु
मागमः खिदन्ते परे न त्वव्ययस्य शित्वाच्छबादिः जनमेजय
तीति जनमेजयः प्रियवशे वदः खच् ३।२।३८ प्रियंवदः वशं-
वदः आत्ममाने खश्च ३।२।८३ स्वकर्मके मनने वर्तमानान्म
न्यतेः सुपि खश् स्यात् पण्डितमात्मानं मन्यते पण्डितंमन्यः
पण्डितमानी अन्येभ्यो ऽपि दृश्यंते ३।२।७५ मनिन् क्वनिप्
विच् एते प्रत्ययाः धातोः स्युः नेड्वशि कृति ७।२।८ वशादेः
कृत इण् न शॄ हिंसायाम् सुशर्मा प्रातरित्वा विड्वनोरनु-
नासिकस्यात् ६।४।४१ अनुनासिकस्यात्स्यात् विजायत इ-
ति विजावा ओणृ अपनयने अवावा विच् रुष रिष हिंसाया
म् रोट् रेट् सुगण् क्विप् च ३।२।७६ अयमपि दृश्यते उ-
खास्रत् पर्णध्वत् वाहभ्रट् सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये
३।२।७८ अजात्यर्थे सुपि धातोर्णिनिस्ताच्छील्ये द्योत्ये-
उष्णभोजी मनः ३।२।८२ सुपि मन्यतेर्णिनिः स्यात् दर्शनी-
यमानी खित्यनव्ययस्य ६।३।६६ कालिम्मन्या करणे यजः
३।२।८४ करणे उपपदे भूतार्थे यजेर्णिनिः कर्तरि सोमेनेष्ट
वान् सोमयाजी अग्निष्टोमयाजी दृशेः क्वनिप् ३।२।९४ क-
र्मणि भूते पारं दृष्टवान् पारदृश्वा राजनि युधिकृञः ३।२।९५
क्वनिप् युधिरन्तर्भावितण्यर्थः राजानं योधितवान् राजयु-
ध्वा राजकृत्वा सहे च ३।२।९६ सह योधितवान् सहयुध्वा स-
हकृत्वा सप्तम्यां जनेर्डः ३।२।९७ तत्पुरुषे कृति बहुलम् ६।
३।२१ ङेरलुक् सरसिजं सरोजम् उपसर्गे च संज्ञायाम् ३।२।
९९ प्रजा स्यात्सन्ततौ जनेः क्त क्तवतू निष्ठा १।१।२६ एतौ नि

ष्ठासंज्ञौ स्तः निष्ठा ३।२।१०२ भूतार्थवृत्तेर्धातोर्निष्ठा तत्र तयोरेवेति भावकर्मणोः क्तः कर्तरि कृदिति कर्तरि क्तवतुः स्नातंमया स्तुतस्त्वया विष्णुः विश्वंकृतवान् विष्णुः रदाभ्यान्निष्ठातोनः पूर्वस्यचदः ८।२।४२ रदाभ्यांपरस्यनिष्ठातस्यनः निष्ठापेक्षया पूर्वस्य धातोर्दस्यच शॄ हिंसायाम् शीर्णः भिन्नः छिन्नः संयोगादेरातो धातोर्यण्वतः ८।२।४३ निष्ठातस्यनः स्यात् द्राणः ग्लानः ल्वादिभ्यः ८।२।४४ एकविंशतेर्लूञादिभ्यः प्राग्वत् लूनः ज्याधातुः ग्रहिज्येति सम्प्रसारणम् हलः ६।४।२ अङ्गावयवाद्धलः परं यत्सम्प्रसारणन्तदन्तस्यदीर्घः जीनः ओदितश्च ८।२।४५ भुजो भग्नः टुओश्वि उच्छूनः शुषः कः ८।२।११ निष्ठातस्य शुष्कः पचोवः ८।२।५२ पक्वः क्षैक्षये क्षायोमः ८।२।५३ क्षामः निष्ठायांसेटि ६।४।५२ णेर्लोपः भावितः भावितवान् दृढहिंसायाम् दृढः स्थूल बलयोः ७।२।२० स्थूले बलवति च निपात्यते दधातेर्हिः ७।४।४२ तादौ किति हितम् दोदद्घोः ७।४।४६ घुसंज्ञकस्य दाइत्यस्य दद् तादौ किति चर्त्वम् दत्तः लिटः कानज्वा ३।२।१०६ क्वसुश्च ३।२।१०७ लिटः कानच् क्वसुर्वास्तः तङानावात्मनेपदम् चक्राणः म्वोश्च ८।२।६५ मान्तस्य धातोर्नत्वम् म्वोः परतः जगन्वान् लटः शतृशानचावप्रथमा समानाधिकरणे ३।२।१२४ अप्रथमान्ते समानाधिकरणे लटएतौ वास्तः शबादिः पचन्तञ्चैत्रम्पश्य आनेमुक् ७।२।८२ अदन्ताङ्गस्य पचमानं चैत्रम्पश्य लडित्यनुवर्तमाने पुनर्लड्ग्रहणात् प्रथमासामानाधिकरण्येऽपि क्वचित् सन् द्विजः विदेश्शतुर्वसुः ७।१।३६ वेत्तेः परस्य शतुर्वसुरादेशो वा विदन् विद्वान् तौसत् ३।२।१२७ तौ शतृशानचौ सत्संज्ञौ स्तः

लृटः सद्वा ३।३।१४ करिष्यन्तम्· करिष्यमाणम्पश्य आक्वे-
स्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु ३।२।१३४ क्विपमभिव्याप्य-
वक्ष्यमाणास्तच्छीलादिषु कर्तृषु बोध्याः तृन् ३।२।१३५ क-
र्त्ता कटान् जल्पभिक्षकुट्टलुण्टवृङः षाकन् ३।२।१५५ षः
प्रत्ययस्य १।३।६ प्रत्ययस्यादिः ष इत्संज्ञः स्यात् जल्पाकः
वराकः सनाशंसभिक्ष उः ३।२।१६८ चिकीर्षुः आशंसुः भि
क्षुः भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपॄजुग्रावस्तुवः क्विप् ३।२।
१७७ विभ्राट् भाः राल्लोपः ६।४।२१ रेफाच्छ्वोर्लोपः क्वौझ
लादौ क्ङिति धूः विद्युत् ऊर्क् पूः दृशिग्रहणस्यापकर्षाज्जव-
तेर्दीर्घः जूः ग्रावस्तुत् क्विब्वचिप्रच्छ्यायतस्तुकटप्रुजुश्रीणा
न्दीर्घोऽसम्प्रसारणञ्च वक्तीति वाक् पृच्छतीति प्राट् आ-
यतं स्तौति आयतस्तूः कटं प्रवते कटप्रूः जुरुक्तः श्रयति ह-
रिं श्रीः दाम्नीशसयुयुजस्तुतुदसिसिचमिहपतदशनहः क
रणे ३।२।१८२ दावादेष्ट्रन् स्यात्करणेऽर्थे दात्यनेन दात्रम् ति-
तुत्रतथसिसुसरकसेषु च ७।२।९ एषान्दशानामिण् न श-
स्त्रम् योत्रम् योक्त्रम् स्तोत्रम् तोत्रम् सेत्रम् सेक्त्रम् मेढ्रम्
पत्रम् दंष्ट्रा नद्ध्री अर्त्तिलूधूसूखनसहचर इत्रः ३।२।१८४
अरित्रम् लवित्रम् धवित्रम् सवित्रम् खनित्रम् सहित्रम्
चरित्रम् पुवः संज्ञायाम् ३।२।१८५ पवित्रम् अथोणादयः
कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूभ्य उण् करोतीति कारुः वायुः पा-
युर्गुदम् जायुरौषधम् मायुः पित्तम् साध्नोति परकार्यमिति
साधुः आशु शीघ्रम् उणादयो बहुलम् ३।३।१ एते वर्त्तमाने
संज्ञायाञ्च बहुलं स्युः केचिदविहिता अप्यूह्याः संज्ञासु
धातुरूपाणि प्रत्ययाश्च ततः परे ॥ कार्याद्विद्यादनूबन्धमेत
च्छास्त्रमुणादिषु तुमुन्ण्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम् ३।
३।१० क्रियार्थायाम् क्रियायामुपपदे भविष्यत्यर्थे धातो-

रेतोस्तः मान्तत्वादव्ययत्वम् कृष्णान्द्रष्टुं याति कृष्णन्दर्श
कोयाति कालसमयवेलासु तुमुन् ३।३।१६७ कालः सम-
यो वेलावाभोक्तुम् भावे ३।३।१८ सिद्धावस्थापन्ने धात्वर्थे
वाच्ये धातोर्घञ् पाकः अकर्तरिच कारके संज्ञायाम् ३।३।१९
कर्तृभिन्ने कारके घञ् घञिच भावकरणयोः ६।४।२० रञ्-
जेर्नलोपस्स्यात् रागः अनयोः किम् रज्यत्यस्मिन्निति रङ्गः
निवास चिति शरीरोपसमाधानेष्वादेश्चकः ३।३।४१ एषु चि
नोतेर्घञ् आदेश्चकः उपसमाधानं राशीकरणम् निकायः
कायः गोमयनिकायः एरच् ३।३।५६ इवर्णान्तात् अच् चयः जय
ऋदोरप् ३।३।५७ ऋवर्णान्तात् उवर्णान्तादप् करः गरः यवः
लवः स्तवः पवः घञर्थे कविधानम् प्रस्थः विघ्नः ड्वितः क्त्रिः
३।३।८८ क्त्रेर्मम् नित्यम् क्त्रिप्रत्ययान्तात् मम् निर्वृत्तेऽर्थे
पाकेननिर्वृत्तम् पक्त्रिमम् डुवप् उप्त्रिमम् द्वितोऽथुच् ३।३।
८९ टुवेपृकम्पने वेपथुः यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षो न-
ङ् ३।३।९० यज्ञः याच्ञा यत्नः विश्नः प्रश्नः रक्ष्णः स्वपो न
न् ३।३।९१ स्वप्नः उपसर्गे घोः किः ३।३।९२ प्रधिः उपधिः
स्त्रियां क्तिन् घञोऽपवादः कृतिः स्तुतिः ऋल्वादिभ्यः क्ति-
न्निष्ठावद्वाच्यः तेननत्वम् कीर्णिः लूनिः धूनिः सूनिः सम्पदा
दिभ्यः क्विप् सम्पत् विपत् आपत् क्तिन्नपीष्यते सम्पत्तिः
विपत्तिः आपत्तिः ऊति सूति जूति साति हेति कीर्तयश्च ३।
३।९७ एतेनिपात्यन्ते ज्वरत्वरस्रिव्यविमवामुपधायाश्च-
६।४।२० एषामुपधावकारयोरूठ् अनुनासिके क्वौ झलादौ
क्ङिति ऊठः क्विप् जूः स्रूः तूः ऊः मूः इच्छा ३।३।१०१ इषे
निपातोऽयम् अः प्रत्ययात् ३।३।१०२ प्रत्ययान्तेभ्यः स्त्रि
यामकारः प्रत्ययस्स्यात् चिकीर्षा पुत्रकाम्या गुरोश्च हलः
३।३।१०३ गुरुमतो हलन्तात् स्त्रियामप्रत्ययः ईहा ॥ पया-

सश्चंथोयुच् ३।३।१०७ अकारस्यापवादः कारणा हारणा नपुंसके भावेक्तः ३।३।११४ ल्युट्च ३।३।११५ हसितम्-हसनम् पुंसि संज्ञायाम् घः प्रायेण ३।३।११८ छादेर्घे द्व्युपसर्गस्य ६।४।९७ द्विप्रभृत्युपसर्गहीनस्य छादेर्ह्रस्वोघे दन्तछदः आकुर्वन्त्यस्मिन्निति आकरः अवेत्त्रस्त्रोर्घञ् ३।३।१२१ अवतारः अवतारो जवनिकाहलश्च ३।३।१२५ हलन्ताद्घञ् घापवादः रमन्ते योगिनो यस्मिन्निति रामः अपमृज्यते ऽनेनव्याध्यादिरित्यपामार्गः ईषद्दुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषुखल् ३।३।१२६ एषुदुःखसुखार्थेषूपपदेषु खल् तयोरेवेतिभावे कर्म्मणिच कृच्छ्रे दुष्करः कटोभवता अकृच्छ्रे ईषत्करः सुकरः आतोयुच् ३।३।१२८ खलोपवादः ईषत्पानः सोमोभवता दुष्पानः सुपानः अलंखल्वोः प्रतिषेधयोः प्राचांक्त्वा ३।४।१८ प्रतिषेधार्थयोरलं खल्वोरुपपदयोः क्त्वादोदाघोः अलन्दत्वा घुमास्थेतीत्वम् पीत्वाखलु अलङ्खल्वोः किं माकार्षीत् प्रतिषेधयोः किम् अलंकारः समान कर्तृकयोः पूर्वकाले ३।४।२१ समानकर्तृकयोर्धात्वर्थयोः पूर्वकाले विद्यमानाद्धातोः क्त्वा स्नात्वाव्रजति द्वित्वम तन्त्रम् भुक्त्वापीत्वाव्रजति न क्त्वासेट् १।२।१८ सेट् क्त्वाकिन्नस्यात् शयित्वा सेट् किम् कृत्वा रलोव्युपधाद्धलादेः संश्च १।२।२६ इवर्णोवर्णोपधाद्धलादेरलन्तात्परो क्त्वासनौसेटौवाकितौस्तः द्युतित्वा द्योतित्वा लिखित्वा लेखित्वा व्युपधात्किम् वर्त्तित्वा रलः किम् सेवित्वा हलादेः किम् एषित्वा सेट्किम् भुक्त्वा उदितोवा ७।२।५६ उदितः परस्य क्त्व इड्वा शमित्वा शान्त्वा देवित्वा द्यूत्वा दधातेर्हिः हित्वा जहातेश्च ७।४।४३ हित्वा हाङस्तु हात्वा समासे ऽनञ्पूर्वे क्त्वोल्यप् ७।१।३७ अव्यय पूर्वपदे ऽनञ् समासे क्त्वो

ल्यबादेशः तुक् प्रकृत्य अनञ् किम् अकृत्वा आभीक्ष्ण्ये णमुल्च ३।४।२२ आभीक्ष्ण्ये द्योत्ये पूर्वविषयेणमुल् क्त्वा च नित्यवीप्सयोः ८।१।४ आभीक्ष्ण्ये वीप्सायांच द्योत्ये पदस्य द्वित्वंस्यात् आभीक्ष्ण्ये तिङन्तेष्वव्ययसंज्ञकेषु कृदन्तेषु स्मारम् स्मारम् नमति शिवम् स्मृत्वा स्मृत्वा पायम् पायम् भोजम् भोजम् श्रावम् श्रावम् अन्यथैवङ्कथमित्थंसु सिद्धाप्रयोगश्चेत् ३।४।२७ एषु कृञोणमुल्स्यात् सिद्धो प्रयोगोयस्य एवंभूतश्चेत् कृञ् व्यर्थत्वात्प्रयोगानर्ह इत्यर्थः अन्यथाकारम् एवङ्कारम् कथंकारम् इत्थंकारम् भुङ्क्ते सिद्धेति किम् शिरोऽन्यथा कृत्वा भुङ्क्ते इतिकृदन्त प्रक्रिया प्रातिपदिकार्थ लिङ्गपरिमाणवचन मात्रे प्रथमा २।३।४६ नियतोपस्थितिकः प्रातिपदिकार्थः मात्रशब्दस्य प्रत्येकं योगः प्रातिपदिकार्थ मात्रेलिङ्गमात्राद्याधिक्ये परिमाणमात्रे संख्यामात्रेच प्रथमा स्यात् प्रातिपदिकार्थमात्रे उच्चैः नीचैः कृष्णः श्रीः ज्ञानम् लिङ्गमात्रे तटः तटी तटम् परिमाणमात्रे द्रोणोव्रीहिः वचनेनसंख्या एकः द्वौ बहवः सम्बोधनेच २।३।४६ प्रथमा हे राम कर्तुरीप्सिततमं कर्म १।४।४९ कर्तुः क्रियया प्तुमिष्टतमङ्कारकं कर्म्म संज्ञंस्यात् कर्मणि द्वितीया २।३।२ अनुक्ते कर्म्मणि द्वितीया हरिम्भजति अभिहिते तु कर्मादौ प्रथमा हरिः सेव्यते लक्ष्म्यासेवितः अकथितञ्च १।४।५१ अपादानादि विशेषै रविवक्षितङ्कारकङ्कर्म संज्ञंस्यात् दुह्याच् पच् दण्ड् रुधि प्रच्छि चिब्रूशासु जि मथ् मुषाम् कर्मयुक् स्यादकथितन्तथा स्यान्नीहृकृष्वहाम् १ गां दोग्धि पयः बलिं याचते वसुधाम् तण्डुलानोदनम्पचति गर्गान् शतंदण्डयति व्रजमव-

रुणाद्धि गाम् माणवकम्पंथानम्पृच्छति वृक्षमवचिनोति फ-
लानि माणवकन्धर्म्मम्ब्रूते शास्ति वा शतंजयति देवदत्तम् स-
धां क्षीरनिधिम्मथ्नाति देवदत्तं शतं मुष्णाति ग्राममजान्न-
यति हरति कर्षति वा अर्थनिबन्धनेयं संज्ञा बलिंभिक्षते व-
सुधां माणवकन्धर्मं भाषते अभिधत्ते वक्तीत्यादि स्वतंत्रः क-
र्ताइति कर्तृसंज्ञा साधकतमं करणम् १।४।४२ क्रियासिद्धौ
प्रकृष्टोपकारकङ्करण संज्ञं स्यात् कर्तृकरणयोस्तृतीया-
२।३।१८ अनभिहिते कर्त्तरिकरणेच तृतीयास्यात् रामेण बा-
णेन हतो वाली कर्मणा यमभिप्रैति स सम्प्रदानम् १।४।३२ दा-
नस्य कर्मणा यमभिप्रैति स संप्रदानसंज्ञः चतुर्थी सम्प्रदाने-
२।३।१३ विप्राय गान्ददाति नमस्स्वस्ति स्वाहा स्वधा लं वष
ड्योगाच्च २।३।१६ एभिर्योगे चतुर्थी हरये नमः प्रजाभ्यस्-
स्वस्ति अग्नये स्वाहा पितृभ्यः स्वधा अलमिति पर्याप्त ग्रहण-
म् तेन दैत्येभ्यो हरिरलं प्रभुः समर्थः शक्तइत्यादि ध्रुवमपायेऽ
पादानम् १।४।२४ अपादाने पञ्चमी २।३।२८ ग्रामादाया-
ति धावतोऽश्वात्पतती त्यादि षष्ठी शेषे २।३।५० कारक प्राति
पदिकार्थव्यतिरिक्तः स्वस्वामिभावादि शेषस्तत्र षष्ठी राज्ञः
पुरुषः कर्म्मादीनामपि सम्बंधमात्र विवक्षायां षष्ठ्येव सतां
ङ्गतम् सर्पिषो जानीते मातुः स्मरति एधोदकस्योपस्कुरुते
भजे शंभोश्चरणयोः आधारोऽधिकरणम् १।४।४५ कर्तृक-
र्मद्वारा तन्निष्ठ क्रियायाः आधारः कारकमधिकरणं स्यात्-
सप्तम्यधिकरणेच २।३।३६ चकाराद्दूरान्तिकार्थेभ्यः औप
श्लेषिको वैषयिकोऽभिव्यापकश्चेत्याधारस्त्रिधा कटे आस्ते
स्थाल्याम्पचति मोक्षे इच्छाऽस्ति सर्वस्मिन्नात्मास्ति वनस्य-
दूरे अंतिके वा इति विभक्त्यर्थाः समासः पञ्चधा नत्र समस
नं समासः सच विशेष संज्ञा विनिर्मुक्तः केवल समासः प्रथ

मः प्रायेणपूर्वपदार्थ प्रधानोऽव्ययीभावो द्वितीयः प्रायेणो-
त्तर पदार्थ प्रधानस्तत्पुरुषस्तृतीयः तत्पुरुषभेदः कर्मधा
रयः कर्मधारयभेदो द्विगुः प्रायेणान्यपदार्थप्रधानो बहुव्रीहि
श्चतुर्थः प्रायेणोभयपदार्थ प्रधानोद्वन्द्वः पञ्चमः समर्थः प-
दविधिः २।१।१ पदसम्बन्धीयो विधिस्ससमर्थाश्रितो बोध्यः-
प्राक्कडारात्समासः २।१।३ कडाराः कर्मधारयइत्यतः प्राक्-
समास इत्यधिक्रियते सहसुपा २।१।४ सुप् सुपासह वा समस्य
ते समासत्वात्प्रातिपदिकत्वेन सुपोलुक् परार्थाभिधानं वृत्तिः
कृत्तद्धित समासैकशेष सनाद्यन्त धातुरूपाः पञ्च वृत्तयः वृ
त्यर्थाव बोधकं वाक्यं विग्रहः सच लौकिकोऽलौकिकश्चेतिद्वि
धा तत्रपूर्वं भूत इति लौकिकः पूर्व अम् भूतसुइति अलौकि
कः भूतपूर्वः भूतपूर्वेचरडिति निर्देशात्पूर्वनिपातः इवेनस-
हसमासो विभक्त्यलोपश्च वागर्थे इववागर्थाविव इति केव
लसमासः प्रथमः अव्ययीभावः ३।१।५ अधिकारोऽयं प्रा-
क् तत्पुरुषात् अव्ययं विभक्ति समीप समृद्धि व्यृद्ध्यर्थाभा-
वात्ययासंप्रतिशब्द प्रादुर्भाव पश्चाद्यथानुपूर्व्य यौगपद्य-
सादृश्य सम्पत्ति साकल्यान्तवचनेषु २।१।६ विभक्त्यर्थादि-
षु वर्तमानमव्ययम् सुबन्तेन सह नित्यं समस्यते प्रायेणाविग्र-
हो नित्यसमासः प्रायेणास्वपद विग्रहो वा विभक्तौ हरिङि अधि
इति स्थिते प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनम् १।२।४३ समा
सशास्त्रे प्रथमा निर्दिष्टमुपसर्जनंस्यात् उपसर्जनंपूर्वम् २।
२।३० समासे उपसर्जनंप्राक् प्रयोज्यम् इत्यर्थः प्राक् प्रयोगः
सुपोलुक् एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात् प्रातिपदिकसंज्ञायां
स्वाद्युत्पत्तिः अव्ययीभावश्चेत्यव्ययत्वात्सुपोलुक् अधिह-
रि अव्ययीभावश्च २।४।१८ अयंनपुंसकंस्यात् गाःपातीति गो-
पाः तस्मिन्नित्यधिगोपम् नाव्ययीभावादतोम्त्वपञ्चम्याः

२।४।८३ अदन्ताद्व्ययीभावात्सुपो न लुक् तस्य पञ्चमीं विना अमादेशः तृतीयासप्तम्योर्बहुलम् २।४।८४ अदन्ताद्व्ययीभावात्तृतीयासप्तम्योर्बहुलमम्भावः उपकृष्णम् उपकृष्णेन मद्राणां समृद्धिः सुमद्रम् यवनानां व्यृद्धिर्दुर्यवनम् मक्षिकाणामभावो निर्मक्षिकम् हिमस्यात्ययोऽतिहिमम् निद्रा संप्रति न युज्यत इत्यतिनिद्रम् हरिशब्दस्य प्रकाश इत्यतिहरि विष्णोः पश्चादनुविष्णु योग्यतावीप्सापदार्थानतिवृत्तिसादृश्यानि यथार्थाः रूपस्य योग्यमनुरूपम् अर्थमर्थं प्रति प्रत्यर्थम् शक्तिमनतिक्रम्य यथाशक्ति अव्ययीभावे चाकाले ६।३।८१ सहस्य सः स्यादव्ययीभावे न तु काले हरेः सादृश्यं सहरि ज्येष्ठस्यानुपूर्व्येणेत्यनुज्येष्ठम् चक्रेण युगपत्सचक्रम् सदृशः सख्या ससखि क्षत्त्राणां संपत्तिः सक्षत्त्रम् तृणमप्यपरित्यज्य सतृणम् अग्निग्रन्थपर्यन्तमधीते साग्नि नदीभिश्च २।१।२० नदीभिः सह समस्यते समाहारे चायमिष्यते पञ्चगङ्गम् द्वियमुनम् तद्धिताः ४।१।७६ आपञ्चमसमासेरधिकारोऽयम् अव्ययीभावे शरत्प्रभृतिभ्यः ५।४।१०७ शरदादिभ्यष्टच् स्यात्समासान्तोऽव्ययीभावे शरदः समीपमुपशरदम् प्रतिविपाशम् जराया जरस् उपजरसमित्यादि अनश्च ५।४।१०८ अन्नन्तादव्ययीभावाट्टच् नस्तद्धिते ६।४।१४४ नान्तस्य भस्य टेर्लोपस्तद्धिते उपराजम् अध्यात्मम् नपुंसकादन्यतरस्याम् ५।४।१०९ अन्नन्तं यत् क्लीबं तदन्तादव्ययीभावाट्टज्वा उपचर्मं उपचर्म झयः ५।४।१११ झयन्तादव्ययीभावाट्टज्वा उपसमिधम् उपसमित् इत्यव्ययीभावः तत्पुरुषः २।१।२२ अधिकारोऽयम् प्राग्बहुव्रीहेः द्विगुश्च २।१।२३ तत्पुरुषसंज्ञकः द्वितीयाश्रितातीतपतितगतात्यस्तप्राप्तापन्नैः २।१।२४ द्वितीयान्तं श्रि

तादिप्रकृतिकैः सुबन्तैर्न्नेर्वासमस्यते सतत्पुरुषः कृष्णाश्रितः कृ
ष्णाश्रितः इत्यादि तृतीया तत्कृतार्थेन गुण वचनेन २।१।३०
तृतीयान्तं तृतीयान्तार्थ कृतगुण वचनेनार्थेन च सह वा
प्राग्वत् शकुलयाखंडः शंकुलाखंडः धान्येनार्थो धान्या-
र्थः तत्कृतेति किं अक्ष्णा काणः कर्तृकरणेकृता बहुलम्-
२।१।३२ कर्तरि करणे च तृतीया कृदन्तेन बहुलं प्राग्वत् ह-
रित्रातः नखभिन्नः कृद्ग्रहणे गतिकारक पूर्वस्यापि ग्रहण
म् नखनिर्भिन्नः चतुर्थी तदर्थार्थबलिहितसुखरक्षितैः
२।१।३६ चतुर्थ्यन्तार्थाययत् तद्वाचिना अर्थादिभिश्च चतु-
र्थ्यन्तं प्राग्वत् यूपायदारु यूपदारु तदर्थेन प्रकृति विकृति-
भाव एवेष्टः तेनेह नरन्धनाय स्थाली अर्थेन नित्यसमासो-
विशेष्य लिङ्गता चेति वक्तव्यम् द्विजार्थस्सूपः द्विजार्थायवा
गूः द्विजार्थंपयः भूतबलिः गोहितम् गोसुखम् गोरक्षितम्
पञ्चमी भयेन २।१।३७ चोराद्भयम् चोरभयम् स्तोकान्ति
कदूरार्थ कृच्छ्राणि क्तेन २।१।३९ पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः-
६।३।२ अलुगुत्तरपदे स्तोकान्मुक्तः अन्तिकादागतः अभ्या
शादागतः दूरादागतः कृच्छ्रादागतः षष्ठी २।२।८ सुबन्तेन
प्राग्वत् राजपुरुषः पूर्वापराधरोत्तरमेकदेशिनैकाधिकरणे
२।२।१ अवयविना सह पूर्वादयः समस्यन्ते एकत्व संख्या-
विशिष्टश्चेदवयवी षष्ठीसमासापवादः पूर्वंकायस्य पूर्वका
यः अपरकायः एकाधिकरणे किम् पूर्वश्छात्राणाम् अर्धं
नपुंसकम् २।२।२ समांशवाच्यर्द्ध शब्दो नित्यं क्लीबे प्राग्वत्
अर्धम् पिप्पल्याः अर्द्धपिप्पली सप्तमी शौण्डैः २।१।४० स-
प्तम्यन्तं शौण्डादिभिः प्राग्वत् अक्षेषु शौण्डः इत्यादि द्विती
या तृतीयेत्यादि योगविभागादन्यत्रापि द्वितीयादि विभक्ती
नां प्रयोगवशात् समासोज्ञेयः दिक्संख्ये संज्ञायाम् २।१।५०

संज्ञायामेवेति नियमार्थं सूत्रम् पूर्वेषुकामशमी ससर्षयः ते नेह न उत्तरावृक्षाः पञ्चब्राह्मणाः तद्धितार्थोत्तरपद समाहारे च २।१।५१ तद्धितार्थे विषये उत्तरपदेच परतः समाहारेच वाच्ये दिक् संख्ये प्राग्वत् पूर्वस्यांशालायांभवः पूर्वाशाल इति समासे जाते सर्वनाम्नो वृत्तिमात्रे पुम्वद्भावः दिक्पूर्वपदादसंज्ञायां ञः ४।२।१०७ अस्माद्भवाद्यर्थे ञः स्यादसंज्ञायाम् तद्धितेष्वचामादेः ७।२।११७ ञिति णितिच तद्धितेष्वचामादेरचो वृद्धिः स्यात् यस्येतिच पौर्वशालः पञ्चगावोधनम् यस्येति त्रिपदे बहुव्रीहौ द्वन्द्व तत्पुरुषयोरुत्तरपदे नित्यसमास वचनम् गोरतद्धितलुकि ५।४।९२ गोन्तात्तत्पुरुषाट्टच् स्यात् समासान्तो नतु तद्धितलुकि पञ्च गवधनः तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः १।२।४२ संख्यापूर्वोद्विगुः २।१।५२ तद्धितार्थे त्यत्रोक्तस्त्रिविधः संख्यापूर्वो द्विगु संज्ञः स्यात् द्विगुरेकवचनम् २।४।१ द्विग्वर्थः समाहार एकवत्स्यात् सनपुंसकम् २।४।१७ समाहारेद्विगुर्द्वन्द्वश्च नपुंसकं स्यात् पञ्चानांगवांसमाहारः पञ्चगवम् विशेषणं विशेष्येण बहुलम् २।१।५७ भेदकं भेद्येनसमानाधिकरणेन बहुलं प्राग्वत् नीलमुत्पलंनीलोत्पलम् बहुलग्रहणात् क्वचिन्नित्यम् कृष्णसर्पः क्वचिन्न रामोजामदग्न्यः उपमानानि सामान्यवचनैः २।१।५५ घनश्यामः शाकपार्थिवादीनामुत्तर पदलोपोवक्तव्यः शाकप्रियः पार्थिवः शाकपार्थिवः देवब्राह्मणः नञ् २।२।६ नयसुपा प्राग्वत् नलोपोनञः ६।३।७३ नञो नस्यलोपउत्तर पदे अब्राह्मणः तस्मान्नुडचि ६।३।७४ लुप्तनकारान्नञ उत्तरपदस्याजादेर्नुट् अनश्वः नैकधेत्यादौतु नशब्देन सह सुप् सुपेति समासः कुगतिप्रादयः २।२।१८ एते समर्थेन नित्यं समस्यन्ते कुत्सितः पुरुषः कुपुरुषः ऊर्यादिच्विडाचश्च १।४।६१ ऊर्यादयश्च्यन्ताडाज

ताश्च क्रियायोगे गतिसंज्ञाः स्युः ऊरीकृत्य शुक्लीकृत्य पट-
पटा कृत्य सत्पुरुषः प्रादयोगताद्यर्थे प्रथम या प्रगत आचा-
र्यः प्राचार्यः अत्यादयः क्रांताद्यर्थे द्वितीयया अतिक्रांतो मा-
लामिति विग्रहे एकविभक्तिचापूर्वनिपाते १।२।४४ विग्रहे
यन्नियत विभक्तिकं तदुपसर्जनं नतु तस्य पूर्वनिपातः गोस्त्रि
योरुपसर्जनस्य १।२।४८ उपसर्जनं योगो शब्द स्त्रीप्रत्य-
यान्तञ्च तदन्तस्य प्रातिपदिकस्य ह्रस्वः अतिमालः अ-
वादयः क्रुष्टाद्यर्थे तृतीयया अवक्रुष्टः कोकिलया अवको-
किलः पर्यादयो ग्लानाद्यर्थे चतुर्थ्या परिग्लानो ऽध्ययनाय
पर्यध्ययनः निरादयः क्रांताद्यर्थे पञ्चम्या निष्क्रांतः कौ-
शाम्ब्या निष्कौशाम्बिः तत्रोपपदं सप्तमीस्थम् ३।१।९२ स
प्तम्यन्ते पदे कर्मणी त्यादौ वाच्यत्वेन स्थितं कुंभादि तद्वाच-
कं पदमुपपदं स्यात् उपपदमतिङ् २।२।१९ उपपदं समर्थे
न नित्यं समस्यते ऽतिङन्तश्च समासः कुंभं करोतीति कुंभ-
कारः अतिङ् किं माभवान् भूत् माङि लुङि ति सप्तमी निर्दे
शात् माङुपपदम् गतिकारकोपपदानां कृद्भिः सह समासव-
चनं प्राक् सुबुत्पत्तेः व्याघ्री अश्वक्रीती कच्छपीत्यादि तत्पु-
रुषस्यांगुलेः संख्याव्ययादेः ५।४।८६ संख्याव्ययादेरङ्गु-
ल्यन्तस्य समासान्तो ऽच् स्यात् द्वे अंगुली प्रमाणमस्य द्व्यङ्
गुलम् निर्गतमङ्गुलीभ्यो निरङ्गुलम् अहः सर्वैकदेशसं
ख्यातपुण्याच्च रात्रेः ५।४।८७ एभ्यो रात्रेरच् स्यात् चात्संख्या
व्ययादेः अहर्ग्रहणं द्वन्द्वार्थं रात्राह्नाहाः पुंसि २।४।२९ ए-
तदन्तौ द्वन्द्वतत्पुरुषौ पुंस्येव अहश्च रात्रिश्चाहोरात्रः सर्व-
रात्रः संख्यातरात्रः संख्यापूर्वं रात्रं क्लीबम् द्विरात्रम् त्रिरा
त्रम् राजाहः सखिभ्यष्टच् ५।४।९१ एतदन्तात्तत्पुरुषाट्ट-
च् परमराजः आन्महतः समानाधिकरण जातीययोः ६।

३।४६ महाराजः प्रकारवचने जातीयर् महाप्रकारो महाजा
तीयः ह्यष्टनः संख्यायाम बहुव्रीह्यशीत्योः ६।३।४९ आ
स्यात् द्वादश अष्टाविंशतिः परवल्लिङ्गं द्वन्द्वतत्पुरुषयोः
२।३।२६ कुक्कुटमयूर्याविमे मयूरीकुक्कुटाविमौ अर्धपिप्प
ली द्विगुप्राप्तापन्नालंपूर्वगति समासेषु न पञ्चकपालः पु
रोडाशः प्राप्तोजीविकां प्राप्तजीविकः आपन्नजीविकः अलं
कुमार्यै अलंकुमारिः अतएवज्ञापका त्समासः निष्कौशाम्बिः
अर्द्धर्चाः पुंसिच २।४।३१ अर्द्धर्चादयः पुंसिक्लीबेचस्युः अर्द्ध
र्चम् अर्द्धर्चः एवंध्वजतीर्थशरीरमंडपयूपदेहांकुशकुलिशपा
त्रसूत्रादयः सामान्येनपुंसकम् मृदुपचति प्रातः कमनीयम्
इति तत्पुरुषः बहुव्रीहिः २।२।२३ अधिकारोयम् प्राग्द्वन्द्वात्
अनेकमन्यपदार्थे २।२।२४ अनेकंप्रथमान्तमन्यस्य पदस्या
र्थे वर्तमानं वासमस्यतेस बहुव्रीहिः सप्तमीविशेषणे बहुव्री
हौ ११२।३५ सप्तम्यन्तं विशेषणंच बहुव्रीहौ पूर्वस्यात् कण्ठे
कालः अतएव ज्ञापका द्व्यधिकरणपदो बहुव्रीहिः हलदन्ता
त्सप्तम्याः संज्ञायाम् ६।३।९ हलन्तादन्तात् सप्तम्या अलुक्
कु प्राप्तमुदकं यंग्रामंसोदकोग्रामः ऊढरथो ऽ नड्वान् उपहृत पशू
रुद्रः उद्धृतौ दनास्थाली पीतांबरोहरिः वीरपुरुषकोग्रामः प्रा
दिभ्यो धातुजस्य वाच्यो वाचोत्तरपदलोपश्च प्रपतितः पर्णः प्र
पर्णः नञोस्त्यर्थानांवाच्यो वाचोत्तरपदलोपः अविद्यमानः पु
त्रो ऽ पुत्रः स्त्रियाः पुंवद्भाषितपुंस्कादनूङ् समानाधिकर
णे स्त्रियामपूरणी प्रियादिषु ६।३।३४ उक्तपुंस्कादनूङ् ऊ
ङोभावो यत्र तथा भूतस्य स्त्रीवाचक शब्दस्य पुंवाचकस्ये
वरूपं समानाधिकरणे नतु पूरण्यां प्रियादौच गोस्त्रियोरि
तिह्रस्वः चित्रगुः रूपवद्भार्यः अनूङ् किम् वामोरूभार्यः अ
प् पूरणी प्रमाण्योः ५।४।११६ पूरणार्थप्रत्ययान्तं यत्स्त्रीलिं

गं तदंतात्प्रमाणयन्ताच्च बहुव्रीहेरप् स्यात् कल्याणीपञ्चमी यासां रात्रीणांताः कल्याणीपञ्चमारात्रयः स्त्रीप्रमाणी यस्य स्त्रीप्रमाणः अप्रियादिषु किम् कल्याणीप्रियः इत्यादि बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोः स्वाङ्गात्षच् ५।४।११३ स्वाङ्गवाचि सक्थ्यक्ष्यंताद्बहुव्रीहेः षच् दीर्घसक्थः जलजाक्षी स्वाङ्गात्किम् दीर्घसक्थि शकटम् स्थूलाक्षा वेणुयष्टिः अक्ष्णो ऽदर्शनादिति वक्ष्यमाणो ऽच् द्वित्रिभ्यां षमूर्ध्नः ५।४।११५ द्विमूर्धः त्रिमूर्धः अन्तर्बहिर्भ्यां च लोम्नः ५।४।११७ अप् स्यात् अन्तर्लोमः बहिर्लोमः पादस्य लोपोऽहस्त्यादिभ्यः ५।४।१३८ हस्त्यादिवर्जितादुपमानात्परस्य पादस्य लोपः व्याघ्रस्येव पादावस्य व्याघ्रपात् अहस्त्यादिभ्यः किम् हस्तिपादः कुसूलपादः संख्यासुपूर्वस्य ५।४।१४० लोपः स्यात् द्विपात् सुपात् उद्विभ्यां काकुदस्य ५।४।१४८ लोपः स्यात् उत्काकुत् विकाकुत् पूर्णाद्विभाषा ५।४।१४९ पूर्णकाकुत् पूर्णकाकुदः सुहृद्दुर्हृदौ मित्रामित्रयोः ५।४।१५० सुहृत् मित्रम् दुर्हृदमित्रः उरः प्रभृतिभ्यः कप् ५।४।१५१ कस्कादिषु च ८।३।४८ एष्विण उत्तरस्य विसर्गस्य षोऽन्यस्य तु सः इति सः व्यूढोरस्कः प्रियसर्पिष्कः निष्ठा २।२।३६ निष्ठान्तं बहुव्रीहौ पूर्वं स्यात् युक्तयोगः शेषाद्विभाषा ५।४।१५४ अनुक्तसमासान्ताद्बहुव्रीहेः कप्वा महायशस्कः महायशाः इति बहुव्रीहिः चार्थे द्वन्द्वः २।२।२९ अनेकं सुबन्तं चार्थे वर्तमानं वा समस्यते स द्वन्द्वः समुच्चयान्वाचयेतरेतरयोगसमाहाराश्चार्थाः तत्रेश्वरं गुरुं च भजस्वेति परस्परनिरपेक्षस्यानेकस्यैकस्मिन्नन्वयः समुच्चयः भिक्षामट गां चानयेति अन्यतरस्यानुषङ्गिकत्वेनान्वयोऽन्वाचयः अनयोरसामर्थ्यात्समासो न धवखदिरौ छिन्धी

ति मिलितानामन्वयइतरेतरयोगः संज्ञापरिभाषं समूहः समाहारः राजदन्तादिषु परं २।२।३१ एषु पूर्वप्रयोगार्हंपरं स्यात् दन्तानांराजा राजदन्तः धर्मादिष्वनियमः अर्थ धर्मौ धर्मार्थौ विस्तारादि द्वन्द्वे घि २।२।३२ पूर्वंस्यात् हरिहरो अजाद्यदन्तम् २।२।३३ ईशकृष्णौ अल्पाच्तरं २।२।३४ शिवकेशवौ पिता मात्रा १।२।७० मात्रा सहोक्तौ पितावा शिष्यते पितरौ मातापितरौ द्वन्द्वश्च प्राणितूर्यसेनांगानां २।४।२ एषां द्वन्द्व एकवत् पाणिपादं मार्दङ्गिकपाणविकं रथिकाश्वारोहं द्वन्द्वाच्चुदषहान्तात्समाहारे ५।४।१०६ चवर्गान्ताद्दषहान्ताच्च द्वन्द्वाट्टच् स्यात्समाहारे वाक्त्वचम् त्वक्स्रजं शमीदृषदं वाक्त्विषं छत्रोपानहम् समाहारे किंमादृष्टशरदो इति द्वन्द्वः ऋक्पूरब्धूःपथामानक्षे ५।४।७४ ऋगाद्यन्तस्य समासस्य अप्रत्ययोन्तावयवः अक्षेयाधूस्तदन्तस्यन अर्द्धर्चः विष्णुपुरं विमलापंसरः राजधुरा अक्षेतु अक्षधूः दृढधूरक्षः सखिपथः रम्यपथोदेशः अक्ष्णोदर्शनात् ५।४।७६ अच्स्कः पर्य्यायादक्ष्णो ऽच्स्यात् गवामक्षीवगवाक्षः उपसर्गादध्वनः ५।४।८५ प्रगतोध्वानं प्राध्वोरथः नपूजनात् ५।४।६९ पूजनार्थात्परेभ्यः समासान्तानस्युः सुराजा अतिराजा इतिसमासान्ताः तद्धिताः समर्थानांप्रथमाद्वा ४।१।८२ इदमधिक्रियते प्राग्दिश इतियावत् अश्वपत्यादिभ्यश्च ४।१।८४ एभ्यो ऽण्स्यात् प्राग्दीव्यतीयेष्वर्थेषु अश्वपतेरपत्यादि आश्वपतम् गाणपतम् दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्यः ४।१।८५ प्राग्दीव्यतीयेष्वर्थेषु दितेरपत्यं दैत्यः अदितेरादित्यस्यवा आदित्यः प्राजापत्यः देवाद्यञ्ञौ दैव्यम् दैवम् बहिषष्टिलोपोयञ्च बाह्यः इकक्च किति च ७।१।११८ अचामादेरचो वृद्धिः स्यात् बाहीकः गौ

रज्जादि प्रसङ्गे यत् गोरपत्यादि गव्यम् उत्सादिभ्योऽञ् ४।१।
८६ औत्सः इत्यपत्यादि विकारान्तार्थाः प्रत्ययाः स्त्रीपुंसाभ्यां
नञ्स्नञौ भवनात् ४।१।८७ धान्यानां भवने इत्यतः प्रागर्थे
स्वाभ्यामेतौ स्तः स्त्रैणः पौंस्नः तस्यापत्यम् ४।१।९२ षष्ठ्य
न्तात्कृतसन्धेः समर्थादपत्येर्थे उक्ता वक्ष्यमाणाश्च प्रत्यया
वास्युः ओर्गुणः ६।४।१४६ उवर्णान्तस्य भस्य गुणस्तद्धिते
उपगोरपत्यमौपगवः आश्वपतः दैत्यः औत्सः स्त्रैणः पौंस्नः
अपत्यम् पौत्रप्रभृति गोत्रम् ४।१।१६२ अपत्यत्वेन विव-
क्षितं पौत्रादि गोत्रसंज्ञं स्यात् एको गोत्रे ४।१।९३ प्रत्ययः-
स्यात् उपगोर्गोत्रापत्यमौपगवः गर्गादिभ्यो यञ् ४।१।५ गो-
त्रापत्ये गर्गस्य गोत्रापत्यं गार्ग्यः वात्स्यः यञञोश्च २।४।६४
गोत्रे यद्यञन्तमञन्तञ्च तदवयवयोरेतयोर्लुक् तत्कृते ब-
हुत्वे न तु स्त्रियाम् गर्गाः वत्साः जीवति तु वंश्ये युवा ४।१।१६३
वंश्ये पित्रादौ जीवति पौत्रादेर्यदपत्यं चतुर्थादि तद्युवसंज्ञमे-
व स्यात् गोत्राद्यून्यस्त्रियाम् ४।१।९४ यून्यपत्ये गोत्रप्रत्य
यान्तादेव प्रत्ययः स्यात् स्त्रियां तु न युवसंज्ञा यञिञोश्च
४।१।१०१ गोत्रे यौ यञिञौ तदन्तात्फक् आयनेयीनीयियः फ
ढखछघां प्रत्ययादीनाम् ७।१।२ प्रत्ययादेः फस्य आयन् ढ-
स्य एय् खस्य ईन् छस्य ईय् घस्य इय् स्युः गर्गस्य युवापत्यं गा-
र्ग्यायणः दाक्षायणः अत इञ् ४।१।९५ अपत्येर्थे दाक्षिः ब-
ह्वादिभ्यश्च ४।१।४५ बाहविः औडुलोमिः आकृतिगणोऽय
म् अनृष्यानन्तर्ये बिदादिभ्योऽञ् ४।१।१०४ ये त्वत्र ऋषयस्ते-
भ्योऽन्यत्र तु गोत्रे बिदस्य गोत्रम् बैदः बैदौ बिदाः पुत्रस्यापत्यं
पौत्रः पौत्रौ पौत्राः एवं दौहित्रादयः शिवादिभ्योऽण् ४।१।११२
अपत्ये शैवः गाङ्गः ऋष्यन्धकवृष्णिकुरुभ्यश्च ४।१।११४ ऋ
षिभ्यः वासिष्ठः वैश्वामित्रः अन्धकेभ्यः श्वाफल्कः वृष्णिभ्यः

वासुदेवः कुरुभ्यः नाकुलः साहदेवः मातुरुत्संख्यासंभद्रपूर्वायाः ४।१।११५ संख्यादिपूर्वस्य मातृशब्दस्य उदादेशः स्यादण प्रत्ययश्च द्वैमातुरः षाण्मातुरः भाद्रमातुरः स्त्रीभ्यो ढक् ४।१।१२० स्त्रीप्रत्ययान्ते यो ढक् वैनतेयः कन्यायाः कनीन च ४।१।११६ चादण् कानीनो व्यासः कर्णश्च राजश्वशुराद्यत् ४।१।१३७ राज्ञो जाता वेव ये चाभावकर्मणोः ६।१।१६१ यादौ तद्धिते परे ऽन् प्रकृत्या स्यान्न तु भाव कर्मणोः राजन्यः जानावेवेति किम् अन् ६।१।१६७ अन् प्रकृत्या स्यादणि परे राजनः श्वशुरः क्षत्राद्घः ४।१।१३८ क्षत्रियः जानावित्येव क्षात्रिरन्यत्र रेवत्यादिभ्यष्ठक् ४।१।१४६ ठस्येकः ७।३।५० अङ्गात्परस्य ठस्येकादेशः रैवतिकः जनपदशब्दात् क्षत्रियादञ् ४।१।१४६ जनपदक्षत्रियवाचकाच्छब्दादञ् अपत्येपाञ्चालः क्षत्रियसमानशब्दाज्जनपदात्तस्यराजन्यपत्यवत् पञ्चालानां राजापाञ्चालः पूरोरण् पौरवः पाण्डोर्ड्यण् पांड्यः कुरुणादिभ्योण्यः ४।१।१६२ कौरव्यः नैषध्यः तेतद्राजाः ४।१।१७४ अञादयस्तद्राजसंज्ञाः स्युः तद्राजस्य बहुषु तेनैवास्त्रियाम् २।४।६२ बहुष्वर्थेषु तद्राजस्य लुक् तत्कृते बहुत्वे न तु स्त्रियाम् पञ्चालाः इत्यादि कंबोजाल्लुक् ४।१।१७५ अस्मात्तद्राजस्य लुक् कम्बोजः कम्बोजौ कम्बोजादिभ्य इति वक्तव्यम् चोलः शकः केरलः यवनः इत्यपत्याधिकारः तेन रक्तं रागात् ४।२।१ अण् स्यात् कषायेण रक्तं वस्त्रं काषायम् नक्षत्रेण युक्तः कालः ४।२।३ अण् स्यात् तिष्यपुष्ययोर्नक्षत्राणि य लोप इति वाच्यम् पुष्येण युक्तं पौषमहः लुबविशेषे ४।२।४ पूर्वेण विहितस्य लुप् षष्टि दण्डात्मकस्य कालस्यावान्तर विशेषश्चेन्नगम्यते अद्य पुष्यः दृष्टं साम ४।२।७ तेनेत्येव वसिष्ठेन दृष्टं वासिष्ठं साम वामदेवाड्ड्यड्ड्यौ ४।२।९ वामदेवेन

रथं साम वामदेव्यम् परिवृतो रथः ४।२।१० अस्मिन्नर्थेऽण्प्र-
त्ययो भवति वस्त्रेण परिवृतो वास्त्रो रथः तत्रोद्धृतममत्रे-
भ्यः ४।२।१४ शरावे उद्धृतः शारावः ओदनः संस्कृतं भक्षाः
४।२।१६ सप्तम्यन्तादण्स्यात् संस्कृतेऽर्थे यत्संस्कृतं भक्षा
श्चेत्तेस्युः भ्राष्ट्रेषु संस्कृता भ्राष्ट्राः भक्षाः साऽस्य देवता ४।
२।२४ इंद्रो देवता अस्येति ऐंद्रं हविः पाशुपतम् बार्हस्पत्य
म् शुक्राद्घन् ४।२।२६ शुक्रियम् सोमाट्ट्यण् ४।२।३०
सौम्यम् वाय्वृतुपितृुषसो यत् ४।२।३१ वायव्यम् ऋतव्य
म् रीङृतः ७।४।२७ अकृद्यकारे असार्वधातुके यका-
रे च्वौ च परे ऋतो रीङादेशः यस्येति च पित्र्यम् उषस्यम्
पितृव्य मातामह पितामहाः ४।२।३६ एते निपात्यन्ते पि-
तुर्भ्राता पितृव्यः मातुर्भ्राता मातुलः पितुः पिता पितामहः त-
स्य समूहः ४।२।३७ काकानां समूहः काकम् भिक्षादिभ्यो-
ण् ४।२।३८ भैक्षम् गर्भिणीनां समूहो गार्भिणम् इह भस्या
ढे तद्धिते इति पुम्वद्भावे कृते इनण्यनपत्ये ६।४।१६४ अनप
त्यार्थेणि इन्प्रकृत्या तेन नस्तद्धित इति टिलोपो न युवतीनां
समूहो यौवनम् ग्रामजनबंधुभ्यस्तल् ४।२।४३ तलंतं स्त्रि-
याम् ग्रामता जनता बंधुता गजसहायाभ्यां चेति वक्तव्यम्
गजता सहायता अन्हः खः क्रतौ अहीनः अचित्तहस्ति धे
नोष्ठक् ४।२।४७ इसुसुक्तान्तात्कः ७।३।५१ इस् उस् उ-
क् तान्तात्परस्य ठस्य कः साक्तुकम् हास्तिकम् धैनुकम् त-
दधीते तद्वेद ४।२।५९ नय्वाभ्यां पदान्ताभ्यां पूर्वौ तु ताभ्या
मैच् ७।३।३ पदान्ताभ्यां यकारवकाराभ्यां परस्य न वृद्धिः किं
तु ताभ्यां पूर्वौ क्रमादैचौ आगमौ स्तः व्याकरणमधीते वेद वा
वैयाकरणः क्रमादिभ्यो वुन् ४।२।६१ क्रमकः पदकः शिक्ष
कः मीमांसकः तदस्मिन्नस्तीति देशे तन्नाम्नि ४।२।६७ उदुं-

बराः सन् यस्मिन् देशे औदुंबरो देशः तेननिर्वृत्तम् ४।२।६८ कुशाम्बेननिर्वृत्ता नगरी कौशाम्बी तस्यनिवासः ४।२।६९शि बीनांनिवासोदेशः शैबः अदूरभवश्च ४।२।७० विदिशाया- अदूरभवं वैदिशम् जनपदेलुप् १।२।५१ जनपदे वाच्ये चातु रर्थिकस्य लुप् लुपियुक्त वद्व्यक्तिवचने १।२।५१ लुपिसति प्र कृति वल्लिङ्ग वचनेस्तः पञ्चालानां निवासोजनपदः पञ्- चालाः कुरवः अंगाः वङ्गाः कलिंगाः वरणादिभ्यश्च ४।२। ८२ अजन पदार्थ आरंभः वरणानाम दूरभवं नगरं वरणाः कुमुदन डवेतसेभ्योड्मतुप् ४।२।८७ झयः ८।२।१०झयन्ता न्मानोर्मस्यवः कुमुद्वान् नड्वान् मादुपधायाश्चमतोर्वोय- वादिभ्यः ८।२।९ मवर्णा वर्णान्तान्मवर्णो वर्णो पधाच्च यवा- दिवर्जितात्परस्य मतो र्मस्यवः वेतस्वान् नडशादाड्वलच् ४। २।८८ नड्वलः शिखायावलच् ४।२।८९ शिखावलम् इति- चातुर्थिकाः शेषे ४।२।९२ अपत्यादि चतुरर्थ्यन्तादन्योर्थः शे- षस्तत्राणादयः स्युः चक्षुषागृह्यते चाक्षुषंरूपम् श्रावणः शब्दः औपनिषदः पुरुषः दृषदिपिष्टा दार्षदाः सक्तवः चतु- र्भिरुह्यं चातुरम् शकटम् चतुर्दश्यांदृश्यते चातुर्दशंरक्षः- तस्यविकार इत्यतः प्राक्शेषाधिकारः राष्ट्रावारपाराद् घ- खौ ४।२।९३ राष्ट्रेजातादिः राष्ट्रियः अवार पारीणाः अवार पा- राद्विगृहीतादपि विपरीताच्चेति वक्तव्यम् अवारीणाः पारी- णाः पारावारीणाः इह प्रकृति विशेषात् घादयष्ठ्यलन्ताः प्र- त्यया उच्यंते तेषांजातादयोऽर्थ विशेषाः समर्थ विभक्तय- श्च वक्ष्यन्ते ग्रामाद्यखञौ ४।२।९४ ग्राम्यः ग्रामीणः नद्या दिभ्योढक् ४।२।९५ नादेयम् माहेयम् वाराणसेयम् दक्षि- णापश्चात्पुरसस्त्यक् ४।२।९८ दाक्षिणात्यः पाश्चात्यः पौ रस्त्यः द्युप्रागपागुदक् प्रतीचोयत् ४।२।१०१ दिव्यम् उदी-

त्यम् प्रतीच्यम् अव्ययात्त्यप् ४।२।१०४ अमेहक्वतसित्रे भ्य एव अमात्यः इहत्यः क्वत्यः ततस्त्यः तत्रत्यः त्यप्रेर्ध्रुवं नित्यः वृद्धिर्यस्याचामादिस्तद्वृद्धं १।१।७३ यस्यसमुदायस्याचांमध्ये आदिर्वृद्धिस्तद् वृद्ध संज्ञंस्यात् त्यदादीनिच १।१।७४ वृद्धिसंज्ञानिस्युः वृद्धाच्छः ४।२।११४-शालीयः तदीयः वानामधेयस्य वृद्धिसंज्ञा देवदत्तीयः दैवदत्तः गहादिभ्यश्च ४।२।१३८ युष्मदस्मदोरन्यतरस्यां-खञ्च ४।३।१ चाच्छः पक्षेण् युवयोर्युष्माकंवायंयुष्मदीयः तस्मिन्नणिच युष्माकास्माकौ ४।३।२ युष्मदस्मदो रेतावादेशौस्तः खञि अणिच यौष्माकीणः आस्माकीनः यौष्माकः आस्माकः तवकममकावेकवचने ४।३।३-एकार्थ वाचिनोर्युष्मदस्मदोस्तवक ममकौस्तः खञि अणिच तावकीनः तावकः मामकीनः मामकः छेतुप्रत्ययोत्तरपदयोश्च ७।२।९८ मपर्यन्तयोरेतयो रेकार्थवाचिनोस्त्वमौस्तः प्रत्ययेउत्तरपदेच परतः त्वदीयः मदीयः त्वत्पुत्रः मत्पुत्रः मध्यान्मः ४।३।८ मध्यमः कालाट्ठञ् ४।३।११ कालिकम् मासिकम् सांवत्सरिकम् अव्ययानां भमात्रेटिलोपः-सायंप्रातिकः पौनःपुनिकः प्रावृष एण्यः ४।३।१७ प्रावृषेण्यः सायंचिरं प्राह्णेप्रगेऽव्ययेभ्यष्ट्युट्युलौतुट्च ४।३।२३ सायमित्यादिभ्यश्चतुर्भ्यः अव्ययेभ्यश्च कालवाचिभ्यष्ट्युट्युलौस्तस्तयोस्तुट्च सायन्तनम् चिरंतनम् प्राह्णेप्रगे ऽनयो रेदं तत्वंनिपात्यते प्राण्हेतनम् प्रगेतनम् तत्रजातः ४।३।२५ सप्तमी समर्था ज्जात इत्यर्थे ऽणादयोघादयश्चस्युः स्रुघ्नेजातः स्रौघ्नः उत्सेजातः औत्सः राष्ट्रे जातः राष्ट्रियः अवारपारेजातः अवारपारीणः इत्यादि प्रावृषष्ठक् ४।३।२६ एण्यापवादः प्रावृषिकः प्रायभवः ४।३।३९ तत्र

त्येव स्त्रुघ्ने प्रायेण बाहुल्येन भवति स्रौघ्नः सम्भूते ४।३।४१ स्त्रुघ्ने सम्भवति स्रौघ्नः कोशाड्ढञ् ४।३।४२ कौशेयं वस्त्रम् तत्रभवः ४।३।५३ स्रौघ्नः औत्सः राष्ट्रियः दिगादिभ्यो यत् ४।३।५४ दिश्यम् वर्ग्यं शरीरावयवाच्च ४।३।५५ दंत्यम् कण्ठ्यम् अध्यात्मादेष्ठञिष्यते अध्यात्मे भवमाध्यात्मिकम् अनुशतिकादीनाञ्च ७।३।२० एषामुभयपदवृद्धिर्ञिति णिति किति च आधिदैविकम् आधिभौतिकम् ऐहलौकिकम् आकृतिगणोयम् जिह्वामूलाङ्गुलेश्छः ४।३।६२ जिह्वामूलीयम् अङ्गुलीयकम् वर्गान्ताच्च ४।३।६३ कवर्गीयम् तत आगतः ४।३।७४ स्त्रुघ्नादागतः स्रौघ्नः ठगायस्थानेभ्यः ४।३।७५ शुल्कशालाया आगतः शौल्कशालिकः विद्यायोनिसंबन्धेभ्यो वुञ् ४।३।७७ औपाध्यायकः पैतामहकः हेतुमनुष्येभ्योऽन्यतरस्यां रूप्यः ४।३।८१ समादागतं समरूप्यम् पक्षे गहादित्वाच्छः समीयम् देवदत्तरूप्यम् दैवदत्तम् मयट्च ४।३।८२ सममयम् देवदत्तमयम् प्रभवति ४।३।८३ हिमवतः प्रभवति हैमवती गङ्गा तद्गच्छति पथिदूतयोः ४।३।८५ स्त्रुघ्नं सङ्गच्छति स्रौघ्नः पन्था दूतो वा अभिनिष्क्रामति द्वारम् ४।३।८६ स्त्रुघ्नमभिगच्छति स्रौघ्नम् कान्यकुब्जद्वारम् अधिकृत्य कृते ग्रन्थे ४।३।८७ शारीरकमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः शारीरकीयः सोऽस्य निवासः ४।३।८९ स्त्रुघ्नो निवासोऽस्य स्रौघ्नः तेन प्रोक्तम् ४।३।१०१ पाणिनिना प्रोक्तं पाणिनीयम् तस्येदम् ४।३।१२० उपगोरिदम् औपगवम् इति शैषिकाः तस्य विकारः ४।३।१३४ अश्मनो विकारे टिलोपः अश्मनो विकारः आश्मः भास्मनः मार्त्तिकः अवयवे च प्राण्योषधिवृक्षेभ्यः ४।३।१३५ चाद्विकारे मयूरस्यावयवो विकारो वा मायूरः मौर्वं काण्डम् भस्म वा पैप्पलम् मयड्वैतयो-

र्भाषायाम भक्ष्याच्छादनयोः ४।३।१४३ प्रकृतिमात्रान्मय
ट् वास्यात् विकारावयवयोः अश्ममयम् आश्मम् अभक्ष्ये
त्यादिकिम् मौद्गः सूपः कार्पासमाच्छादनम् नित्यंवृद्ध शरा-
दिभ्यः ४।३।१४४ आम्रमयम् गोश्च पुरीषे ४।३।१६० गो-
मयम् गोपयसोर्यत् ४।३।१६१ गव्यम् पयस्यम् इतिप्रा-
ग्दीव्यतीयाः प्राग्वहतेष्ठक् ४।४।१ तद्वहतीत्यतः प्राक्ठग
धिक्रियते तेनदीव्यति खनति जयति जितम् ४।४।२ अक्षै-
र्दीव्यती खनति जयति जितंवा आक्षिकः संस्कृतम् ४।४।३
दध्ना संस्कृतम् दाधिकम् मारिचिकम् तरति ४।४।५ उडुपेन
तरति औडुपिकः चरति ४।४।८ हस्तिनाचरति हास्तिकः द-
ध्नाचरति दाधिकः संसृष्टे ४।४।२२ दध्नासंसृष्टं दाधिकम् उ-
ञ्छति ४।४।३२ बदराण्युञ्छति बादरिकः रक्षति ४।४।३३
समाजं रक्षति सामाजिकः शब्ददर्दुरं करोति ३।४।३४ शब्दं
करोति शाब्दिकः दर्दुरं करोति दार्दुरिकः धर्मंचरति ४।४।४१
धार्मिकः अधर्माच्चेति वक्तव्यम् आधर्मिकः शिल्पम् ४।४
।५५ मृदंगवादनं शिल्पमस्य मार्दङ्गिकः प्रहरणम् ४।४।५७
असिः प्रहरणमस्य आसिकः धानुष्कः शीलम् ४।४।६१ अ-
पूपभक्षणंशीलमस्य आपूपिकः निकटेवसति ४।४।७३-
नैकटिको भिक्षुकः इतिठगधिकारः प्राग्घिताद्यत् ४।४।७५
तस्मैहितमित्यतः प्राग् यदधिक्रियते तद्वहति रथयुग प्रास
ङ्गम् ४।४।७६ रथं वहति रथ्यः युग्यः प्रासङ्ग्यः धुरोयड्ढकौ
४।४।७७ धुर्यः धौरेयः नौवयो धर्म विषमूल मूल सीता तु
लाभ्यस्तार्य तुल्य प्राप्य वध्यानाम्य सम समित संमितेषु ४
।४।९१ नावातार्यम् नाव्यम् जलम् वयसा तुल्यो वयस्यः-
धर्मेण प्राप्यम् धर्म्यम् विषेणवध्यः विष्यः मूलेन आना-
म्यम् मूल्यम् मूलेन समो मूल्यः सीतयासः मितम् सीत्यम्

क्षेत्रम् तुलयासंमितं तुल्यम् तत्रसाधुः ४।४।९२ साम-
सु साधुः सामन्यः कर्मण्यः शरण्यः सभायायः ४।४।१०५
सभ्यः इति यतो विधिः प्राक्क्रीताच्छः ५।१।१ तेन क्रीत
मित्यतः प्राक् छोधिक्रियते उगवादिभ्योयत् ५।१।२ उवर्णा-
न्ताद्गवादिभ्यश्चयत् छस्यापवादः शङ्कव्यंदारु गव्यं ना-
भिनभञ्च नाभ्योक्षः नभ्यमञ्जनम् तस्मैहितम् ५।१।५
वत्सेभ्योहितो वत्सी योगो धुक्शरीरावयवाद्यत् ५।१।६ द-
न्त्यम् कण्ठ्यम् नस्यम् आत्मन् विश्वजन भोगोत्तर पदात्-
खः ५।१।९ आत्माध्वानोखे ६।४।१६९ एतौखे प्रकृत्यास्तः
आत्मनेहितम् आत्मनीनम् विश्वजननीनम् मातृभोगीणः
छयतोः पूर्णोविधिः प्राग्वतेष्ठञ् ५।१।१८ तेनतुल्यमित्य
तः प्राक् ठञधिक्रियते तेन क्रीतम् ५।१।३७ सप्तत्याक्री
तंसाप्ततिकम् प्रास्थिकम् तस्येश्वरः ५।१।४२ सर्वभूमि पृ-
थिवीभ्यामणञौस्तः अनुशतिकादीनाञ्च ७।३।२० स-
र्वभूमेरीश्वरः सार्वभौमः पार्थिवः पंक्तिविंशतित्रिंशच्च-
त्वारिंशत्पञ्चाशत्षष्टिसप्तत्यशीति नवतिशतम् ५।१।
५९ एतेरूढिशब्दानिपात्यंते तदर्हति ५।१।६३ श्वेतच्छत्रमर्ह
ति श्वैतच्छत्रिकः दंडादिभ्योयत् ५।१।६६ एभ्योयत् दंडमर्ह
ति दंड्यः अर्घ्यः वध्यः तेननिर्वृत्तम् आह्निकम् इतिठञो-
विधिः तेनतुल्यंक्रियाचेद्वतिः ५।१।११५ ब्राह्मणेनतुल्यंब्रा-
ह्मणवत् अधीते क्रियाचेत्किम् गुणतुल्ये माभूत् पुत्रेणतु
ल्यस्थूलः तत्रतस्येव ५।१।११६ मथुरायामिव मथुरावत्
स्रुघ्नेप्राकारः चैत्रस्येवचैत्रवत्मैत्रेयस्य गावः तस्यभावस्त्व
तलौ ५।१।११९ प्रकृतिजन्यबोधे प्रकारोभावः गोर्भावः-
गोत्वम् त्वान्तंक्लीबम् आत्वतात् ५।१।१२० ब्रह्मणस्त्वइत्य
तः प्राक्त्वतलावधिक्रियेते अपवादेः सह समावेशार्थमि

दं चकारो नञ्स्नञ्भ्यामपि समावेशार्थः स्त्रियः भावः-स्त्रैणम् स्त्रीत्वम् स्त्रीता पौंस्नम् पुंस्त्वम् पुंस्ता पृथिव्यादिभ्य इमनिज्वा ५।१।१२२ वावचनमणादिसमावेशार्थं र ऋतो हलादेर्लघोः ६।४।१६१ इष्टेमेयस्सु परतः ६।४।१५५ टेर्लोपः इष्ठेमेयस्सु पृथुमृदुभृशकृशदृढपरिवृढानामेव रत्वम् पृथोर्भावः प्रथिमा पार्थवम् म्रदिमा मार्दवम् वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ्च ५।१।१२३ चादिमनिच् शौक्ल्यम् शुक्लिमा दार्ढ्यम् द्रढिमा गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि च ५।१।१२४ चाद्भावे जडस्य भावः कर्म वा जाड्यम् ब्राह्मण्यम् आकृतिगणोयम् सख्युर्यः ५।१।१२६ सख्यम् कपिज्ञात्योर्ढक् ५।१।१२७ कापेयम् ज्ञातेयम् पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो यक् ५।१।१२८ सैनापत्यम् पौरोहित्यम् इति नञ्स्नञोरधिकारः धान्यानां भवने क्षेत्रे खञ् ५।२।१ मुद्गानां भवनं क्षेत्रं मौद्गीनम् व्रीहिशाल्योर्ढक् ५।२।२ व्रैहेयम् शालेयम् हैयङ्गवीनं संज्ञायां ५।२।२३ ह्योगोदोहशब्दस्य हियङ्गुरादेशः विकारार्थे खञ्च निपात्यते दुह्यत इति दोहः क्षीरं ह्योगोदोहस्य विकारः हैयंगवीनं नवनीतं तदस्य संजातं तारकादिभ्य इतच् ५।२।३६ तारकाः संजाता अस्य तारकितं नभः पंडितः आकृतिगणोयम् प्रमाणे द्वयसज्दघ्नञ्मात्रचः ५।२।३७ ऊरू प्रमाणमस्य ऊरुद्वयसम् ऊरुदघ्नम् उरुमात्रम् यत्तदेतेभ्यः परिमाणे वतुप् ५।२।३९ यत्परिमाणमस्य यावान् तावान् एतावान् संख्याया अवयवे तयप् ५।२।४२ पञ्च अवयवा अस्य पञ्चतयम् द्वित्रिभ्यां तयस्यायज्वा ५।२।४३ द्वयम् द्वितयम् त्रयम् त्रितयम् उभादुदात्तो नित्यम् ५।२।४४ उभयम् तस्य पूरणे डट् ५।२।४८ एकादशानां पूरणः एकादशः नान्तादसंख्यादेर्मट् ५।२।४९ मडागमः पञ्चानां पूरणः प

ञ्चमः नान्तात्किम् नि विंशते र्डिति ६।४।१४२ विंशतेर्भस्य-
तिशब्दस्य लोपो डिति परे विंशः असंख्यादेः किम् एकादश-
षट्कतिकतिपयचतुरां थुक् ५।२।५१ डिति षण्णां पूरणः ष-
ष्ठः कतिथः कतिपयशब्दस्य अनएवडट् कतिपयथः चतुर्थः
द्वेस्तीयः ५।२।५४ डटोपवादः द्वयोः पूरणः द्वितीयः त्रेः संप्र
सारणंच ५।२।५५ तृतीयः श्रोत्रियंश्छंदोधीते ५।२।८४-
श्रोत्रियः वेत्यनुवृत्तेः छांदसः पूर्वादिनिः ५।२।८६ पूर्वंज्ञान
मनेनपूर्वी सपूर्वाच्च ५।२।८७ कृतपूर्वी इष्टादिभ्यश्च ५।२।८८
इष्टमनेनइष्टी अधीती तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुप् ५।२।९४
गावोस्यास्मिन्सन्ति वागोमान् तसौमत्वर्थे १।४।१९ तान्तसा
न्तौ भसंज्ञौ स्तो मत्वर्थे प्रत्यये संप्रसारणम् विदुष्मान् गुण-
वचनेभ्योमतुपोलुगिष्टः शक्लोगुणो स्यास्तीति शक्लः पटः
कृष्णः प्राणिस्था दातो लजन्यतरस्याम् ५।२।९६ चूडालः
चूडावान् प्राणिस्था किम् शिखावान् दीपः प्राण्यंगादेव ने-
ह मेधावान् लोमादिपामादिपिच्छादिभ्यः शनेलचः ५।२।
१०० लोमादिभ्यः शः लोमशः लोमवान् पामादिभ्योनः पा-
मनः अङ्गात्कल्याणे अङ्गना लक्ष्म्या अच्च लक्ष्मणः पिच्छा
दिभ्य इलच् पिच्छिलः पिच्छवान् दन्तउन्नतउरच् ५।२।१०६
उन्नतादन्ता अस्यदन्तुरः केशाद्वो न्यतरस्याम् ५।२।१०९-
केशवः केशवान् अन्येभ्यो ऽपिदृश्यंते मणिवः अर्णसोलो-
पश्च अर्णवः अतइनिठनौ ५।२।११५ दण्डी दण्डिकः व्रीह्या
दिभ्यश्च ५।२।११६ व्रीही व्रीहिकः अस्मायामेधास्त्रजोवि
निः ५।२।१२१ यशस्वी यशस्वान् मायावी मेधावी स्त्रग्वी वा-
चो ग्मिनिः ५।२।१२४ वाग्मी अर्शआदिभ्यो ऽच् ५।२।१२७
अर्शसः आकृतिगणो ऽयम् इतिमत्वर्थीयाः प्राग्दिशो वि-
भक्तिः ५।३।१ दिक्शब्देभ्यस्तसः प्राग्वक्ष्यमाणाः प्रत्य-

स्या विभक्तिसंज्ञाः स्युः अथस्वार्थिकाः किंसर्वनाम बहुभ्यो
ऽद्व्यादिभ्यः ५।३।२ किमः सर्वनाम्नो बहुशब्दाच्चेति प्राग्दि
शोधिक्रियंते पञ्चम्यास्तसिल् ५।३।७ पञ्चम्यन्तेभ्यः कि
मादिभ्यस्तसिल्वास्यात् कुतिहोः ७।२।१०४ किमः कुस्ता
दौ ह्रादौच विभक्तौ कुतः कस्मात् इदमइश् ५।३।३ प्राग्दि-
शीये इतः अत ५।३।५ एतदः प्राग्दिशीये अनेकाल्त्वात्
सर्वादेशः अतः अमुतः यतः ततः बहुतः द्व्यादेस्तु द्वाभ्या-
म् पर्यभिभ्यां च ५।३।९ तसिल् परितः सर्वत इत्यर्थः अभि
तः उभयत इत्यर्थः सप्तम्यास्त्रल् ५।३।१० कुत्र यत्र बहुत्र-
इदमोहः ५।३।११ त्रलोपवादः इह किमोत् ५।१।१२ वास्या-
त् क्वाति ७।२।१०५ किमः क्व कुत्र इतराभ्योऽपि दृश्यन्ते ५।
३।१४ पञ्चमी सप्तमी तरविभक्त्यन्तादपि तसिलादयो दृ-
श्यन्ते दृशिग्रहणाद्भवदादियोग एव सभवान् ततो भवान्-
ततोभवन्तं तत्र भवन्तम् एवंदीर्घायुः देवानांप्रियः आयु-
ष्मान् सर्वैकान्यकिंयत्तदः काले दा ५।३।१५ सप्तम्यन्तेभ्यः
कालार्थे दास्यात् सर्वस्य सोन्यतरस्यां दि ५।३।६ दादौ
प्राग्दिशीये सर्वस्य सोवा सर्वस्मिन् कालेसदा सर्वदा अ-
न्यदा कदा यदा तदा काले किम् सर्वत्र देशे इदमो र्हिल् ५।
३।१६ सप्तम्यन्तात् एतेतौरथोः ५।३।४ इदम एत इत् ए-
तौस्तो रेफादौ थकारादौच प्राग्दिशीयेपरे अस्मिन्काले
एतर्हि काले किम् इहदेशे अनद्यतने र्हिलन्यतरस्याम् ५
।३।२१ कर्हि कदा यर्हि यदा तर्हि तदा एतदः ५।३।५ एतइ-
त् एतौरस्तोरेफादौथकारादौच प्राग्दिशीये एतस्मिन्काले एतर्हि
प्रकारवचने थाल् ५।३।२३ प्रकारवृत्तिभ्यः किमादिभ्यस्थाल्
तेन प्रकारेण तथा इदमस्थमुः ५।३।२४ थालोपवादः ए-
तदोपि वाच्यः अनेन एतेन प्रकारेण वा इत्थम् किमश्च ५।

३।२५ केनप्रकारेण कथम् इति प्राग्दिशीयाः अतिशाय-
ने तमबिष्ठनौ ५।३।५५ अतिशयविशिष्टार्थवृत्तेः स्वार्थ-
एतौस्तः अयमेषामतिशयेनाढ्यः आढ्यतमः लघुतमो-
लघिष्ठः तिङश्च ५।३।५६ तिङन्तादतिशये द्योत्येतमप्
स्यात् तरप्तमपौघः १।१।२२ किमेत्तिङव्ययघादाम्वद्रव्य
प्रकर्षे ५।४।११ किमएदन्तादाम् स्यात् ननु द्रव्य प्रकर्षे कि-
न्तमाम् पचतितमाम् उच्चैस्तमाम् द्रव्य प्रकर्षेतु उच्चैस्तम-
स्तरुः द्विवचन विभज्योपपदे तरबीयसुनौ ५।३।५७-
द्वयोरेकस्यातिशये विभक्तव्येचोपपदे सुप्तिङन्तादेतौस्तः
पूर्वयोरपवादः अयमनयोरतिशयेन लघुः लघुतरः ल-
घीयान् उदीच्याः प्राच्येभ्यः पटुतराः पटीयांसः प्रशस्य-
स्य श्रः ५।३।६० इष्ठेमेयसोः परतः प्रकृत्यैकाच् ६।४।६३
इष्ठादावेकाच् प्रकृत्या स्यात् श्रेष्ठः श्रेयान् ज्यच ५।३।६१
प्रशस्यस्य ज्यादेशः इष्ठेमेयसोः ज्येष्ठः ज्यादादीयसः ६।
४।१६० आदेः परस्य ज्यायान् बहोर्लोपो भूच बहोः ६।४
।१५८ बहोः परयोरिमेयसोर्लोपः स्यात् बहोश्च भूरादे-
शः भूमा इष्ठस्य यिट्च ६।४।१५९ बहोः परस्य इष्ठस्य लो-
पः स्याद्यिडागमश्च भूयिष्ठः विन्मतोर्लुक् ५।३।६५ इष्ठेमे-
यसोः अतिशयेनस्रग्वी स्रजिष्ठः स्रजीयान् अतिशयेन-
त्वग्वान् त्वचिष्ठः त्वचीयान् ईषदसमाप्तौ कल्प देश्य देशी
यरः ५।३।६७ ईषदूनो विद्वान् विद्वत्कल्पः विद्वद्देश्यः विद्व
द्देशीयः पचतिकल्पम् विभाषासुपो बहुच् पुरस्तात्तु ५।३।
६८ ईषदूनः पटुः बहुपटुः पटुकल्पः सुपः किम् यजतिक-
ल्पम् प्रागिवात्कः ५।३।७० इवेप्रति कृताविस्यतः प्राक्का
धिकारः अव्ययसर्वनाम्नामकच् प्राक्टेः ५।३।७१ काप-
वादः अज्ञाते ५।३।७३ कस्यायमश्वोऽश्वकः उच्चकैः नीच-

कैः सर्वकैः कुत्सिते ५।३।७४ कुत्सितोऽश्वोऽश्वकः किंय
त्तदो निर्धारणे द्वयोरेकस्य डतरच् ५।३।९२ अनयोः कत
रो वैष्णवः यतरः ततरः वा बहूनां जातिपरिप्रश्ने डतमच्
५।३।९३ जातिपरिप्रश्न इति प्रत्याख्यातमाकरे कतमोभ
वतां कठः यतमः ततमः वा ग्रहणमकजर्थम् यकः सकः इ-
ति प्रागिवीयाः इवे प्रतिकृतौ ५।३।९६ कन्स्यात् अश्व इव
प्रतिकृतिः अश्वकः सर्वप्रातिपदिकेभ्यः स्वार्थे कन् अश्व-
कः तत्प्रकृतवचने मयट् ५।४।२१ प्राचुर्येण प्रस्तुतं प्रकृत-
न्तस्य वचनं प्रतिपादनं भावे अधिकरणे वा ल्युट् आद्ये प्रकृ-
तमन्नमन्नमयम् अपूपमयम् द्वितीये तु अन्नमयो यज्ञः अ-
पूपमयं पर्व प्रज्ञादिभ्यश्च ५।४।३८ अण्स्यात् प्रज्ञ एव प्रा
ज्ञः दैवतः बह्वल्पार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्याम् ५।४।४२
बहूनि ददाति बहुशः अल्पशः आद्यादिभ्यस्तसेरुपसंख्या
नम् आदौ आदितः मध्यतः अन्ततः पार्श्वतः आकृतिगणो
यम् स्वरेण स्वरतः वर्णतः कृभ्वस्तियोगे संपद्यकर्तरि च्विः
५।४।५० अभूततद्भाव इति वक्तव्यम् विकारात्मतां प्राप्नुवत्यां
प्रकृतौ वर्तमानाद्विकारशब्दात् स्वार्थे च्विर्वा स्यात्करोत्या-
दिभिर्योगे अस्य च्वौ ७।४।३२ अवर्णस्य ईत्स्यात् च्वौ अकृ-
ष्णः कृष्णः संपद्यते तं करोतीति कृष्णीकरोति ब्रह्मीभवति
गङ्गीस्यात् अव्ययस्य च्वावीत्वं नेति वाच्यम् दोषाभूतम-
हः दिवाभूता रात्रिः विभाषा साति कार्त्स्न्ये ५।४।५२ च्विवि-
षये सातिर्वा स्यात् साकल्ये सात्पदाद्योः ८।३।१११ सस्य षत्वं
न दधि सिञ्चति कृत्स्नं शस्त्रमग्निः संपद्यते अग्निसाद्भवति
च्वौ च ७।४।२६ दीर्घः स्यात् अग्नीभवति अव्यक्तानुकरणात्
द्व्यजवरार्धादनितौ डाच् ५।४।५७ द्व्यजवरं न्यूनं न तु ततो-
न्यूनं अनेकाजिति यावत् तादृशमर्धं यस्य तस्मात् डाच्स्या-

त् कृभ्व स्तियोगे डाचि न हुलं डे भवतः इति डाचि विवक्षि
ते द्वित्वम् नित्यमाम्रेडितेडाचीति वक्तव्यम् डाच् परं यदाम्रे
डितं तस्मिन् परे पूर्वपरयोर्वर्णयोः पररूपं स्यात् इति तकार
पकारयोः पकारः पटपटा करोति अव्यक्तानुकरणात् किम्-
इषत्करोति द्व्यजवरार्धो किम् श्रत्करोति अवरेति किम् खरट्
खरटा करोति अनितौ किम् पटिति करोति इति तद्धिताः अथ-
स्त्रीप्रत्ययाः अजाद्यतष्टाप् ४।१।४ अजादीनामकारान्तस्य
च वाच्यं यत् स्त्रीत्वं तत्र द्योत्ये टाप् स्यात् अजा एडका अश्वा
चटका मूषिका बाला वत्सा होढा मन्दा विलाता मेधा इत्या-
दि गङ्गा सर्वा उगितश्च ४।१।६ उगिदन्तात्प्रातिपदिकात्
ङीप् भवन्ती पचन्ती टिड्ढाणञ् द्वयसज् दघ्नञ्मात्रच् तयप्
ठक्ठञ्कञ्करपः ४।१।१५ अनुपसर्जनं यट्टिदादि तद-
न्तम् यददन्तम् ततः स्त्रियां ङीप् कुरुचरी नदट् नदी देवट् दे
वी सौपर्णेयी ऐन्द्री औत्सी ऊरुद्वयसी ऊरुदघ्नी ऊरुमात्री प
ञ्चतयी आक्षिकी प्रास्थिकी लावणिकी यादृशी इत्वरी न
ञ्स्नञीकक्ख्युंस्तरुणतलुनानामुपसंख्यानम् स्त्रैणी पौं
स्नी शाक्तिकी आढ्यङ्करणी तरुणी तलुनी यञश्च ४।१।
१६ यञन्तात् ङीप् अकारलोपे कृते हलस्तद्धितस्य ६।४।
१०९ हलः परस्य तद्धितयकारस्य लोप ईति परे गार्गी प्राचां
ष्फ तद्धितः ४।१।१७ यञन्तात् ष्फो वा स्यात् स च तद्धितः षि
द्गौरादिभ्यश्च ४।१।४१ ङीष् स्यात् गार्ग्यायणी नर्तकी गौरी
अनडुही अनड्वाही आकृतिगणोयम् वयसि प्रथमे ४।१
।२० प्रथमवयोवाचिनोऽदन्तात् ङीप् कुमारी द्विगोः ४।१।
२१ अदन्तात् द्विगो ङीप् त्रिलोकी अजादित्वात् त्रिफला त्र्य-
नीका वर्णादनुदात्तात्तोपधात्तो नः ४।१।३९ वर्णवाचीयो-
ऽनुदात्तान्तस्तोपधस्तदन्तादनुपसर्जनात् ङीप् तकार-

स्यन श्च एता एनी रोहिता रोहिणी वोतो गुणवचनात् ४।१।४४ उदन्ताद्गुणवाचिनो वा ङीष् मृद्वी मृदुः बह्वादिभ्यश्च ४।१।४५ वा ङीष् बह्वी बहुः कृदिकारादक्तिनः रात्रिः रात्री सर्वतोऽक्तिन्नर्थादित्येके शकटिः पुंयोगादाख्यायाम् ४।१।४८ या पुमाख्या पुंयोगात् स्त्रियां वर्तते ततो ङीष् गोपस्य स्त्री गोपी पालकान्तान्न गोपालिका अश्वपालिका प्रत्ययस्थात् कात्पूर्वस्यात इदाप्यसुपः ७।३।४४ प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्याकारस्येकारः स्यात् आपि स आप्सुपः परो न चेत् सर्विका कारिका अतः किम् नौका प्रत्ययस्थात् किम् शक्नोतीति शका असुपः किम् बहुपरिव्राजका नगरी सूर्याद्देवतायां चाप् सूर्यस्य स्त्री देवता सूर्या देवतायां किम् सूर्यागस्त्ययोश्छे च ङ्यां च यलोपः सूरी कुन्ती इन्द्र वरुण भव शर्व रुद्र मृड हिमारण्य यव यवन मातुलाचार्याणामानुक् ४।१।४९ ङीप् च इन्द्रस्य स्त्री इन्द्राणी वरुणानी भवानी शर्वाणी रुद्राणी मृडानी हिमारण्ययोर्महत्त्वे महद्धिमं हिमानी महदरण्यं अरण्यानी यवाद्दोषे दुष्टो यवो यवानी यवनाल्लिप्याम् यवनानां लिपिर्यवनानी मातुलोपाध्याययोरानुग्वा मातुलानी मातुली उपाध्यायानी उपाध्यायी आचार्यादणत्वं च आचार्यानी अर्यक्षत्रियाभ्यां वा स्वार्थे अर्याणी अर्या क्षत्रियाणी क्षत्रिया क्रीतात्करणपूर्वात् ४।१।५० ङीष् वस्त्रक्रीती क्वचिन्न धनक्रीता स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधात् ४।१।५४ असंयोगोपधमुपसर्जनं यत् स्वांगं तदन्तान्ङीष् वा केशानतिक्रान्ता अतिकेशी अतिकेशा चन्द्रमुखी चन्द्रमुखा असंयोगोपधात् किम् सुगुल्फा उपसर्जनात् किम् सुशिखा नक्रोडादिबह्वचः ४।१।५६ क्रोडादेर्बह्वचश्च स्वाङ्गान्न ङीष् कल्याणक्रोडा आकृतिगणो

यम् नखमुखात्संज्ञायाम् ४।१।५८ नङीष् पूर्वपदात्संज्ञा यामगः ८।४।३ पूर्वपदस्थान्निमित्तात्परस्य नस्यणः स्यात् संज्ञायाम् नतुगकारव्यवधाने शूर्पणखा गौरमुखा संज्ञा- यां किम् ताम्रमुखी कन्या जातेरस्त्रीविषयादयोपधात् ४। १।६३ जातिवाचि यन्नचस्त्रियां नियतमयोपधंततोङीष् तटी वृषली कटीहृत्वी जातेः किम् मुण्डा अस्त्रीविषया त्किम् बलाका अयोपधात्किम् क्षत्रियायोपध प्रतिषेधे- गवय हयमुक यमत्स्य मनुष्याणा मप्रतिषेधः गवयी हयी- मुकयी हलस्तद्धितस्येति यलोपः मानुषी मत्स्यस्यङ्यांय लोपः मत्सी इतो मनुष्य जातेः ४।१।६५ ङीष् दाक्षी ऊङु- तः ४।१।६६ उदन्तादयोपधान्मनुष्य वाचिनः स्त्रियामूङ् कुरूः अयोपधात्किम् अध्वर्यु ब्राह्मणी पङ्गोश्च पङ्गू श्वशुरस्योकाराकार लोपश्च श्वश्रूः ऊरूत्तरपदादौपम्ये ४।१।६९ उपमान वाचिपूर्वपदमूरूत्तरपदंयत्प्रातिपदि- कं तस्मादूङ् करभोरूः संहित शफलक्षण वामादेश्च ४ ।१।७० अनौपम्यार्थं सूत्रम् संहितोरूः शफोरूः लक्ष- णोरूः वामोरूः शार्ङ्गरवाद्यञो ङीन् ४।१।७३ शार्ङ्ग- रवादेर ञोयोकारस्तदन्ताच्च जातिवाचि नोङीन् शार्ङ्ग- रवी वैदी ब्राह्मणी नृनरयोर्वृद्धिश्च नारी यूनस्तिः ४।१। ७७ युवन् शब्दात् स्त्रियांतिः स्यात् युवतिः इतिस्त्रीप्र- त्ययाः शास्त्रान्तरे प्रविष्टानां बालानाञ्चोपकारिका कृता वरदराजेन लघुसिद्धान्तकौमुदी ॥१॥ ॥इति- श्रीवरदराज कृता लघुसिद्धांतकौमुदी समाप्ता ॥ ॥

हें पु० पुणें येथें नारो आपाजी गोडबोले यांचे ज्ञानप्रसारक छा० छा- पिले पौष शु० ३ शके १८०७ तारीख ८ जानुवारी १८८६ इ. आ० १ ली.

दुर्मिळ ग्रंथ
१८८४

१-५०

सरस्वतीमंडळ
अथवा
महाराष्ट्र देशातील ब्राम्हण
जातीचे वर्णन

ले. गुंजीकर. रा.बी.

खालील पुस्तकें आमचे छा-परखान्यांत विक्रीस तयार आहेत त्यां-तून कांहींची यादी :—

पुस्तकाचें नांव—	कि०	ट पा.
मुहूर्त मार्तंड सटीक.	१॥	६—
...हूर्त चिंतामणी सटीक.	२	६=
...पती सटीक.	१८=	६—
...टीक.	१	६—
		८।
		६=
		८।
	१	६=
..	२	॥=
.....	१	६=
.....	॥=	६=

...कमिशनाबद्दल मिळेल.

—...ोंड बोले.